Dmitri Sergheevici

MEREJKOVSKI

LUTHER

Cartea a apărut cu sprijinul
Ministerului Culturii și al Cultelor

Coperta I
Luther – ulei de Lucas CRANACH cel Bătrîn (1522)
Coperta IV
Dmitri Sergheevici MEREJKOVSKI – desen (1941)
Pagina de titlu
Luther – desen de Lucas CRANACH cel Bătrîn (1520)

Lector de carte: Ion HOREA
Coordonator al seriei *Renașterea și Reforma*: Romulus VULPESCU

Lucrarea a fost imprimată la Tipografia S.C. ValAnd Print S.R.L.

ISBN 973-8369-10-X

Dmitri Sergheevici

MEREJKOVSKI

LUTHER

în românește de

Anca VERJINSCHI

Editura Biblioteca Bucureștilor * 2001

I

LUTHER ŞI NOI

1

Ce este Biserica ? Ce este Individul ? Ce este Christos ? Asta n-o ştie imensa majoritate a contemporanilor. Poate că a fost o vreme cînd a ştiut, dar, azi, a uitat cu totul şi nu poate, nu vrea să-şi mai aducă aminte. Să o faci să simtă e aproape la fel de greu ca a-i arăta celui născut fără vedere ce este ziua, celui născut fără auz ce e acela un sunet. De altminteri, oamenii nu înţeleg ceea ce nu le este de folos sau le pare a fi astfel. Cea mai inutilă pentru omul vremurilor noastre şi, prin urmare, cea mai de neînţeles dintre aceste trei verigi strîns legate între ele — Biserica, Individul, Christos — este aceea din mijloc.

Personalitatea să fie pentru om
A sa avere cea mai mare pe pămînt,

ne învaţă Goethe, unul dintre ultimii profeţi ai Personalităţii, dar şi unul dintre primii ei apostaţi, care a încercat — fatal pentru personalitatea umană — să o rupă de rădăcina vie care o hrăneşte şi o face să crească: Personalitatea Divină, Christos.[1] Goethe se străduieşte să desprindă veriga centrală a lanţului întreit: Christos–Personalitate–Biserică. Zadarnic însă. Îmbinarea e prea puternică.

„Socotim sacrilegiu orice încercare de a scoate în evidenţă instrumentul de tortură pe care e ţintuit Martirul; însuşi soarele s-ar întoarce din drum. — îi spune lui Wilhelm Meister, marele Maestru al masonilor, în care nu putem să nu-l recunoaştem pe însuşi Goethe. — Nu, nu vom lua în derîdere acel mister divin al durerilor...

instrumentul lor (Crucea) nu ne slujește drept podoabă căci ne este teamă să nu coborîm ceea ce venerăm la nivelul meschinului și al vulgarului."[2]

Nimeni nu poate fi mai tandru, mai tăcut, mai nevăzut, mai definitiv decît a fost Goethe împlinind ceea ce a făcut sau s-a străduit să împlinească: să ridice Crucea de pe umerii omenirii. Lucrarea e mai grea decît ar fi crezut. Mlădița personalității umane nu poate trăi despărțită de ramul său: Personalitatea Divină a lui Christos.

„Eu sînt vița, voi sînteți mlădițele. Cel ce rămîne în Mine și Eu în el, acela aduce roadă multă, căci fără Mine nu puteți face nimic.

Dacă cineva nu rămîne în Mine se aruncă afară ca mlădița și se usucă, și le adună și le aruncă în foc și ard." (Ioan, XV, 5–6)

Pare că în umanitatea fără cruce, așa cum o dorea Goethe, vedem de-acum niște măști fără chip omenesc și mlădițele uscate sînt gata strînse.

„Fără Mine, voi nu puteți face nimic", nici a făptui, nici a fi. Iată ceea ce Goethe uitase cînd, lipsind personalitatea umană de singurul sprijin al ființei, — Personalitatea Divină —, gîndea că poate totuși să-i spună „fii !":

Să nu te înspăimînte nici o pierdere,
Să fii doar tu însuți.[3]

Este tocmai ceea ce nu vrem, dacă „noi" înseamnă oamenii timpului nostru, enorma majoritate de care depinde azi sau va depinde mîine destinul omenirii. A nu fi tu însuți — original, unic, ci a fi nenumărat, anonim: iată ce dorim. Căci măsura personalității este *calitatea*, în timp ce măsura noastră este *cantitatea.*

Personalității îi este proprie originalitatea, unicitatea; dar pe noi nesfîrșita repetiție ne caracterizează. Dorim mai ales, să fim aidoma celorlalți, mai mult decît furnica ce seamănă furnicii sau decît

frunza, altei frunze, căci acestea pot să se deosebească, dar noi dorim să ne asemănăm unii altora precum picătura de apă, picăturii de apă. Nu dorim să fim întreg, ci parte, nu o unitate, ci fracție; mai întîi celulă organică a unui corp omenesc, a unui popor, a unui trib, apoi atom fizic al blocului de substanță ce ni se pare a fi omenirea.

Omul își poate păstra chipul uman exterior și-și poate pierde chipul interior, să aducă a om și să nu mai fie. Asta e cumplit. Și încă ceva și mai cumplit: păstrînd, multiplicînd forțele interioare, rămînînd pe treapta a ceea ce contemporanii numesc „cultură", civilizație, făptuind minuni în știință și în artă, omul poate avea un chip lăuntric animalic ori insectiform sau chiar să nu mai aibă nici un fel de chip, să poarte doar o mască goală.

Dacă a fi înseamnă a fi om, sfîrșitul Individului înseamnă sfîrșitul omenirii. Omenirea poate fi oare salvată ? Credincioșii știu că da. Mîntuitorul nu a venit în zadar. Ei știu și că omenirea nu-și poate găsi mîntuirea în exil, ci numai în patria sa: Individul. Nu într-un Stat, ci în Biserică.

În cel mai bun caz, Statul nu vede individul, în cel mai rău, îl execută. Biserica așază Individul la temelia ei, căci însuși Întemeietorul Bisericii este primul și ultimul, niciodată întrecut și de neîntrecut, divină manifestare a Personalității umane. A deveni cineva, a spune sigur și în orice mod: „Eu sînt", doar omul o poate face pentru că Fiul Omului, Fiul lui Dumnezeu a spus:

„Cînd veți înălța pe cruce pe Fiul omului, atunci veți cunoaște că Sunt."

Esențială în Stat este legea, adică, în ultimă analiză, o constrîngere îndreptată împotriva personalității. Esențială în Biserică e iubirea, în ultimă analiză, izbăvirea și învierea personalității. Statul sacrifică omul Statului. În Biserică, Se jertfește pentru om Cel pe Care lumea întreagă nu-L merită. Atunci de ce părăsesc oamenii biserica pentru Stat, mama pentru antica Lupoaică,

aceea care i-a hrănit cu laptele ei pe primii Gemeni, prunci găsiți dintre care unul a înălțat cu sîngele fratelui său Roma, cel mai mare dintre State — viitoarea rivală a Bisericii ? Poate că aceia care părăsesc Biserica nu sînt atît de vinovați pe cît cred cei ce rămîn în rîndurile ei. Este, oare, vreun prunc atît de neghiob încît să nu știe că e mai bine să se încălzească la sînul maicii sale, să se hrănească cu laptele ei, în loc să tremure de frig, gol, pe pămîntul sterp așteptînd sosirea Lupoaicei care să-l alăpteze ? Nu. Pentru ca oamenii să poată părăsi Biserica pentru Stat, așa cum o părăsesc astăzi, ceva trebuie să se fi întîmplat chiar în Biserică. Ce anume ? Aceasta-i întrebarea la care Luther poate că nu a răspuns, dar pe care și-a pus-o prin chiar viața și învățătura sa, ca și cum ar fi trăit și învățat, pierzîndu-și și redobîndindu-și mîntuirea prin noi.

Mai bine decît oricare altul, Luther știe cum se îmbină cu celelalte două, inelul median al lanțului întreit: Christos-Individualitate-Biserică. Și ar putea să ne învețe. Dacă pentru noi nu se află mîntuire în afara Bisericii și dacă singura cale care duce spre ea este Individualitatea, Luther ar putea mai bine decît oricine să ne și ajute.

2

„La ei, atîtea veacuri de așteptare [catolicii romani]... și atîta înțelepciune, atîta sfințenie !... Și la noi ?... Nu sînt decît eu, nefericitul, abia venit pe lume. Nici știință, nici înțelepciune, nici miracole, nici sfințenie... Noi toți, n-am vindeca nici măcar o gloabă." Ce sîntem, prin urmare ? Ceea ce Lupul din fabulă îi spune Privighetorii, zic eu: „Tu ești doar un glas și nimic mai mult. *Vox est praetereaque nihil*".[4] Asta, ar putea s-o spună toți cei care, împreună cu Luther, au înțeles neputința de a scăpa de pierderea iminentă — pierderea personalității — de care numai Biserica ne

apără; toți cei care zac goi pe pămîntul sterp, prunci părăsiți ce-și așteaptă nu Lupoaica, ci Mama. Toți aceia a căror chemare și plîns zadarnic alcătuiesc „glasul și nimic mai mult" pe care nimeni nu-l aude. Dar poate că despre acest glas se spune:

„Vîntul suflă unde voiește și tu auzi glasul lui, dar nu știi de unde vine, nici încotro se duce." (Ioan, III, 8)

despre cel a Cărui suflare este singurul izvor al Duhului din omenire, trecînd prin Sfîntul Pavel, Sfîntul Augustin, Joachim de Fiore și Dante pînă la Luther (și alții de după el, căci lucrarea sa nu-i încheiată în zilele noastre, ci abia începută); în toți cei care, poate, căutau, cei care caută și care vor căuta nu Biserica nevăzută, nu una dintre cele două Biserici, Apuseană sau Răsăriteană, ci Unica Biserică Ecumenică — Împărăția lui Dumnezeu precum în Ceruri așa și pe pămînt — în toți aceștia, poate, se împlinește — neștiută pînă la un anume timp — nevăzuta coborîre a Duhului în umanitatea lui Iisus către noi.

„De la începuturile lumii, n-a mai avut loc o astfel de mișcare a Spiritului ca acum."[5] Luther, cel care s-a îndepărtat sau a fost alungat de biserică în lume, a simțit-o printre primii. A simțit-o la fel de concret precum omul care, ieșit din casa lui, în cîmp, pe furtună, simte suflarea vîntului trecîndu-i peste față, precum au simțit-o Apostolii, în ziua de Cincizecime, la coborîrea Sfîntului Duh, cînd „Și din cer, fără de veste, s-a făcut un vuiet, ca de suflare de vînt ce vine repede, și a umplut toată casa unde ședeau ei". (Faptele Apostolilor, II, 2)

Pentru a spune ceea ce s-a întîmplat într-adevăr în lume și ceea ce se întîmplă astăzi, ar trebui spus mai limpede decît a făcut-o Luther ! De la începuturile lumii, s-a petrecut nu numai o mișcare a unui singur Spirit ci a două: a Celui Curat și a celui Necurat; nicicînd lupta dintre ele nu a fost precum aceea din vremea lui Luther pînă la noi. Auzind glasul Spiritului, oamenii nu știu „de unde vine, nici încotro se duce". Iată de ce ei asemuiesc atît de des,

cu atîta ușurință, glasul Sfîntului Duh cu alte glasuri care nu de la Dumnezeu sînt. Dacă nu întotdeauna oamenii pot să deosebească Duhul Sfînt de cel necurat la un om ca Christos, cu atît mai mult nu o pot face la marii sfinți și profeți.

Cred că asemuirea spiritelor este una dintre cele mai însemnate infirmități ale lui Luther, infirmitate fatală, care-i grevează atît personalitatea cît și opera. „Dumnezeu mă călăuzește și eu îl urmez"; „Lucrarea Lui e a mea". Asta, Luther o știe întotdeauna. Cel puțin, în opera sa cea mai de seamă: judecata la care supune Biserica Romană.[6] Dar de unde și spre ce îl călăuzește Dumnezeu, asta nu o știe întotdeauna.

„Tu ești izbăvitorul creștinismului", îi spune într-o zi unul dintre învățăceii săi. „Da — îi răspunde Luther. Dar sînt asemeni unui cal orb care nu știe încotro îl mînă cavalerul."[7] Nu altora, ci sieși, în adîncul conștiinței sale, își mărturisește: „Nici eu însumi nu știu al cărui spirit, unealtă sînt".[8] Dacă el însuși nu o știe, ceilalți o știu și mai puțin.

„Un anume călugăr augustin, Martin Luther, s-a aruncat ca un posedat asupra sfintei noastre Maici, Biserica, și a voit să o înăbușe cu cărți blasfemiatoare... Acesta nu este un om, ci demon cu chip omenesc... Adunînd într-o masă infectă... toate ereziile preexistente, el le-a alăturat altele noi, dintre cele mai rele", se va scrie în edictul imperial de după Conciliul de la Worms din 1521, unde Luther a fost judecat, dar n-a fost nici condamnat, nici achitat întrucît nici judecătorii n-au știut mai mult decît el „al cărui spirit unealtă era": al celui Sfînt sau al necuratului.[9]

„Marele nostru proroc", „Sfîntul nostru Apostol Martin Luther" vor spune învățăceii lui.[10] Ei sînt, poate, părtinitori. Dar fostul îndoielnic prieten, viitorul dușman sigur, marele umanist Erasmus din Rotterdam, este mai puțin decît oricine bănuit de părtinire atunci cînd e nevoit să spună: „Acest nou proroc Ilie este un Hercule trimis

în lume pentru a curăța grajdurile lui Augias (ale Bisericii Romane)".[11]

„Doamne, dă-ne putere, nouă celor care pătimim și murim. — se roagă Luther — Trebuie să fim din spița lui Hercule și a lui Athos, căci noi ținem lumea pe umeri."[12] A fost o oră sau o clipă, se pare, cînd Luther a ridicat într-adevăr întreagă greutatea lumii, precum o făcuse Apostolul Pavel. Atunci a depins de el ca lumea creștină să fie sau să nu mai fie, să moară sau să-și găsească mîntuirea. A izbăvit-o sau a dat-o pierzării ? Și cum lucrarea lui Luther nu este încheiată, cum ea este doar la începuturi, prin urmare, azi, ce face ea: mîntuiește omenirea sau o dă pierzării ?

Dacă, pentru oricare om, Judecata de Apoi a eternității începe chiar aici, pe pămînt, prin judecata veacurilor viitoare, Luther își mai așteaptă încă sentința și nici n-o va auzi prea curînd.

Precum toți profeții, nici el nu știe prea bine nici ceea ce înfăptuiește, nici ce trezește în omenire.

„Am fost ciuma ta, Papă, de-a lungul vieții mele; și mort, a ta moarte voi fi."

Această profeție a lui Luther nu s-a împlinit.[13] Dacă este adevărat că-n timpul vieții sale și alții îl socoteau a fi o „ciumă" pentru Papă, după moarte, el n-a ajuns „moartea" Papei, ci viața, „reforma interioară" care a salvat nu doar Biserica, ci și pe Papa însuși.

Cu două-trei veacuri înainte de Luther, începe lenta, dar continua slăbire a terenului de sub întreaga omenire creștină; cumplită, căci nu pare să depindă de oameni această nivelare naturală și inexorabilă a tuturor înălțimilor și abisurilor creștinismului ! În 1429, unul dintre cavalerii Ordinului Teuton îi scrie Marelui Maestru: „Nu mă tem de excomunicare, dracul nu e atît de negru pe cît se zice și nici excomunicarea nu e atît de eficace pe cît pare a crede Papa. Aci, în Italia, de acum toată lumea o știe, numai

noi, bieții nemți, mai credem că Papa este un dumnezeu pămîntean; nu, este diavolul".[14] După o sută de ani, Luther n-o va spune la fel de direct sau, dacă doriți, o va spune mai slab, mai grosolan, dar mai liniștit, mai sigur, prin urmare mai persuasiv.

Cînd papei Clement VII i s-a reproșat nașterea ilegitimă, acesta a răspuns cu o asemenea prezență de spirit încît pînă și Voltaire l-ar fi putut pizmui:

— Dar Christos ?[15]

Blîndul surîs care însoțise, fără îndoială, aceste vorbe este mai înspăimîntător decît toate nelegiuirile papei Alexandru VI Borgia. Această platitudine omenească este, poate, mai îndepărtată de Dumnezeu decît toate „abisurile satanice". Este cu totul de înțeles de ce un senior german, adversar al lui Luther, ajunge dintr-o dată protectorul călugărului și al Reformei. Johann Tetzel, călugăr dominican, predicator al Indulgențelor, trimis al Sfîntului Părinte, spune referitor la „noua Evanghelie" (cum se exprimau teologii vremii): „Crucea căreia Papa i-a dat puterea de a mîntui este asemeni aceleia pe care a fost țintuit Mîntuitorul" și „puterea ei este atît de mare încît l-ar putea mîntui pînă și pe omul care ar fi necinstit-o pe Preasfînta Fecioară și l-ar fi crucificat pe Christos"; sînt de înțeles acei simpli muritori care, ascultînd o astfel de predică, credeau sau cel puțin se întrebau dacă n-ar trebui să creadă că aceste vorbe nu veneau de la însuși Papa.[16]

„A fi creștin înseamnă a nu fi catolic roman", gîndește Luther, pe drept sau pe nedrept. Nu aceasta-i întrebarea, căci nu-i nici măcar un gînd, ci țipătul unui om pe care tîlharii îl strîng de gît și-l despoaie în adînc de codru. Iată tîlharii — oamenii Bisericii Romane, cei care au transformat-o „într-o groapă de gunoi, plină de sînge și noroi, spre bucuria lui Satan", cum se exprimă nu ereticul Luther ci credinciosul catolic Dante. Și comoara pe care vor să i-o

smulgă lui Luther e speranța de a mai putea feri Biserica de jigniri.[17]

„Știm bine ce nelegiuiri au fost făcute de la înălțimea Preasfîntului Scaun. Cum s-au încălcat toate legile și cum s-a pervertit totul. Acest rău s-a răspîndit de la cap către membre, de la Papă către cei mai mici slujitori ai Bisericii... De acum încolo, vom face totul pentru a transforma Biserica... *reformare*."[18] Cine este cel care spune asta ? Luther ? Nu, papa Adrian VI. Dar toate strădaniile acestuia rămaseră zadarnice, căci el n-a dorit să transforme Biserica de jos în sus, nu din adîncurile populare, ci din înălțimile puterii ecleziastice. Și zidirea nu se poate înălța, nici drege începînd de sus. Nu se începe decît de jos, cum o va face sau se va strădui să o facă Luther, însă din afara Bisericii.

În 1545, chiar în ajunul morții lui Luther, Conciliul de la Trente se ocupă doar cu reformarea moravurilor și a obiceiurilor ecleziastice, și nu a învățăturii Bisericii, adică cu „zădărnicii" după chibzuita și pioasa vorbă a lui Luther. Iată de ce reforma „interioară" a Bisericii va fi, cu toate astea, „exterioară" și fără folos. Răul lăuntric se va dezvolta mocnit.

„În descompunerea generală a întregii creștinătăți într-atît s-a îndepărtat viața de curățenia evanghelică, încît devine evident pentru toată lumea cît este de indispensabilă transformarea Bisericii — va spune foarte înțelept și cumpătat același martor al lui Luther, cel mai puțin bănuitul de părtinire, Erasmus — Laicii judecă și ei disputa dintre Luther și Biserică și se poate spune că printre ei, cu cît se vor afla mai mulți cu adevărat devotați Evangheliei, cu atît Luther va avea mai puțini dușmani... În fiece zi auzim credincioși plîngîndu-se de jugul Romei. Lumea tînjește de sete după adevărul evanghelic țîșnind chiar de la izvor, încît dacă porțile nu se vor deschide în fața oamenilor, le vor sparge."[19]

Luther va nărui porțile și bine va face.

3

Da, Biserica Romană era pe cale de a pieri. Fără a ști, nici a o dori, Luther a salvat-o sau, cel puțin, a salvat tot ceea ce mai putea fi încă salvat. Pentru a înțelege cum de i-a adus mîntuirea trebuie să vedem principala și adînca origine a experienței sale religioase. În această experiență, legătura ruptă sau uscată, care unise personalitatea umană de Personalitatea divină a lui Christos este dacă nu refăcută, atunci cel puțin înviată. Externul redevine intern, multiplul redevine unul, generalul, eclesiastul, individul.

„Ceea ce se întîmplă între El (Iisus) și mine" nu se petrece între El și toți, ci numai între El, Unicul și mine, prin El și în El, la fel de unic; iată focarul spre care converg risipitele raze, reci de-acum, ale unui soare iernatic — Christos al Bisericii Romane. Iată originea a tot ceea ce a făcut Luther și face, poate, pînă în ziua cea de azi.

Din cauza acestei experiențe religioase *personale*, Luther, cel care s-a îndepărtat sau s-a lepădat de Biserică, ne este indispensabil nouă, celor care, și noi, ne-am lepădat de ea. Ne este mai indispensabil decît toți cei care au rămas alături de ea. Prin această voință de Personalitate ar fi putut să ne mîntuiască pe noi, cei care pierim atît de nefericit, atît de înspăimîntător din dorința de impersonalitate.

„Nu am fi putut ști nimic despre Tată fără Iisus Christos, Fiul Domnului... și despre Fiu n-am fi putut afla nimic fără Sfîntul Spirit."[21] Dar Sfîntul Spirit nu se coboară asupra celui care nu a simțit *el însuși* despre ce depune mărturie Sfîntul Spirit; această singură experiență (intimă, personală), a Spiritului poate să ne lumineze și orice altă învățătură (exterioară, ecleziastică) nu e decît vorbă golită de sens.[22] „Trebuie să aud eu *însumi* ceea ce spune Dumnezeu."[23] „N-am primit Evanghelia de la oameni ci de la Christos însuși."[24] Aci, în experiența religioasă a lui Luther, pentru prima dată în cincisprezece veacuri de creștinism, se repetă și se

adînceşte Apostolul Pavel:

„Dar cînd a binevoit Dumnezeu, Care m-a ales din pîntecele mamei mele şi m-a chemat prin harul Său,

Să descopere pe Fiul Său întru mine, pentru ca să-L binevestesc la neamuri, îndată nu am primit sfat de la trup şi de la sînge [oameni].

Nici nu m-am suit la Ierusalim, la Apostolii [bisericii] cei dinainte de mine..." (Epistola către Galateni, I, 15–17)

Biserica îşi are obîrşia în Christos sau Christos în Biserică ? O astfel de întrebare o poate pune numai acela care încă nu ştie nici ce este Biserica, nici cine este Christos. „Gîndul după care credinţa în Evanghelie ar trebui să nască credinţa în Biserică şi că puterea Evangheliei (a lui Christos) este supusă puterii papale (a Bisericii), e un gînd pervertit şi eretic. Numai Lucifer însuşi dorea să fie egalul lui Dumnezeu, iar acum Papa vrea să se ridice mai presus de Dumnezeu."[25] Papa — la început vicar al Sfîntului Petru, apoi al lui Christos, în cele din urmă „un al doilea Christos pe pămînt", asta, desigur, nu se va spune în Biserica Romană, dar va fi în mod tacit împlinit. Nu e nevoie de un „Vicar", de un „înlocuitor" decît în cazul absenţei celui pe care-l înlocuieşte. Dacă oamenii ar simţi mai puternic *prezenţa* vie a lui Christos în Biserică, precum o simte şi o exprimă experienţa religioasă a primilor creştini prin cuvîntul *Parousia* — „veşnica Venire–Prezenţă a lui Christos pe pămînt", Papa ar fi de prisos. „Împărăţia mea nu-i din astă lume", adică: Christos ridicîndu-se la ceruri, într-altă lume, a părăsit-o pe cea de aici, pămînteană. Papa, vicar al lui Christos, a venit pe pămînt pentru că însuşi Christos s-a ridicat la ceruri. Prin urmare, ce înseamnă:

„Oricîte veţi lega pe pămînt, vor fi legate şi în cer, şi oricîte veţi dezlega pe pămînt, vor fi dezlegate şi în cer" (Matei, XVIII, 18) şi „Facă-se voia Ta precum în ceruri aşa şi pre pămînt" ?

Asta nu se înțelege cîtuși de puțin. Se pare că nici nu se aude în Biserică.

Luther a auzit cel dintîi sau este cel dintîi care și-a amintit ce înseamnă veșnica Venire-Prezență a lui Christos pe pămînt. A înțeles cel dintîi sau este cel dintîi care și-a amintit că fiecare om, pe care Fiul Omului îl întreabă „Cine sînt?" și care răspunde „Tu ești Christosul, Fiul lui Dumnezeu Celui viu", aude sau va auzi mereu și pretutindeni, pînă la sfîrșitul lumii, precum a auzit Petru în Cezareea lui Filip:

„Fericit ești Simone, fiu al lui Ionà, că nu trup și sînge ți-au descoperit ție aceasta, ci Tatăl Meu, Cel din ceruri.

Și Eu îți zic ție, că tu ești Petru și pe această piatră voi zidi Biserica Mea și porțile iadului nu o vor birui." (Matei, XVI, 17–18)

Ca nimeni altul de la Pavel încoace, Luther este primul care a înțeles că această mărturisire a Fiului Domnului prin om, a Unicului prin unic este obîrșia a tot ceea ce alcătuiește viața Bisericii.

„Credinciosul nu trebuie să-L renege (pe Christos)... chiar dacă ar trebui să rămînă singurul depozitar al adevăratei credințe."[26]

„Și acolo unde omul e *singur*, Eu sînt cu el", stă scris într-un *Agrafon*, cuvîntul Domnului neamintit în Evanghelie.[27] Asta înseamnă: obîrșia Bisericii este „ceea ce se întîmplă între El și mine" — între Christos, unică Personalitate Divină și personalitatea umană, la fel de unică întru Christos. Între ei nu se poate afla un termen mijlocitor, un „intermediar", un Papă.

„Noi (protestanții) trăim la fel de rău ca și catolicii romani. Dar noi luptăm pentru o *învățătură* [de adevăr] și nu pentru o viață [dreaptă]. Iată ce nu au înțeles nici Wycliff, nici Hus care atacau numai viața rea a catolicilor... L-am înfrînt pe Papă prin *învățătură*. Asta i-a frînt gîtul." Nu, nu i l-a frînt și poate că nu i-l va frînge cîtuși de puțin. Luther s-a amăgit: gîtul Papei era mai puternic sau

mai suplu decît o credea Reforma și poate, Revoluția. Dar nu asta e esența doctrinei lui Luther, ci faptul că a deschis pentru Biserica Orientală și pentru Biserica Occidentală calea spre Biserica Unică, Universală. „Nu sînt decît un tăietor de lemne, croind o spărtură în pădure."[29] Luther încă nu i-a călăuzit pe oameni dincolo de această „pădure" adîncă, sălbatică, în care s-au rătăcit precum Dante la porțile Infernului, dar poate să o facă. Și pînă acum, singura deschisă cale a creștinătății e „spărtura" lui Luther.

„În doctrina lui Hus (și într-a mea ar fi putut el să adauge), se află ceva potrivit cu doctrina evanghelică pe care Biserica nu-l poate condamna: nevoia unei unice Biserici Ecumenice" în locul a două Biserici, Occidentale și Orientale.[30]

Luther a înțeles cel dintîi că spusele Domnului — „Datu-Mi-s-a întreaga putere în ceruri ca și *pe pămînt*" — nu au fost împlinite, nici măcar auzite, el a înțeles că principala cauză a separării Bisericilor și a Schismei e faptul că nu Christos, ci Papa este conducătorul efectiv al Bisericii, vizibil pe pămînt în ochii veacurilor și al noroadelor.

Leon X îl răsplăti cu cea mai neagră nerecunoștință pe preacredinciosu-i slujitor Tetzel. După ce Luther îi închise gura, acesta muri aproape excomunicat, renegat, defăimat de toți, în afară de Luther. „Nu te chinui prea mult: nu tu ești pricina a toate astea. Această afacere e fiica altui tată", îl alină Luther.[31] Într-adevăr, greșeala lui Tetzel se mărginea la faptul de a fi spus simplu, precum copilul din poveste: „Regele e gol!". A strigat spre auzul întregii lumi, cu surle și trîmbițe ceea ce trebuia trecut sub tăcere: „Domnul nostru, Iisus Christos, lăsînd întreaga putere în mîinile Papei, nu mai cîrmuiește Biserica. Papa și numai Papa singur e acela care o conduce și o va conduce pînă ce veacurile se vor sfîrși... El se înalță deasupra Apostolilor, a Îngerilor, a Sfinților, deasupra Preasfintei Fecioare Maria însăși, pentru că ei toți sunt mai prejos de Christos și Papa este egalul lui Christos."[32] Încă o dată, Biserica Romană nu

va spune asta niciodată, dar o va împlini pe tăcute.

La asta — nespusă, dar înfăptuită — Luther răspunde. Şi nu-i răspunde numai lui Leon X, ci tuturor Papilor, de la Grigore VII pînă la Pius XII: „Primatul pontifical este stabilit prin mizerabile Decrete concepute acum cel puţin patru veacuri. Dar adevărata istorie de unsprezece veacuri a Sfintelor Scripturi şi actele Conciliului de la Niceea, cel mai sfînt dintre toate, depun mărturie împotriva acestui primat. Puterea Cheilor nu aparţine doar Apostolului Petru, ci tuturor ucenicilor Domnului, întregii Biserici Catolice (nu Romane, ci Ecumenice), întregului corp al Sfinţilor al căror Cîrmuitor nu este altul decît Iisus Christos Însuşi. Primatul pontifical este primatul onoarei şi nu al puterii. Biserica are darurile sale binecuvîntate; puterea ei spirituală nu stă numai în Roma şi numai în episcopi, ci pretutindeni unde sînt Sfintele Taine, speranţa, milostenia... Numai în ele singure se află Piatra (Bisericii) căreia porţile iadului nu i se împotrivesc". — „Nici Conciliul de la Niceea, nici primii Părinţi ai Bisericii, nici anticele comunităţi din Asia sau Africa nu se supuneau Papei. Chiar şi astăzi se mai află în Orient creştini adevăraţi ai căror episcopi nu sînt supuşi ai Papei. Toate stipulaţiile Pontifilor Romani privitoare la atotputernicia lor nu izvorăsc decît din nemăsurata lor sete de putere. De altminteri, oricare ar fi această putere, ea nu purcede de la Dumnezeu, ci de la oameni precum purced toate împărăţiile acestei lumi, *domina mundi*".[33] „Nu-i oare o nedreptate strigătoare să alungi din Biserică şi chiar din Ceruri un număr atît de mare de mucenici şi de sfinţi, care vreme de paisprezece veacuri au alcătuit slava Bisericii Orientale ?"[34] Asta înseamnă: nu pot fi două Biserici, Biserica Orientală şi Biserica Occidentală. Nu există decît o Biserică Universală şi Biserica este unică sau nu este deloc. De aici rezultă că „noi toţi sîntem învăţăceii lui Jan Hus, ai Apostolului Pavel şi ai Sfîntului Augustin... Dar iată ce-i de mirare: am ajuns aci fără ştirea maestrului ceh. Înfricoşătoarea

Judecată a Domnului asupra oamenilor a îngăduit ca adevărul evanghelic cel mai evident (întrupat prin Jan Hus) să fie osîndit și dat focului pe rug. Acest gînd mă răscolește. Blestemat fie pămîntul !"[35]

Iată concluzia: nu va mai fi o Reorganizare, ci o insurecție — nu o Reformă, ci o Revoluție, mai întîi în Biserică, apoi în lume — „Biserica poate exista fără Papă, pentru a-i păstra unitatea, ea nu are nevoie decît de un singur conducător: Iisus Christos"[36]—„Biserica are un conducător. Acesta nu este Papa, ci însuși Christos. Nu a spus-o El Însuși: «Voi fi cu voi în toate zilele pînă la trecerea veacurilor» ?"[37]

Iată unde mai bate încă inima cea vie a Reformei — în această pusă întrebare, la care Biserica încă nu a răspuns, pe care, pare-se, nici n-a auzit-o: cine este Cîrmuitorul Bisericii Universale, celei văzute, conducătorul prezent pe pămînt, printre popoare, de-a lungul veacurilor, Papa sau Christos ? La asta se referă cuvîntul lui Luther: „Dumnezeu Însuși mă călăuzește și eu sînt; lucrarea Sa a mea este".

„Crezi în învățătura fiului tău Martin ?", îl va întreba preotul pe muribundul tată al lui Luther. „Cred — va răspunde acesta — trebuie să fii om de nimic pentru a nu crede în ea !"

„Voi rîde de ea ca de un balon de săpun !"— va striga Luther cînd va afla despre bula papală care îl excomunica.[39] — „Pe această bulă o voi denunța drept mincinoasă și nelegiuită... căci îl osîndește pe însuși Christos... Atunci, am dobîndit în cele din urmă, încredințarea că Papa era Antichristul, iar Roma — tronul lui Satan." „Această bulă satanică mă umple de mînie. Nicicînd, de la începutul lumii, nici chiar Satan nu a grăit astfel împotriva lui Dumnezeu. Înfiorătoarele lui blasfemii întrec închipuirea." — „Dacă nu aș fi fost oprit aci (la Wittenberg), m-aș fi dus la Roma pentru a mă lăsa pradă furiei dușmanilor mei."[41] — „Ce-mi pot face ? Să mă ucidă ?... Sau să mă dezonoreze ca eretic fiind ? Dar Iisus Însuși n-a fost și El socotit drept corupător și eretic ?"[42] „Să ne

bucurăm prin urmare, de vreme ce am meritat să suferim ca El."[43]

„Și Pilat a zis către arherei și către mulțime: Nu găsesc nici o vină în Omul acesta. Dar ei stăruiau, zicînd că întărîtă poporul." (Luca, XIII, 4-5)

Și Iisus fusese răstignit ca „aţîţător", ca „răzvrătit". Asta, Luther își aminti primul și le-a amintit și oamenilor astfel încît aceștia nu vor uita niciodată.

„Nu-mi place adevărul insurecțional", zice Erasmus și toți papii de la Grigore VII la Pius XI i-ar fi încuviințat spusele.[44] „Dar lui Iisus îi e pe plac", răspunde Luther. Iată o nouă „imitație după Iisus Christos" necunoscută lui Toma la Kempis și Sfîntului Francisc din Assisi, precum și tuturor sfinților din primii ani ai creștinismului.

„Era vădit că Dumnezeu era alături de Christos... și la fel de vădit alături de Luther... Or, amîndoi nu erau prieteni ai ordinii existente." — Goethe a înțeles cu exactitate și profunzime[45]. Asta vrea să însemne: erau niște „aţîţători", niște „răzvrătiți", dar în sens opus celui înțeles de biserică, încă și mai puțin în sensul înțeles de lume. Dar atunci *în care sens* ? Această întrebare, la care, nici la ea nu s-a răspuns și care nu a fost auzită de Biserică, deschide mai mult decît Reorganizarea, mai mult decît Reforma. Ea este începutul Insurecției, a Revoluției, mai întîi în Biserică, apoi în lume.

4

Îmi place slujba luteranilor,
Ritualul lor grav, solemn și sever.
A zidurilor lipsite de podoabă și a acestui templu gol.
Prea bine le deslușesc înțelesul.
Dar vedeți voi ? Urmîndu-și drumul
Pentru ultima dată Credința vă e dată:
Încă nu a trecut de prag,
Casa, de-acum, e deșartă și goală.
Încă n-a trecut de prag,
Ușa, după ea, nu s-a închis încă...
Dar a sosit ora, clipa bate...
Rugați-vă la Domnul ! E pentru ultima oară.[46]

Credința s-a stins. Biserica va face la fel și nu va rămîne decît „casa deșartă și goală".

„Iată, casa voastră vi se lasă pustie." (Matei, XXII, 38)

A cui e vina ? A lui Luther ? Nu. A acelora al căror nume îi este odios, căci nu doar îl jignește, ci este un sacrilegiu față de Christos. „Cine e Luther ? Întreaga-mi doctrină nu-i a mea. Nu am fost crucificat pentru nimeni. Sfîntul Pavel nu dorea ca credincioșii să se numească «paulieni» ci «creștini». Trebuie ca eu, păcătoasă pulbere, să dau nume («luterani») fiilor Domnului ?"[47] Nu Luther a pustiit biserica ci aceia cărora le aplică spusele Sfîntului Ioan (I, II, 19): „Dintre noi au ieșit, dar nu erau de-ai noștri".[48] Cea mai mare parte din vină lor le revine, dar nu întreagă. Și Luther se face vinovat de luteranii devastatori ai Bisericii.

„Asemuirea Spiritelor" este una dintre marile infirmități ale lui Luther, cealaltă — neputința sau lipsa de vlagă a nădejdii sale.

„Or, acum mai rămîn acestea trei: credința, nădejdea și dragostea." (I, Corinteni, XII, 13)

Credința — Tatălui, dragostea — Fiului, speranța — Sfîntului Spirit. Aceste trei lucruri fac unul în veșnicie. Dar în timp, Primul Testament, al Tatălui, este credința; al Doilea Testament, al Fiului e dragostea, al Treilea Testament, al Sfîntului Spirit, e speranța.

„Încă multe am a vă spune, dar acum nu puteți să le purtați. Iar cînd va veni Acela, Duhul Adevărului, vă va călăuzi la tot adevărul... și cele viitoare vă va vesti." (Ioan, XVI, 12-13)

Dacă ceea ce oamenii nu au putut și nu pot încă „să poarte" nu reprezintă trecutul Tatălui, nici prezentul Fiului, ci adevărul Sfîntului Spirit, Unica Biserică Ecumenică, atunci, pe calea care duce la ea, aflarea Sfîntului Spirit în speranță le este mai necesară oamenilor decît aflarea Tatălui în credință și a Fiului în dragoste. Numai că în vremuri precum acelea ale lui Luther și ale noastre, faptul speranței este cel mai greu și cel mai sfînt dintre toate.

„Porțile iadului nu vor frînge Biserica deoarece Cuvîntul Domnului nu poate să nu se împlinească." Ușor de zis. Văzînd ceea ce se petrece astăzi în lume și în Biserică este aproape cu neputință să mai simți vreo speranță. E prea puțină credință, prea puțină dragoste și e nevoie, se pare, de o speranță oarbă, lipsită de sens. Poate, singura, într-adevăr înțeleaptă și atotvăzătoare.

Luther crede mult, iubește puțin, speră și mai puțin. Iată de ce Luther piere pe această cale ce duce la primitoarea Biserică Ecumenică, pe care faptul cel mai anevoios — nădejdea — devine necesar. Tocmai aici el știe cel mai puțin „al cărui spirit unealtă este" și se aseamănă cel mai mult „unui cal orb ce nu vede încotro îl mînă cavalerul lui".

Prima parte a vieții sale, cînd încă mai spera într-o Biserică Universală, *vizibilă*, o contrazice pe cea de a doua, cînd își pierde această speranță. Abia ce afirmă „Singură Biserica *Invizibilă* va fi Unică și Universală"[49] că Luther și părăsește lupta. Pentru o Biserică Militantă, văzută de secole și de către oameni te poți lupta, dar

pentru o Biserică Triumfătoare, Invizibilă nu, căci triumful, victoria sînt sfîrșitul luptei.

Însăși noțiunea de Biserică Invizibilă, înlocuind Biserica Vizibilă pe pămînt, conține o contradicție căci în condițiile existenței terestre, trupul lui Christos — Biserica — trebuie să fie vizibil sau nu poate exista, precum orice alt trup. Uneori, Luther pare că nu prea înțelege cît de primejdioasă pentru lucrarea sa este respingerea Bisericii Vizibile. În timp ce apare această respingere, nepăsarea față de orice organizare a Bisericii exterioare, terestre pune treptat stăpînire pe el și încredințează Biserica Statului. „La început, credeam că oamenii ar putea fi conduși după Evanghelie, dar acum înțeleg că era o nebunie: oamenii disprețuiesc învățătura lui Christos. Pentru a-i conduce e nevoie de legea Statului, de spadă și de violență." — „Legea trebuie ascultată pe deplin și pînă la capăt, *rund unde rein*."[50] Dar acest capăt va fi atît de trist încît Luther e nevoit să mărturisească: „Satana este mereu același (în noua Biserică protestantă ca și în vechea Biserică Catolică); singura deosebire e că sub Papi, el lua Biserica drept Stat și acum ia Statul drept Biserică".[51] Acolo, Mama devenise Lupoaică, aci, Lupoaica va deveni oare Mamă ? Asta e o altă întrebare.

Dar atunci, dacă deosebirea dintre cele două Biserici, cea veche și cea nouă, este atît de puțin întemeiată, jocul nu are rost și opera lui Luther nu și-a împlinit menirea. A sa „Biserică nevăzută" nu este oare acea înspăimîntătoare „casă pustie cu pereții goi", pe care credința încă nu a părăsit-o, dar pe care o va părăsi ?

„Iată, casa vi se lasă pustie."

Uneori, Luther pare să fi presimțit în chip nedeslușit că respingerea Bisericii Vizibile este refuzul ultimei speranțe, este deznădejde. „L-am pierdut pe Christos... El m-a părăsit... lăsîndumă pradă disperării."[52] „Nimănui, nici chiar celor mai înverșunați dușmani ai mei, nu le-aș dori să sufere precum sufăr eu acum."[53] Ce

l-a împins spre disperare ? Pentru a-l înțelege ar trebui să trecem împreună cu el pe unde a trecut după ce va fi părăsit Biserica.

„Sînt gata să cinstesc Biserica Romană cu cea mai adîncă umilință... ca fiind deasupra a tot ceea ce este pe pămînt și în ceruri, în afară de Dumnezeu", îi scrie protectorului său, electorul de Saxa, Frederic cel Înțelept, cu cîteva zile înainte de a-l numi pe Papă „Antichrist" și Roma — „tronul lui Satan".[54] Ar fi putut repeta acum ceea ce spusese la începutul luptei sale cu Biserica Romană: „Voi face orice și voi îndura orice pentru ca această luptă să nu mai continue".[55] Asta ne dovedește că ruperea de Biserică îi va frînge inima și că își va pierde, poate, cea mai bună parte din sine.

„Necredincioșii nu văd în Biserică decît păcatele și slăbiciunile; ea îi scandalizează pe înțelepții acestei lumi căci ereziile o sfîșie; visează o Biserică curată, sfîntă, neștiutoare — porumbelul Domnului. Ea este într-adevăr astfel în ochii Domnului, dar în ochii oamenilor, ea se aseamănă lui Christos, logodnicul ei, cel disprețuit de toți, batjocorit, biciuit, acoperit de hulă și crucificat."[56] Astfel vorbește Luther despre Biserica lui. În unele momente, se pare, era gata să spună la fel și despre Biserica Romană, dacă nu altora, cel puțin sieși.

„Hoc est Corpus Meus. Acesta-i trupul Meu." — scrie cu creta pe tablă, la conciliul de la Marburg, susținînd cu încăpățînare obtuză și disperată, împotriva discipolilor săi elvețieni, Zwingli și Ecolomandia, dogma universală — nu doar romană — a Transsubstanțierii din taina Euharistiei.[57] Corpul lui Christos, vizibil în Taină, este corpul Bisericii și acesta, de asemenea văzut. În această clipă, ce anume salvează Luther și cum o face ? Cu disperarea de pe urmă salvează, oare, ultima biată rămășiță sau cu speranța de pe urmă — primul punct al viitoarei Biserici Ecumenice, vizibile ? Asta, nici el nu o poate ști.

În sărmana-i temniță — de unde făcea o lume întreagă să

tremure — în genunchi, în fața ferestrei deschise pentru a zări mai bine cerul, el se roagă, naiv și umil, precum un copil, rostind la început rugăciuni bisericești, rugăciuni latine, apoi de-ale lui, în limba maternă. Toți cei care îi aud rugăciunile sînt cuprinși de atîta uimire și de atît respect încît s-ar fi zis că abia acum înțeleg ce înseamnă a te ruga. „De cîte ori nu l-am găsit *rugîndu-se astfel pentru Biserică,* cu țipete, gemete și hohote de plîns !", își va aminti un martor.[58] Pentru care biserică se roagă Luther ? Pentru Biserica Invizibilă, Triumfătoare ? Nu. Pentru ea nu pot fi înălțate rugi, rugăciunile pot fi înălțate doar către ea.

„Am avut într-o bună zi fericirea de a auzi cum se ruga", își amintește același martor. „Părinte... această lucrare e a Ta... eu am făcut-o pentru că eu sînt acela care trebuia să o facă... Prin urmare, păzește-o și împlinește-o !"[59] Nu te poți ruga decît pentru ceea ce speri. Prin urmare, Luther mai nădăjduiește că Biserica Vizibilă va exista. Dacă disperarea i s-a cuibărit deja în spirit, speranța îi mai trăiește în inimă, ca un izvor viu sub stînca de piatră; dacă spiritul său nu mai înțelege, inima mai simte încă ce înseamnă „împotriva speranței, sper" — *contra spem, spero* — „Dumnezeu mă călăuzește și eu Îl urmez, lucrarea Lui este a mea", ar mai putea încă să spună, în clipa de pe urmă a speranței aducătoare de pace.

„Lucrarea lui Luther continuă și în zilele noastre și nu putem nici măcar să știm în care veac îndepărtat se va opri", Goethe a înțeles cum trebuie. Omniprezent și universal, el înțelege tot, chiar și ceea ce nu vrea să înțeleagă, cum ar fi creștinismul, de pildă. „Nu știu încă tot ceea ce îi datorăm lui Luther și Reformei. Mulțumită lor, ne-am eliberat de mărginirea spirituală... și am putut, o dată întorși la izvoarele creștinismului, să îl înțelegem în întreaga lui puritate. Am redobîndit curajul de a ne ține puternic pe pămîntul lui Dumnezeu și de a simți natura umană ca pe un dar de la Dumnezeu. Oricîte progrese ar înfăptui cultura, oricît s-ar dezvolta și s-ar adînci

știința, pe orice culmi s-ar ridica spiritul uman, niciodată nu va depăși acest vîrf... al creștinismului care strălucește în Evanghelie. Cît despre noi, protestanții, cu cît înaintăm în nobila propășire spirituală, cu atît mai repede îi vom ajunge pe catolici. De îndată ce se vor simți cuprinși de marea mișcare de cultură a veacului ce nu încetează să crească, ei îl vor urma împotriva voinței lor și asta va avea drept urmare *unificarea, das endich alles rur ein ist.*"[60] Asta înseamnă: lucrarea lui Luther, continuînd peste veacuri, va duce la existența Bisericii Unice și Universale.

Luther îl invidiază pe Leonard Kager de Bavaria, cel ars pe rug în 1527, pentru sfîrșitul său. „Cît de păcătos sînt! Nu fac decît să învăț și să predic cuvîntul Domnului, nu fac decît să vorbesc și el duce la împlinire... O, dacă Dumnezeu mi-ar fi dat jumătate din curajul lui, cu cîtă bucurie aș fi părăsit această lume!"[61] Nu i-a fost dat așa ceva pentru că, socotește el, era „nevrednic".[62] Dar dacă suferințele nevăzute, cele care nu sîngerează, ar prețui cît rănile sîngerînde ale trupului, Luther ar fi cel dintîi martir al Bisericii Unice Universale. „Cred că îndur o luptă pe viață și pe moarte pentru oameni."[63] Acest presentiment s-a împlinit. Pentru aceia mulți, pentru toți aceia care căutau, caută și vor căuta Biserica, Luther a dus într-adevăr, cu disperare, o luptă mortală. Deznădejdea lui e speranța lor. Neputința lui e puterea lor; căderea lui — înălțarea lor. Rănile lui îi vindecă. El trebuia să piară în acest fel pentru ca ei să fie mîntuiți. A fost nevoie ca el, cu speranța cea de pe urmă, să caute Biserica pentru ca ei să o găsească.

„Căci aș fi dorit să fiu eu însumi anatema de la Christos, pentru frații mei"..., ar fi putut spune Luther împreună cu Sfîntul Pavel (Rom. IX, 3), iar despre zilele noastre, alături de Sfîntul Augustin, ar fi putut spune, în mod sigur, mai mult ca niciodată, unora ca noi care, poate, pier: „Frații mei, nu voi să fiu mîntuit fără de voi".

5

Pentru a medita profund și într-un fel nou asupra a ceea ce a făptuit, a ceea ce mai înfăptuiește Luther pentru aceia care zac despuiați pe pămîntul gol, părăsiți de Mamă, de Biserică sau pentru aceia care au părăsit-o, — copii hrăniți de puterea Statului, a Lupoaicei — , pentru a medita profund nu se află, poate, loc mai prielnic pe lume decît acesta unde scriu aceste rînduri: străvechea „Stîncă a Papilor", „Rocca di Papa". Îmi ajunge să ridic privirea de pe manuscris spre fereastră, pentru a vedea cîmpia romană, asemenea mării, cînd albastră și vaporoasă, cînd galben-rozalie, deasupra căreia alunecă încet umbra norilor, cenușie precum pînza păianjenului; singurul cîmp de luptă din lume unde atîtea popoare, timp de atîtea veacuri, s-au luptat cu atît zel și atît de zadarnic pentru ca „totul să fie unit". Către apus, chiar la marginea cerului, aproape invizibilă, galben-pal, plată ca un scut de aramă, Mediterana — leagănul a două sau poate trei umanități: trecute, prezente și viitoare. La miazănoapte, și ea aproape invizibilă, în nebuloasa solară, Roma pare inactuală, doar trecută și viitoare. Îmi ajunge să ridic ochii spre fereastră, pentru a vedea plutind pe cer păsările de oțel ale războiului, țipătul lor lugubru umplînd văzduhul de tristețe și prorocind un al doilea mare război — pierzania umanității. Jos, sub fereastră, cățărîndu-se pe panta muntelui, zburlitul și sălbaticul hățiș de crengi al stejarilor și castanilor, acolo unde, cîndva, fusese bîrlogul anticei Lupoaice, care i-a alăptat pe cei doi Gemeni, primii copii găsiți. Dincolo de hățiș, în craterul unui stins vulcan — apele nemișcate ale lacului Albano care și în ziua cea mai strălucitoare, par a fi de catran, ape ale Styxului, ape subpămîntene. Pe malul lor, alb-gălbui ca un cub de fildeș sau ca un zar, se înalță palatul de vară al Papei, drept în fața casei în care locuiesc. Se poate zice că scriu în opoziție cu Papa, despre marele litigiu dintre Luther și Biserica Romană, litigiu

încheiat de mult pentru el, dar care, pentru marele sau micul număr al acelora care simt ca mine, abia a început. De altminteri, numai fizic, material, scriu în opoziție cu Papa; metafizic, spiritual — nici pentru, nici împotrivă: din afară. Dar dacă Biserica nu poate fi separată de Papă, dacă mîntuirea nu poate fi aflată în afara Bisericii, opera mea, a noastră — aceea a marelui sau micului număr al celor care sînt asemeni mie — e foarte dăunătoare.

Papa Pius XI, care locuiește în casa cea albă de dincolo de vizuina Lupoaicei, pe celălalt mal al apelor întunecate, este, cred eu, un om bun, inteligent și luminat. Fără îndoială, „uniunea Bisericilor" sau ceea ce se numește astfel este unul dintre gîndurile lui cele mai sfinte. Dar dacă ar ști ce scriu eu și ce gîndesc mulți — sau puțini — oameni ca mine, nu ar mai da atenție acestui gînd nici cît dă bîzîitului unui țînțar sau chiar mai puțin, căci țînțarul trebuie alungat de teama înțepăturii lui, iar gîndurile nu au nici măcar ac, ele doar sîcîie. Și totuși știu sau presimt ceva ce Papa nu știe încă: probabil că pentru aceia care decid azi sau vor decide mîine soarta lumii, nu doar Papa, ci și întreaga creștinătate nu sînt decît o muscă de toamnă ce pișcă mai tare înainte de a pieri.

„Bineînțeles, Biserica există undeva, dar poate că acum e alcătuită numai din laici risipiți prin lumea mare."[64] Aceste cuvinte ale lui Wycliff, cuvinte mai de folos și mai alinătoare pentru toți cei care caută Biserica, nici Luther nu va rosti. Dar ce înseamnă ele pentru Papă ? Erezia cea mai dăunătoare ? Nu. Doar lamentabilele aiureli ale unui smintit.

Confundarea Spiritelor și lipsa speranței sunt două mari infirmități ale lui Luther. Dar în afară de acestea două, mai suferă și de o alta nu mai puțin considerabilă: lipsa de măsură. „Tot ceea ce e exagerat este insignifiant." (Talleyrand). „Papa e Antichristul; Biserica Romană e tronul lui Satan" — aceste cuvinte ale lui Luther sînt prea tari, prin urmare — lipsite de însemnătate.

Măsura ispitei corespunde întotdeauna măsurii celui care este ispitit.

Cel mai ades, trăsnetul loveşte cel mai tare în munţii cei mai înalţi. Judecînd după acest indiciu, Biserica Romană este una dintre cele mai mari înălţimi ale umanităţii. În ciuda păcatelor şi a nebuniilor sale, are destulă înţelepciune şi sfinţenie pentru a putea surîde spaimei copilăreşti a lui Luther: „Papa este Antichristul !"

În fiecare punct al lumii, se află începutul a două căi posibile: spre binele cel mai înalt şi spre răul extrem — către Christos şi către Antihrist. Biserică Romană se află la obîrşia acestor două drumuri, dar drumurile sînt mai scurte şi mai drepte decît oriunde altundeva, căci din tot universul, Biserica însăşi este punctul cel mai apropiat de Christos sau de Antichrist. Dacă în Dumnezeu — în veşnicie — domneşte legea „acordul contrariilor", *to antixoum sympheron* (Heraclit), cu atît mai mult domneşte în om — în timp. Numai din întîlnirea a două forţe opuse se naşte „Trăsnetul — conducător universal" (Heraclit). În Biserică, pe această culme a culmilor, aceste întîlniri fulgerătoare se produc ca nicăieri altundeva. Vă temeţi de fulgere ? Nu vă duceţi la munte. Vă temeţi de ispită ? Nu rămîneţi în Biserică.

„Mergi înapoia Mea, satano !" (Matei, XVI, 23) i se spune lui Petru îndată după ce i se zisese: „...tu eşti Petru şi pe această piatră înălţa-voi Biserica Mea !". Însă acest fapt nu-l anulează pe primul, ci îl confirmă. Oricît de înspăimîntător şi de obscur ar părea pentru mintea omenească, era nevoie ca Petru în una dintre aceste două clipe, să fie „Satana" pentru ca în cealaltă să ajungă Piatra Bisericii. Dar între clipa cînd Petru este „Satana" şi aceea cînd redevine „Piatra Bisericii", trebuie să se fi petrecut ceva asemănător celor întîmplate la curtea lui Caiafa: „Şi ieşind afară, a plîns cu amar" (Matei, XXVI, 75). Poate că eternul destin al Bisericii Romane este prezis de cele trei renegări, cele trei căderi ale lui Petru. Mai întîi în

Cezareea lui Filip:

„Fie-Ţi milă de Tine ! Să nu Ţi se întîmple Ţie aceasta !"

„Aceasta", adică Golgota. Apoi la curtea lui Caiafa: „ Iar el a început să se blesteme şi să se jure: Nu ştiu pe omul acesta despre care ziceţi" (Marcu, XIV, 71).

În cele din urmă, la Roma, în zilele prigoanei lui Nero, învăţăceii îi spuneau lui Petru „Fugi !" şi el fugi. Şi pe cînd ieşea pe porţile oraşului, îl văzu pe Domnul Care se îndreptă spre el, iar el Îl întrebă: „Doamne, une mergi ? *Quo vadis, Domine ?*" Şi Domnul îi răspunse: „Mă duc la Roma să fiu iar înălţat pe cruce. *Vado Romani iterum crucifigi.*"[65]

De trei ori se leapădă Petru şi de trei ori aude:

„*Pasce oves meos.* Păstoreşte oile Mele."

Şi îndată după aceea, se prevesteşte ultima şi poate, cea mai mare lepădare a lui Petru, necunoscută încă lumii:

„Adevărat, adevărat zic ţie: Cînd erai mai tînăr te încingeai singur şi umblai unde voiai; dar cînd vei îmbătrîni, vei întinde mîinile tale şi altul te va încinge şi te va duce unde nu voieşti." (Ioan, XXI, 18)

Cine este acest „altul" ? Călăul ? Nu, căci a te duce la moarte pentru Christos nu poate însemna pentru Petru „a te duce unde nu voieşti": dacă se întoarce la Roma, se întoarce spre a muri pentru Christos. Nu, călăul nu va trebui să-l ducă cu sila, se duce singur, de bunăvoie, la moarte.

Cheia acestei enigme pe care nimeni nu a dezlegat-o, nici nu a înţeles-o, în două mii de ani de creştinism se află în cuvîntul „altul", *allos*:

„Eu am venit în numele Tatălui Meu, şi voi nu mă primiţi; dacă va veni un altul, în numele său, pe acela îl veţi primi." (Ioan, V, 43)

Acest „alt Christos" e Antihristul. El e acela care va încinge şi

care va duce îmbătrînita Biserică Romană „acolo unde ea nu va voi să meargă". Dar această de pe urmă lepădare, această cea mai mare cădere a lui Petru nu va fi definitivă: va renega și se va căi, va cădea și se va ridica: Iată ce înseamnă:

„Simone, Simone, iată satana v-a cerut să vă cearnă ca pe grîu; Iar Eu M-am rugat pentru tine să nu piară credința ta. Și tu, oarecînd, întorcîndu-te, întărește pe frații tăi." (Luca, XXII, 31-32)

Nu, Papa nu este Antihristul așa cum o crede Luther, dar în fiecare om — și în Papă, Vicarul lui Christos, chiar și în Petru — pot exista binele cel mai înalt și răul extrem — Christos și Antihristul. Acest fapt este destul de cutremurător pentru a nu-l exagera făcîndu-l „insignifiant", cum îl face Luther și cum îl vor face încă mulți de după el.

Petru cade și se ridică. Se leapădă și plînge. Dar dacă în zilele noastre, Papa, vicarul lui Petru îi seamănă întrucîtva aceluia, asemănarea nu-i aci. Vreme de o mie de ani, de la Grigore VII la Pius XI un fruct înfricoșător crește sub un soare cumplit: dogma „infailibilității" pontificale. În viața particulară, ca om, Papei îi este îngăduit să păcătuiască și să se căiască, dar ca vicar al lui Petru și cap al Bisericii, nu. Este ușor a face distincție între viața particulară și viața îndeobște, ecleziastă, așa cum se face între „contingență", „accident" și „propriu" și „substanță" urmînd logica scolastică a lui Aristotel sau mai curînd, a lui Averoes pe care se întemeiază „Summa Teologica". Dar este foarte greu să le deosebești după experiența religioasă vie pe care se întemeiază Evanghelia. Cu această logică, Biserica Romană va fi „încinsă" și „dusă unde nu va voi" de către „heruvimul negru" care, la Dante, rîde atît de răutăcios de papa Bonifaciu VII, în ultimele lui clipe cînd nici o logică nu-l mai poate salva:

Dar și eu sînt logician.
Nu o știai tu, oare ?[65]

Papa este „infailibil pe Preasfîntul Scaun", *ex cathedra* — aceasta este logica insuflată Bisericii Romane de către „heruvimul negru". „Infailibilitatea" pontificală este inerția, lipsa de căință. Un Papă plîngînd și căindu-se este un spectacol necunoscut. Cocoșul poate cînta, Papa nu-l va auzi. Ochii săi sînt uscați, nimic nu-i va face să verse vreo lacrimă, sînt asemeni pupilelor de aramă sau de marmură ale statuilor. Sfîrșitul Bisericii Romane, extremitatea ei va fi prima lacrimă a Papei aflat în Preasfîntul Scaun, *ex cathedra.*

Ciudat, uimitor este că într-o mie de ani, nici un Papă — și au fost unii sfinți și înțelepți — nu s-a gîndit că ceva, într-o bună zi, pe balanța omenească și Divină va trebui să echilibreze Canossa! Tînărul împărat Henric al IV-lea, excomunicat de Grigore VII, în genunchi, în zăpadă, în fața porții închise a palatului Canossa, privit de Papă, bătea mătănii, plîngea în noaptea de iarnă și zăpada se topea în focul lacrimilor sale. Și atunci, în fața Papei, sub chipul Împăratului, se căia și plîngea întreg universul creștin.

„Exsurge tu quoque, Paule" — ridică-te și tu, Pavele. Nu pe Apostolul Pavel pe care Roma îl invocă în bula lui Leon X, bulă privitoare la excomunicarea lui Luther, ci pe Apostolul Pavel pe care Roma îl trece cu vederea și îl părăsește pentru Petru. [67] Și Pavel „se va ridica" cu adevărat, dar nu cum o credea autorul bulei, nu împotriva lui Luther alături de Papă, ci împotriva Papei, alături de Luther.

La începuturile Bisericii, la Conciliul Apostolilor de la Ierusalim, „s-a făcut vorbire multă" între Petru și Pavel (Fapte, XV, 7). Cinci secole mai tîrziu, această „vorbire" va reizbucni, înflăcărînd întreaga lume prin ceea ce cu mult mai mare, mai adînc și mai apropiat de viitor și noi numim „Protestantism", „Reformă".

„M-am ridicat împotrivă-i" (a lui Petru) — își amintește Pavel (Gal.) „Tu (Pavel) te-ai ridicat" — își aduce aminte și Petru (în Epistola către fratele Domnului, Iacov, după cum spune o tradiție a

Bisericii provenind din veacul al II-lea).

Întreg protestantismul, Reforma, opera lui Luther nu sînt nimic altceva decît această „rebeliune" a lui Pavel împotriva lui Petru, eternul șoc al nestăvilitului val al lui Pavel lovind Piatra neclintită, Roca lui Petru. În furtună, mișcarea e libertate, în piatră nemișcarea e lege. Cum să împaci aceste două principii indispensabile pentru viața Bisericii: Legea și Libertatea, Petru și Pavel? Iată o altă întrebare nedezlegată și nici măcar auzită în Biserică.

6

Dacă pentru a medita profund asupra a ceea ce a făptuit și continuă să înfăptuiască Luther, nu se află loc mai potrivit pe lume ca locul unde scriu aceste rînduri — în fața casei celei albe în care locuiește Papa, atît de aproape și atît de departe de lume, dincolo de bîrlogul Lupoaicei, aproape de craterul cel stins și de lacul lui — nu există nici epocă mai bună, poate, din vremea lui Luther pînă la noi, ca această vară 1937, cînd într-un alt capăt al Apusului creștin, la Edinbourgh, în Scoția, s-au adunat oameni din patruzeci și trei de triburi și popoare, de o sută douăzeci de confesiuni creștine, să caute Biserica Universală, Unică, Vizibilă.

„Noi, toți, ne-am strîns în credința întru Domnul nostru Iisus Christos, Cuvîntul întrupat." — se spune în procesul-verbal încheiat de această Adunare care-și spune atît de drept și de adînc „afirmarea Unității". „Noi, toți ne-am strîns întru ascultarea Unicului Christos Conducător al Bisericii, Rege al regilor și Stăpîn al stăpînilor. Noi, toți, ne-am strîns spre a recunoaște că această ascultare este mai înălțătoare decît oricare alta ce ne-ar fi cerută. Unitatea noastră nu se întemeiază pe acordul rațiunii și al voinței noastre, ci pe Iisus Christos Însuși, Care a trăit, Care a murit și Care va învia spre a ne duce la Tatăl nostru și care, prin mijlocirea Sfîntului Spirit, este

prezent în Biserica Sa. Unitatea noastră se află în inima noastră și în duhul nostru, dar încă mai sîntem dezbinați prin formele exterioare ale vieții noastre întru Christos, pentru că înțelegem în chip diferit voia Sa în Biserică. Cu toate acestea, credem că o înțelegere mutuală, mai intimă, ne va călăuzi, în ciuda oricăror dezbinări, la cunoașterea comună a adevărului întru Iisus Christos. Mărturisim cu umilință că dezbinarea noastră este potrivnică voii Sale și ne rugăm ca Domnul, în mila Sa, să pună capăt zilelor de vrajbă și să ne călăuzească, grație Sfîntului Spirit, la Unitatea întreagă... Sîntem încredințați că unitatea noastră spirituală și voluntară trebuie să se întrupeze astfel încît să devină evidentă pentru omenire, dar încă nu știm care poate fi chipul exterior al acestei întrupări... Credem că orice rodnică încercare de împreună lucrare pentru Împărăția Domnului-Dumnezeu apropie toate confesiunile învrăjbite... Iată de ce îi chemăm pe toți frații noștri creștini, din toate confesiunile, la această împreună lucrare... și le spunem tuturor celor care vor să audă: printre rătăcirile și discordiile timpului nostru, singura speranță de unitate pentru omenire este Christos... Ne rugăm ca pretutindeni, în această lume învrăjbită și tulbure, toți oamenii să se întoarcă spre Christos... și să găsească în cele din urmă, pacea și unitatea în El și în Slava Lui în vecii vecilor."

Astfel este această „afirmare a Unității" în fața lumii și iat-o rostită în fața lui Dumnezeu, în Înfăptuirea împreună a Mîntuirii, la Conferința de la Edinbourgh, la 18 august 1937, pentru prima dată — după atîtea veacuri — de către oameni veniți din toate colțurile lumii, de toate confesiunile creștine, în afară de una, pe care, vai, e zadarnic a o numi:

„Și mulțumim lui Dumnezeu Atotputernic, Tatălui, Fiului și Sfîntului Spirit, de a ne fi unit întru Iisus Christos !

Mulțumim, Doamne !

Mulțumim Domnului Dumnezeu pentru comuniunea de gîndire

și de rugăciune care ne-a fost dată. Îi mulțumim pentru toate cele învățate în această comuniune: pentru prejudecățile risipite, pentru neînțelegerile îndepărtate, pentru compasiunea mutuală care a crescut, pentru mai profunda cunoaștere și pentru progresul înfăptuit !

Mulțumim, Doamne !

Îți mulțumim pentru bucuria pe care am simțit-o împărțind cu unul și cu altul comoara de rugăciuni și milă pe care o avem.

Mulțumim, Doamne !

Recunoaștem că a noastră concepție asupra adevărului, așa cum se află el în Christos, era îngrădită de trufia, necuviința și îngustimea spiritelor noastre iar mărturia noastră în fața omenirii era slăbită de dezbinarea noastră.

Mulțumim, Doamne !

Iată de ce noi, toți împreună ne rugăm Domnului Atotputernic, Tatălui, Fiului și Sfîntului Spirit să nu ne mustre pentru păcatul dezbinării noastre și să ne fie dată o căință adevărată și puterea binecuvîntată de a ne schimba purtarea.

Mulțumim, Doamne !

Ne rugăm ca pretutindeni creștinii să caute activ calea spre mărturia evidentă a unității noastre, de-acum dăruită, de inimă și duh.

Auzi-ne, Preamilostive Doamne !

Vino în ajutorul nostru, Iisuse Christoase, Mîntuitorul nostru Unic !"[70]

Dacă întreaga omenire creștină ar fi întrebată „Credeți că trebuie a ne ruga astfel ?", ea ar răspunde poate la fel involuntar, negreșit și firesc precum răspunse preotului, tatăl lui Luther aflat pe patul de moarte: „Noi o credem, doar nelegiuiții pot să n-o creadă !". Acesta ar fi răspunsul tuturor confesiunilor creștine, cu excepția uneia singure.

Încă niciodată de la Luther încoace, în patru veacuri și poate, în

cele nouă veacuri de la Separarea Bisericilor, nu a existat o astfel de apropiere de Unica Biserică Ecumenică, *Una Sancta*, ca în această Conferință. Aceasta este concluzia arhiepiscopului de York, președintele Conferinței, asupra a ceea ce a fost îndeplinit acolo.[71]

Ce gîndește despre asta Preasfîntul meu Vecin din casa cea albă, de dincolo de bîrlogul Lupoaicei ? Sau nu gîndește nimic nedînd mai multă atenție acestui glas al creștinătății decît bîzîitului inoportun al unei muște ?

„Vrajba noastră e o mare ispită pentru lume. Trebuie să ne rușinăm și să ne căim pentru că am adus Biserica la neputință prin păcatul nostru." — se spune în această concluzie.

Din nou — a cîta oară — cîntă cocoșul, dar vicarul Sfîntului Petru nu lăcrimează. Ochii săi rămîn uscați ca ochii de bronz sau de marmură ai statuilor, reci rămîn, ca apele Styxului.

„Sîntem adînc îndurerați că în împreuna noastră lucrare, marea Biserică Romană rămîne absentă; ea care odinioară, știa mai bine decît toate celelalte să vorbească în așa fel popoarelor încît ele s-o audă", se spune în această încheiere. Dacă aici se află vreo întrebare, Biserica Romană, de multă vreme a răspuns la ea. Orice încercare de unire a Bisericilor, în afara Bisericii Romane, este decretată drept „erezie" prin enciclica papei Pius XI, *Mortalium animas*[72]. „Uniunea" în vorbe, în fapte — *reunirea* tuturor bisericilor „desprinse", „schismatice", „pretinse" la singura adevărata Biserică Romană: iată prima și ultima dorință a Romei. *Roma locuta causa finita.* Roma a spus, cazul este închis. Asta înseamnă: „infailibilitatea" pontificală, nemișcarea acesteia și absența căintei.

Asta este premisa logicii Romei. Iată și concluzia:

În 1910, papa Pius X, predecesorul lui Pius XI, încuviințează solemn și vehement, *vehementer*, cartea unui savant călugăr francez, *Despre tăria dogmei și despre progresul ei*, în care se demonstrează că, dacă „ereticii" își propovăduiesc deschis erezia și îi cîștigă și pe

alții prin pilda și prin argumentele lor funeste, trebuie excluși nu numai de către Biserică prin excomunicare, dar și din *rîndurile celor vii — prin moarte*. Ei trebuie pur și simplu să fie arși pe rug. Și papa Pius XI îl răsplăti cu purpura cardinalilor pe autorul acestei lucrări.[73] Ajunge să privești chipul cel spelb și calm al lui Pius XI, chipul unui profesor cu ochelari pentru a fi pe deplin încredințat că n-ar strivi măcar o muscă darămite să ardă pe rug vreun eretic. Focul vulcanic s-a stins de mult sub Biserica Romană precum s-a stins acela de sub lacul stygial pe malurile căruia locuiește Preasfîntul meu Vecin. Dar dacă focul e stins în viața privată a Papei, în viața Bisericii, pe Preasfîntul Scaun, *ex cathedra,* el mai arde încă. Nu se va stinge prea curînd, căci logica rămîne logică, iar „heruvimul negru" nu devine alb:

Și eu sînt logician,
N-o știai tu, oare ?

Dacă prima, mare premisă logică e: „orice încercare de unire a Bisericilor în afara Bisericii Romane nu e decît erezie și nimic altceva", iar a doua, mai mică: „ereticii trebuie să fie excluși prin moarte din rîndurile celor vii", concluzia e foarte limpede.

„Noi plîngem, ne rușinăm, ne căim, dar tu ?", e întrebată Biserica Romană de glasul a o sută douăzeci și două de confesiuni creștine, dar Biserica tace. Ochii ei, precum ochii din bronz sau din marmură ai statuilor, sînt din ce în ce mai uscați, iar apele stygiale ale lacului — crater stins — sînt din ce în ce mai reci.

Poate că în această lume, oamenii înțelepți și buni nu sînt mai puțini decît au fost odinioară, dar din nefericire, nu ei sînt aceia care conduc lumea, ci nelegiuiții și smintiții. Sunt solitari și risipiți precum oile fără păstor căci ceea ce îi unea cîndva lipsește din această lume: Biserica. Iar aceia, nelegiuiții și smintiții, sînt mai uniți ca niciodată, căci tribul, poporul, Statul a ajuns pentru ei „Biserică". Dar se pare că un tulbure sentiment de teamă prinde a

pune stăpînire pe toți — inteligenți sau proști, buni sau răi — la fel.

„Iar oamenii vor muri de frică și de așteptarea celor ce au să vină peste lume, căci puterile cerului se vor clătina." (Luca, XXI, 26)

Încă nu a venit sfîrșitul, dar e pe cale. Că însuși aerul timpului nostru este saturat de o dorință inconștientă încă, dar trezită de-acum de teama pierzaniei universale, dorite de vreo unitate superioară tribului, poporului, Statului — se vede din faptul că aceste unități inferioare s-au afirmat ca Biserici.

Arhiepiscopul de York are dreptate: „marea Biserică Romană știa cîndva să vorbească popoarelor astfel încît ele s-o audă". Poate că mai știe încă. Dacă la întrebarea pusă de aceia care caută Biserica Ecumenică: „Ești alături de noi ?", Biserica Romană ar răspunde „Sînt cu voi", poate că în lume s-ar întîmpla ceva asemănător cu ceea ce se întîmplă într-o soluție salină cînd deodată se aruncă în ea o baghetă de sticlă: sarea se cristalizează instantaneu și corpul lichid devine solid. Cele risipite se unesc.

Oamenii vremurilor noastre merg pe întuneric, pe bîjbîite, de-a lungul unui drum subpămîntean, știind că el nu are sfîrșit sau că la capătul lui se află prăpastia fără fund — căderea. Dar dacă cocoșul ar cînta din nou, dacă Petru ar plînge, poate că lacrima lui ar scînteia în fața ochilor omenirii ca primul punct al nădejdii de a părăsi tenebrele subpămîntene pentru lumina zilei.

7

„Desigur, Biserica se află undeva, dar poate că astăzi, ea nu este alcătuită decît din laici risipiți prin lume." Dacă în zilele noastre profeția lui Wycliffe se împlinește, esențialul, elementul hotărîtor e că acești oameni, încă nevăzuți, care alcătuiesc Biserica sînt laici și că ei trăiesc, pier sau se mîntuie în lume și nu în Biserică ? Esențial este că toți sînt copii găsiți, goi pe pămîntul sterp, alăptați nu de

Maica-Biserică, ci de puterea Statului-Lupoaică și că sînt cei care „vin din strîmtoarea cea mare", însufleţiţi de nădejdea de după deznădejde. „L-am pierdut pe Iisus... Fost-am părăsit de El în furtuna deznădejdii" — fiecare dintre ei ar fi putut zice asta împreună cu Luther. Esenţial este că toţi aceşti oameni „sînt risipiţi în lumea întreagă" și că sînt solitari căci nu ştiu nimic unul despre altul. Or, „acolo, unde omul e singur, Eu Mă aflu cu el" — se spune, poate, pentru fiecare dintre ei. „Acolo, unde se află Christos în inima omului, acolo este Biserica", după cuvîntul adînc al arhiepiscopului de York. Dacă e aşa, inima fiecărui om este primul punct al viitoarei Biserici Ecumenice.

Prin urmare, cine sînt aceşti oameni veniţi la Conferinţa de la Edinbourgh ? Sînt cei despre care se vorbeşte în profeţia lui Wycliffe sau nu sînt aceia ? Ştiu sau nu ştiu că lucrarea de care s-au apucat este de o dificultate aproape supraomenească ? Ştiu că nu vor face nimic fără marea Biserică a Sfîntului Petru, căci numai ei i s-a făgăduit: „Voi înălţa pe această piatră Biserica Mea" ? Ştiu că au nevoie de o minune pentru a reuni Biserica lui Petru ? Au părăsit ei cele o sută douăzeci şi două de Biserici — „temple pustii", poate, „cu ziduri goale" — sau se mai află încă în ele ? O sută douăzeci şi două, număr înspăimîntător pentru a sparge în atîtea bucăţi diamantul cel mai pur — Piatra aşezată la temelia Bisericii — care trebuia să fie putere biruitoare şi care aproape c-a biruit Porţile Infernului !

În sfîrşit, iată şi întrebarea principală. Singur numai răspunsul ei poate lămuri totul: ştiu ei, aceşti oameni, că lucrarea pe care au făcut-o nu mai este Transformarea — Reforma Bisericii, ci Tulburarea — Revoluţia ? Că între cele două Biserici, cea trecută şi cea viitoare, — între aceea pe care au părăsit-o sau în care mai rămîn încă şi aceea spre care se îndreaptă — , s-a deschis un hău de netrecut pentru voinţa şi gîndirea omenească ? O soluţie de

continuitate ? Că viitoarea Biserică Unică și Universală este posibilă după experiența religioasă a lui Joachim de Fiore, profetul „Evangheliei Eterne", nu în creștinism, ci în ceea ce se află dincolo de creștinism, nu în al Doilea Testament, al Fiului, ci în al Treilea Testament, al Sfîntului Spirit ?

Judecînd după ceea ce se întîmplă acum în omenirea religioasă, goală și tot mai golită din dorința de impersonalitate, există puțină speranță ca ea să se mîntuiască fără vreun ajutor supranatural, asemănător celui care i-a fost trimis prin întruparea Fiului lui Dumnezeu. Tatăl a început mîntuirea lumii, Fiul a continuat-o, Sfîntul Spirit o va împlini. Astfel grăit-a Joachim, cu șapte veacuri înaintea noastră, ca și cum ar fi trăit printre noi, dar pe-atunci, el vedea ceea ce noi încă nu vedem— singura nădejde de mîntuire pentru lume e în al Treilea Testament al Sfîntului Duh.[74]

În zilele lui Constantin cel Mare, se adunară în aceeași „încăpere mortuară" *refrigerium*, doi dușmani imaginari, Petru și Pavel. „Într-alte zile, ei suferit-au, dar una erau, *unum erant* — va spune Sfîntul Augustin — Petru a mers înainte și Pavel l-a urmat."[75] Așa este și în moarte — în eternitate, dar în viața Bisericii — peste veacuri și printre oameni — nu. Aici, Petru și Pavel se opun încă în marea „vorbă multă" a celor două Biserici, protestantă și catolică. Cine le va împăca, aici, peste veacuri ca aici, în eternitate ? Pare că asta se proorocește în ultimele cuvinte ale Domnului Înviat, imediat după ce Petru auzise de trei ori „Paște oile Mele."

„Dar întorcîndu-se, Petru a văzut venind după el pe ucenicul pe care-l iubea Iisus,...

Pe acesta deci, văzîndu-l, Petru a zis lui Iisus: Doamne, dar cu acesta ce se va întîmpla ?

Zis-a Iisus lui: Dacă voiesc ca acesta să rămînă pînă voi veni, ce ai tu ? Tu urmează Mie." (Ioan, XXI, 20–22)

Întrebarea lui Petru rămas-a astfel fără de răspuns; taina lui Ioan, care „rămîne" — „care este" peste veacuri și printre popoare, precum Iisus Christos Însuși — nu i-a fost dezvăluită lui Petru, căci el nu putea atunci să o primească și nu a primit-o nici după două mii de ani de creștinism.

Poate că această taină este arătarea Sfîntului Spirit în viitoarea Biserică Ecumenică, posibilă nu sub semnul Celor Doi — Dumnezeu-Tatăl și Dumnezeu-Fiul — ci numai sub semnul Treimii — Dumnezeu-Tatăl, Dumnezeu-Fiul și Dumnezeu-Sfîntul-Spirit. Astfel este în ordinea eternității și în ordinea timpului. Această Biserică este posibilă nu sub semnul celor doi — Petru și Pavel — ci numai sub semnul celor trei — Petru, Pavel și Ioan. Și asta înseamnă că Ioan va pune capăt „vorbei multe" de peste veacuri și dintre popoare; cele două separate jumătăți ale Occidentului creștin — cele două Biserici, catolică și protestantă — vor fi unite prin Orientul creștin — Ortodoxia, nu Ortodoxia trecută, nu aceea de acum, ci viitoare — Biserica lui Ioan din al Treilea Testament.

Ucenicii lui Luther îi spun acestuia proroc al „Evangheliei eterne".[76] „Trebuie să urmez pilda lui Joachim (de Fiore) care, propovăduind erezii... a fost alungat de Biserică", spunea Luther despre sine.[77]

Unul dintre primii martiri ai protestantismului, Leonard Kayzer, a cărui moarte Luther o pizmuia, cîntase urcînd pe rug:

Veni Creator Spiritus !

Or, cu trei sute de ani mai înainte, septuagenarul Ioachim, cred eu, în ajunul morții sale și al nașterii noului veac (al XIII-lea), din înaltul amvonului vestea cel de-al Treilea Testament și curînda venire a Spiritului în orașul său de baștină, Celico, aproape de Cosenza, la poalele Alpilor Calabrezi, într-o foarte veche capelă sau bisericuță în stil jumătate roman, jumătate bizantin cum erau atîtea pe atunci, în regatul normand din sudul Italiei. Norii se-ndesau pe

cer. Sub bolțile sepulcrale ale bisericii, era întuneric, aproape noapte.

„E noapte în Primul Testament al Tatălui, dimineață în al Doilea Testament al Fiului, e ziuă în al Treilea Testament al Sfîntului Spirit", spunea Joachim.

Și ascultîndu-l vorbind despre soarele Zilei veșnice, în noaptea zilei, oamenii doreau să-l creadă, doreau să se trezească și nu puteau; așa cum morții, dormind în coșciugele lor, văzînd în vis — în moarte — soarele vieții veșnice, vor să se trezească și nu pot.

Deodată, soarele, destrămînd norii, se revărsă potop de lumină în bisericuță. Oprindu-se la jumătatea vorbei, Ioachim se întoarse către lumină, se închină și coborî în tăcere din amvon. Fără a scoate o vorbă, mulțimea îi făcu loc să treacă și cînd el ieși din biserică, îl urmă de parcă ar știut unde o duce și de ce. Chipurile erau stană de piatră, ochii larg deschiși ca ai lunaticilor, prin tainica puterea a unei atracții nepămîntene, soarele îi chema spre el, ca luna pe somnambuli.

Străbătură în tăcere orașul și o puzderie de oameni se alăturară mutei procesiuni îngroșîndu-i cu fiecare clipă, rîndurile. Ieșiră în cîmp. În zare, pe violetul întunecat al norilor îndepărtați, se vedeau crestele înzăpezite ale Alpilor. În tăcere, Joachim se sui cu greu pe unul dintre gorganele atît de numeroase în cîmpiile Calabriei (sub care se odihneau vikingii normanzi, lebede sălbatice ale Nordului, strămoșii lui Joachim) și întorcîndu-și fața către soare, își înălță mîinile și cîntă cu glasu-i de bătrîn, greu de auzit în cîmpie:

Veni Creator Spiritus !

Căzînd în genunchi, și ea întorcîndu-și fața către soare, cu brațele ridicate, toată acea mulțime repetă cutremurînd cerul și pămîntul:

Vino, Spirite Sfînt !

Și strigătul ei răsună de ai fi zis că alături de ea se ruga nu

numai întreaga omenire, ci întreagă creație se ruga pentru a fi izbăvită.[79]

Cînd cele trei biserici despărțite: a lui Petru, a lui Pavel, a lui Ioan — catolicismul roman, protestantismul, ortodoxia — vor striga împreună:

Veni Creator Spiritus !

Numai atunci va fi Unica Biserică Ecumenică.

Pentru a înțelege ce a săvîrșit Luther pentru asta și poate mai săvîrșește încă, trebuie să știm cum a trăit.

II

VIAȚA LUI LUTHER

1

„Sînt fiu de țăran, tatăl meu, bunicul meu, toți strămoșii mei au fost țărani". Luther nu se laudă de pomană: are nevoie să simtă o legătură de sînge, o legătură vie între el și popor pentru a-și duce opera la împlinire — nu o vinovată insurecție, ci o operă de revoltă sfîntă și de restaurare a spiritului... poporului.[1] Va rămîne credincios acestei legături în esența și în ce are mai bun această operă, iar atunci cînd o va trăda (în vremea răscoalei țărănești), își va trăda atît opera cît și pe sine. Pentru a ajunge conducătorul spiritual al unui popor, el trebuia să treacă prin toate încercările acestui popor: sărăcia, foamea, munca excesivă, persecutarea celor slabi de către cei puternici, a celor săraci de către cei bogați și, poate, a celor buni de către cei răi, a credincioșilor de către nelegiuiți.

Cînd Luther prezice: „Multe suferințe vor trebui să îndure pruncii din popor pentru a ieși din lipsa de însemnătate... Dar Domnul-Dumnezeu Însuși îi va ciopli precum un artist îndemînatic cioplește copacul cel grosolan spre a face din ei oameni însemnați... Și într-o bună zi, vor trage lumea întreagă după ei — Biserica și Statul"[2], cînd prezice asta, Luther se gîndește în mod evident la sine, ca inițiator a ceva mai măreț și mai sfînt religios decît ceea ce noi numim „democrație".

Luther s-a născut la 10 noiembrie 1483 în orășelul Eisleben pierdut în pădurile Thuringiei. Mai întâi plugar, Hans Luther, tatăl său, era acum miner în minele de cupru din Mansfeld, unde fusese nevoit să se stabilească după ce-și părăsise orașul de baștină din

cauza sărăciei lucii. După ani de trudă își făcuse cîteva cuptoare și ajunse cel mai însemnat dintre cei patru consilieri ai urbei.[3] Mic de statură, noduros și îndesat, cu ochii negri, vii și inteligenți, era deschis, cinstit și drept, dar extrem de sever față de alții și de sine, era la fel de dur ca piatra, ca stîncile cărora le smulgea minereul de cupru cu tîrnăcopul. Avea mînă grea față de toți copiii (și avea șapte), dar mai ales față de micul Martin, cel mai mare dintre ei, preferatul, căci dorea să-l educe cum trebuie și credea că a educa înseamnă a pedepsi. „Într-o zi tata mă bătu atît de crunt încît îi prinsei de frică și l-am ocolit pînă cînd m-am obișnuit din nou cu el. La fel, mama mă bătu cu nuiaua pînă la sînge din pricina unei biete nuci. Amîndoi îmi doreau binele, dar neștiind să deosebească spiritele, nu știau să pedepsească cu măsură."[4] „Principala cauză pentru care am fugit într-o mînăstire spre a mă călugări a fost excesiva severitate a părinților mei", își amintește Luther. Totuși, le va rămîne recunoscător toată viața pentru „dragostea cea mai tandră și legătura cea mai duioasă *charitas suavissima et dulcissima convertis*". „Tot ceea ce mi-a dat Dumnezeu, am primit de la tatăl meu; numai prin sudoarea muncii sale m-a făcut ceea ce sînt."[5]

La chip și la fel de a fi, Luther semăna mai mult cu mama decît cu tatăl său, dacă ar fi să judecăm după portretul lui Lucas Cranach: o țărancă bătrînă, secătuită și uscată de trudă.[6] „La început, părinții mei fuseseră atît de săraci încît mama căra lemne în spinare."[7] Adeseori, mama îl lua pe micul Martin pe genunchi și, cu aceeași mînă zbîrcită cu care îl plesnea, îl mîngîia drăgăstos pe cap murmurîndu-i la ureche un cîntecel, duios ca foșnetul vîntului în pădurea nopții și trist precum zîmbetul unui prunc bolnav.

Pe amîndoi, lumea nu ne iubește
Nu-i, oare, vina noastră ?

„De cîte ori, de-a lungul vieții, n-am cîntat și eu acest cîntec de jale !", își va aduce aminte Luther în zilele bătrîneții sale.[8]

Minerii alcătuiesc un popor superstițios căci comorile subpământene, minereul de cupru, printre altele, aparțin diavolului. Nu degeaba Luther era fecior de miner: teama de Puterea Necurată pusese stăpînire pe el încă din copilărie. Poate mama, cu cîntecul ei cel trist, i-a umplut sufletul de acea „spaimă străveche". Spaima crescu după moartea fratelui mai mic „deocheat" de o vecină vrăjitoare.[9] „Atît ne-a hărțuit acea vrăjitoare încît ne-a silit, pe biata maică-mea și pe noi copiii, s-o cîștigăm prin daruri" și cînd un preot o învinui de vrăjitorie, ea îl tulbură într-atît că acela sfîrși prin a se arunca în rîu.[10]

Doctor Luther și doctor Faust s-au născut la fel de aproape de domul pleșuv din Brocken unde vrăjitoarele-și țineau sabatul. Amîndoi trăiesc în atmosfera tenebroasă, saturată de magia nopții Walpurgiilor. Luther ocolește cu scîrbă îmbătătoarele grozăvii ale acelor nopți, dar, ca și Faust, în taină, jinduiește după ele. Ajuns mare conducător al Reformei, îi place să povestească în timpul „bîrfelor de la masă", *Tischreden*, ispitele la care fusese supus sau care i-au fost aduse la cunoștință. Iată una dintre acele povestiri, probabil, o amintire din copilărie:

„Într-o zi, un preot bătrîn care se ruga, îl auzi pe diavol grohăind precum o turmă de porci pentru a-l ispiti. — Domnule Diavol, *Herr Teufel* — zise preotul — ai primit răsplata cuvenită, căci odinioară fuseseși cel mai mare dintre îngeri, iar acu ești un porc. Abia rosti aceste vorbe că și încetă grohăitul, căci diavolul nu îndură disprețul; credința îl face mai neputincios decît un prunc."[11] Dar numai credința adevărată are acest efect; superstiția îi dă o astfel de putere încît omul nu mai știe cine e cel mai puternic: Dumnezeu sau diavolul. Ceva asemănător i se întîmplă și micului Luther, iar mai tîrziu i se va întîmpla și adultului.

Ca și Faust ar fi putut spune: „Ah ! Două suflete sălășluiesc în pieptu-mi !". „Două suflete — doi Dumnezei, cel luminat și cel

întunecat, cel bun și cel rău, Dumnezeu și Antidumnezeu — diavolul. Nu este o dualitate manicheistă învinsă de creștinism, ci obîrșia oricărei experiențe religioase a lui Luther și a Sfîntului Augustin.

Micul Martin se teme mai puțin de Tatăl Ceresc decît de cel pămîntean de care fuge după ce-a fost bătut. „E înfiorător să cazi în mîinile Dumnezeului viu." — inima copilului, acea inimă bătînd ca o păsăruică prinsă-n pumn, o va simți înainte ca buzele lui să fi rostit vorbele.

Înspăimîntător este Tatăl, înspăimîntător Fiul. Luther copil și-l imagina pe Christos așa cum îl vedea în biserică: tronînd pe un curcubeu, judecător nemilos, ascultînd parcă tunetul *Dies irrae* zguduind sufletul Evului Mediu și bolțile sonore ale catedralelor.

„Numele diavolului mi-era mai puțin înspăimîntător decît al lui Christos."[12] — „Noi, copiii, păleam numai auzind numele lui Dumnezeu, căci noi ni-l închipuiam ca pe un judecător fără milă, pururea mîniat pe noi... «Slujiți-L pe Domnul tremurînd», acest verset de psalm mă întrista. Nu izbuteam să înțeleg *de ce* trebuia să tremurăm în fața lui Dumnezeu."[13]

Nici catolicii, viitorii dușmani ai „autorul de erezii", Luther, nu ar putea să vadă ceva rău și nelegiuit în această întrebare nevinovat copilărească: „de ce ?". Și totuși, precum copacul vînjos în sămînța minusculă, întreaga operă viitoare a lui Luther, întreg Protestantismul se află de pe acum aici, în sensul profund, metafizic, al cuvîntului: sfînta Emoție, Revolta omului nu împotriva lui Dumnezeu, ci pentru El.

2

Luther trebuie să fi avut vreo opt ani cînd părinții l-au dat la școala din Mansfeld, unul dintre acele așezăminte ale bisericii unde vreun călugăr cerșetor sau preot flămînd îi învăța pe copii scrisul,

cititul și gramatica latină, în primele clase și primele elemente de scolastică, în clasele mai mari — acele nerozii, bătăi de cap care îndobitocesc spiritul copiilor, cunoscute și venerate pe atunci sub pomposul nume de „retorică" și „fizică".[14] „Nu ne învățau nimic de preț, nu făceau decît să ne zăpăcească în bătăi" — își amintește Luther. „Într-o dimineață am primit fără vreo pricină cincisprezece lovituri de nuia."[15] În afară de loviturile numărate, un potop de palme, scatoalce și bobîrnace se abăteau asupra lui așa încît tot trupul îi era acoperit de vînătăi. Corpul o ducea rău, sufletul și mai rău: Dumnezeu îi apărea sub trăsăturile unui dascăl înarmat cu o vergea sau cu nuiele și, după propria-i mărturisire, nu numai că se temea de el, dar Îl ura „ca pe un călău" și această ură crescînd la nesfîrșit, îl asemuia din ce în ce mai mult pe Dumnezeu cu diavolul.[16]

Băiețelul mergea la școală, dar locuia acasă, unde, fără îndoială nu era lăsat să moară de foame, cu toată sărăcia părinților, dar după obiceiul vremii, admis în școli — probabil pentru a-i obișnui pe copii cu umilința și cu mila — era nevoit să bată străzile împreună cu alți copii mereu înfometați, din casă în casă, cîntînd cîntecele bisericii și psalmii care se terminau întotdeauna cu același refren:

Dați pîine pentru dragostea lui Dumnezeu !

Date panem propter Deum ![17]

În această litanie fără sfîrșit, pe care săracii și flămînzii de orice vîrstă și de orice neam o înălțau în zadar către cei bogați și sătui, nu mai era scolastică inertă, ci o știință vie și necesară viitorului conducător și apărător al popoarelor.

Luther avea treisprezece ani cînd termină școala din Mansfeld. La acea vîrstă, fiii cei mari ai familiilor sărace erau nevoiți să-și satisfacă propriile nevoi astfel încît să nu mai fie o povară pentru părinți. Așa că Hans Luther îl trimise pe Martin, cel de paisprezece ani, să-și continue studiile în orașul vecin Magdenburg, dîndu-i

drept merinde pentru drum o pereche nouă de bocanci și cîțiva bănuți. Neîndrăznind a plînge în fața bărbatului ei, mama își înghiți în tăcere lacrimile, și-l binecuvîntă privind de la fereastră cum i se duce copilul spre depărtări necunoscute, cu toiagul într-o mînă și bocceaua în spate.

Banii părintești se terminară curînd și, cerînd de pomană de-a lungul drumului, răbdînd de foame, petrecîndu-și nopțile sub căpițe de fîn, în gropi sau în cotețe de cîini, ajunse de bine-de rău la Magdenburg. În acest oraș se afla o faimoasă școală a Lolarzilor, călugări învățați, „frați întru viața îndeobște", *fratres vitae communis*, din Olanda, împătimiți învățători ai poporului, visînd la Transformarea Bisericii, la Reformă. Acest cuvînt Luther l-a auzit, poate, pentru prima oară aici și îl păstră în minte.

În această școală, dascălii erau cumpătați și blînzi cu copiii. Abia aici, uitînd de bătaie, Luther s-ar fi apucat cum trebuie de treabă, dar căzu curînd într-o sărăcie atît de cruntă încît nu mai putu fi vorba de carte. Aici, precum odinioară la Mansfeld, era nevoit să umble cerșind pe străzi tărăgănîndu-și litania:

Date panem propter Deum !

Locuia în străni, într-un cotlon. Căzu greu bolnav și nu avea pe nimeni care să-i ostoiască setea. Abia refăcut, fugi la Mansfeld, la casa părintească. Mama se bucură văzîndu-și fiul, în timp ce tatăl îl privi în tăcere, iar privirea lui era mai rea decît o nuia. „Hei, fecior, fecior, văd eu că nu vei face nimic bun și eu care-mi făceam speranțe !" — citi Martin în acea privire calm-cîntăritoare. Roși, păli și dori să-l înghită pămîntul sau să se reîntoarcă în goană la Magdenburg.

Nu era fericit acasă; se bucură atunci cînd, la stăruința mamei, tatăl îl trimise în orașul vecin, Eisenach, unde, de asemenea, se afla o școală pregătitoare pentru Universitate și unde bunicii din partea mamei își duceau ultimele zile. „Își vor ajuta nepotul", se gîndea

mama, dar se înșela: erau și ei atît de săraci încît nu-i puteau fi de nici un folos. Martin fu nevoit să trăiască din pomeni ca la Magdenburg. Bău pînă la fund cupa amară a tuturor mizeriilor omenești: goliciunea, frigul, foamea.[19]

3

„Tot ceea ce oamenii numesc «soartă», «hazard», poate că este guvernat de o Ordine tainică — Providența" — asta, Sfîntul Augustin o știa. Cel mai fidel învățăcel al său, Luther o va învăța și el.[20]

A început s-o învețe în acele posomorîte zile ale tinereții.

La doi pași de colegiul Sfîntul Gheorghe unde mergea Luther, locuia doamna Ursula, soția unui bogat și însemnat negustor italian, Conrad Cotta. La biserică și pe stradă, ea îl întîlnea ades pe micul școlar sărac, cu ochi minunați, plini de viață și de inteligență, cu chipul de o finețe feminină, palid, purtînd pecetea unei tristeți prea puțin copilărești, iar această femeie bună îl omeni cu dragă inimă, căci ceva fermecător și vrednic de milă din acel chip o înduioșa pînă la lacrimi.

Într-o dimineață posomorîtă de iarnă, pe o ninsoare amestecată cu lapoviță, cînd vremea rea îi făcuse arțăgoși precum cîinii pe oamenii care îl alungau pe micul sărac obosit peste măsură, gata să se întoarcă nemîncat acasă, acesta se hotărî să-și încerce pentru ultima oară norocul și bătu la ușa casei Ursulei Cotta. Îi deschise o slujnică bătrînă, cu chip prietenos și îi îngădui să intre. Însăși stăpîna casei veni de-l luă de mînă și îl conduse într-o frumoasă odaie, bogat mobilată, îl așeză aproape de foc și-i porunci slujnicei să-i schimbe hainele și încălțările ude, îi dădu de mîncare, îl mîngîie, îl iscodi despre viața lui și îl pofti să vină în fiecare zi. După un timp, îl luă la ea și prinse a-l iubi ca pe un fiu. O nouă viață începu pentru Luther. S-ar fi zis că deasupra acestei vieți răsărise soarele și-l

încălzea cu focul lui.[21]

Ursula Cotta, femeie bună și isteață, a fost prima femeie care a înțeles ce va ajunge pentru omenire micul cerșetor Martin Luther cel părăsit și disprețuit de toți.

Experiența religioasă a lui Luther va îi va da răspuns la problema raporturilor dintre Vechiul și Noul Testament, dintre Lege și Milă. Amara experiență a copilăriei l-a învățat ce este Legea; aceea a adolescenței — cu cît mai blîndă !— l-a învățat ce este Mila.

„Nu-i nimic mai dulce pe pămînt ca iubirea unei femei !" În aceste cuvinte șoptite la urechea unui băiat de cincisprezece ani, de o femeie nu prea tînără, dar încă frumoasă, poate că se afla ceva mai mult decît dragostea unei mame pentru fiul ei, așa cum mireasma vinului se află în mireasma înfloritei bolți de viță.

Tatăl său îl învățase Legea, iar aceea care devenise o a doua mamă pentru el și, poate, prima iubită — nu trupește, ci spiritual — l-a învățat Mila.

Acolo fi-va scris: „Fii !"
Extraordinarul
Eternul feminin
Este pe cale

va spune Goethe, iar Luther, omul care îi era atît de apropiat și atît de opus, ar fi putut dacă nu să gîndească la fel, cel puțin s-o simtă.

4

În cursul anilor care urmară — cei mai fericiți, probabil, din toată existența lui — crescu și se întări la trup și la minte încît era greu să-l recunoști în acel tînăr înfloritor pe băiețelul slăbuț și palid cu aer suferind de altădată. Precum o plantă ofilită în umbra unui apartament care, așezată la soare s-ar fi acoperit cu verdeață proaspătă.

Făcea atîtea progrese la colegiu că profesorii spuneau aproape fără să rîdă: „Curînd, vom avea noi de învățat de la el !".[23]

În 1500 (avea șaptesprezece ani), părăsi Eisenach —„orașul meu iubit, *meine liebe Stadt*", cum îi va spune mereu, și casa Ursulei Cotta — care îi devenise o adevărată mamă — pentru a intra la Universitatea din Erfurt, pe atunci cea mai bună din Germania. Aici, continuîndu-și seria succeselor, obținu în 1502 primul grad al bacalaureatului și trei ani mai tîrziu, pe cel de al doilea, cel de maestru în filozofie. Doctor Truttveter, logician vestit și dialectician care alcătuise o colosală „Summum de Filosofie Naturală", îi prezicea un mare viitor.[24]

Faima fiului ajunse pînă la Hans Luther. Atunci înțelese acesta cît de nedrept a fost cînd îl judecase după fuga de la Magdenburg: „Nu vei fi bun de nimic !". — „Nu, va face ceva și, poate, chiar ceea ce speram", conchise el. Din acea zi, încetă de a-l mai tutui, nu-i mai spunea „Martin", ci „domnule profesor" și, după ce Martin își luă doctoratul, — „domnule doctor". Prinse a-i trimite și bani căci afacerile începuseră să-i meargă și acum chiar putea s-o facă.[25]

În pragul vieții, foarte tînăr la acea vreme, trebui să aleagă una dintre cele două căi: a lumii sau a Bisericii. Nu Luther a făcut alegerea, ci tatăl său. Încredințat fiind că pentru un bărbat, regula cea mai sfîntă este munca, acesta îi disprețuia din tot sufletul pe preoți și călugări, pe care-i socotea „paraziți" și „trîntori". Iată de ce alese pentru fiul său drumul laic, visînd a-l face legiuitor învățat cu speranța că această știință îl va purta spre înaltele demnități ale Statului și, poate, ar fi făcut faimos numele familiei Luther. Cucerit de această idee îi dărui lui Martin un magnific „Corpus Juris" prețuind cît banii ce-ar fi putut risipi toate lunile de cerșetorie care fuseseră gata să-l doboare odinioară.

Supunîndu-se voinței tatălui, Luther se consacră Dreptului, dar această știință îl apăsa pentru că nu trata despre legile eterne și

înțelepte ale naturii și ale lui Dumnezeu, ci doar despre vremelnice elucubrații omenești, prea ades viciate, proaste și răutăcioase, atît și nimic altceva. Iată de ce prefera filozofia și se cufunda în cele mai tenebroase abisuri ale metafizicii, căutînd adevărul, la fel de îndrăznet cum se afundase tatăl său, minerul — în adîncul minei — în căutarea prețiosului mineral.

Pe atunci, era sau părea a fi asemenea tovarășilor săi de universitate: un tînăr amabil și vesel, iubitor nu doar de liniștea chiliei sale de studiu, unde se adîncea în prăfuite tomuri, dar și de cîntece, muzică, dans și de bere spumegînd în halba de faianță și de vin auriu din pahare șlefuite, în tavernele din Erfurt, asemănătoare celor din Auerbach și Leipzig, unde un școlar hoinar, cu capă roșu-aprins și beretă stacojie cu pană de cocoș, cuvînta cocoțat pe masa de stejar vîrstată de urmele vinurilor îmbătătoare, întru bucuria doctorului Faust.

Dar precum funestele tenebre întunecînd cerul cel fără nori înaintea unei eclipse, ceva asemănător unei boli ale sufletului întuneca vesela tinerețe a lui Luther. Niște accese, la început benigne și trecătoare, apoi tot mai greu de îndurat și tot mai lungi.

Toate păreau a merge cum nu se poate mai bine, cînd, deodată, neliniștea punea stăpînire pe el de parcă ar fi făcut ceva rău pe care nu dorea și nici nu putea să și-l amintească sau mici gînduri limpezi treceau peste suprafața sufletului său în timp ce sub ele, cele mari și întunecate se mișcau ca niște monștri abisali sub suprafața scînteietoare a mării. Viața i se oprea brusc ca unui om a cărui inimă bolnavă bate din ce în ce mai repede și, dintr-o dată, se oprește.

Precum însetatul care visează că bea, dar la deșteptare, setea îi e mai aprigă, la fel și Luther nu afla în științe, nimic din ceea ce căuta: primul și ultimul adevăr dezlegînd toate problemele vieții.

Ah ! Am învățat cu rîvnă
Filozofia toată

Jurisprudența și medicina,
La fel, vai ! și teologia;
Dar sînt la fel de prost ca mai-nainte...
Iată ce-mi arde inima !

5

Într-o zi, scotocind printre cărțile vechi din biblioteca mănăstirii din Erfurt, găsi un tom uriaș, mirosind a mucegai și a șoareci, legat într-o piele mîncată de viermi, pe care nimeni nu părea a-l fi citit de veacuri — traducerea integrală a Sfintei Scripturi, aproape necunoscută căci era neîngăduită de Biserică.

„Pînă la douăzeci de ani nu am avut-o niciodată sub ochi și cînd, în cele din urmă, am descoperit-o... am citit-o cu mare uimire..."[27]

A început prin „uimire" și sfîrși prin spaimă. „De ce sîntem cu toții osîndiți împreună cu Adam și nu sîntem mîntuiți o dată cu Christos ?"[28] Dacă, precum ne învață Augustin, „o zecime doar din omenire va fi mîntuită și nouă zecimi vor pieri", dacă Dumnezeu nu numai că știa, dar și dorea să fie astfel, ce mai înseamnă atunci „iertarea Divină" ?[29]

Adeseori, visa că murise și că sta tremurînd, aproape gol, la Judecata de Apoi, în așteptarea verdictului: „iadul sau cerul ?" — „Dar acest vis se va împlini cu siguranță în realitate !" — gîndea cînd se trezea acoperit de sudoarea rece a spaimei.[30]

În aparență, cedase în fața voinței părintești, alegînd drumul laic și continuîndu-și studiile în Drept, dar încă mai șovăia între lume și Biserică, cînd două întîmplări sau două *semne* venite tainic din înalturi, cum va crede după aceea, îi hotărîră pe neașteptate soarta.

În 1503, hotărîse împreună cu unul dintre prietenii lui să meargă de Paști să petreacă ceva timp la părinții săi, la Mansfeld.

Bătu în zori la ușa singuraticei casei a acelui prieten, casă aflată undeva, în afara orașului și neprimind vreun răspuns, intră și era să leșine în fața priveliștii ce i se arătă: cu gîtul tăiat, prietenul său zăcea într-o baltă de sînge. Noaptea, tîlharii îl uciseseră spre a-l jefui.[31]

Luther a fost tulburat zile în șir. Revedea mereu balta de sînge, rana neagră de pe gîtul alb și ochii larg deschiși ce păreau să-l privească cu nespusă mirare. Se întreba: „Cu ce era mai rău decît mine ? De ce-a murit atît de îngrozitor, din întîmplare, fără rost ?". Își aducea aminte: „De nu vă căiți, la fel veți pieri și voi". Atunci ce să facă ? Cum să dobîndească mîntuirea ? Asta tot nu aflase. Nu înțelesese primul *semn* și atunci, i-a fost trimis un al doilea.

În vara lui 1503, se întorcea la Erfurt de la Mansfeld, unde fusese la părinți. Pe cînd se apropia de satul Sottergheim, un nor acoperi tot cerul. Ca să scape de furtună, mări pasul, apoi începu să alerge peste cîmpurile care-l despărțeau de Sottergheim, dar nu străbătu decît jumătate de drum cînd ceva i se sparse deasupra capului cu o strălucire atît de puternică și un zgomot atît de asurzitor încît, doborît, cu fața în praf gîndi: „E sfîrșitul !" și așteptă a doua lovitură. Dar cum ea nu venea, Luther începu să se roage Sfintei Ana, ocrotitoarea tuturor minerilor, pe care mama îl învățase în copilărie, s-o roage cu stăruință:

— Sfîntă Ana, scapă-mă, mijlocește pentru mine, îndură-te de mine !

Și, deodată, simțind că în cuvintele pe care era pe cale să le rostească, se afla o putere mai mare decît a tuturor tunetelor, spuse:

— Mă voi călugări !

Abia ce le rosti că teama îi și dispăru. Înțelese că era salvat.

Din nou, încă și mai aproape, deasupra capului său, ceva se sparse în țăndări, tună. Aerul mirosea a pucioasă; ace i se înfigeau din cap pînă-n picioare înțepîndu-l neîndurător. Luminițe îi pîrîiau

în vîrful degetelor și al firelor de păr. Furtuna se năpusti, se învîrti, îl biciui la început cu praf, apoi cu ploaie și cu grindină. Fulgere cădeau atît de aproape și atît de des încît i se părea că nu mai avea nici o scăpare, dar nu se mai temea de nimic. Repeta „Mă voi călugări ! Mă voi călugări !" și simțea că acele cuvinte îl ocroteau ca un zid indestructibil. Se odihnea îmbrățișat de furtună, ca un prunc la sînul maicii sale.

„Te botez cu apă... Dar Cel care mă urmează e mai puternic decît mine. Vă va boteza cu Sfîntul Spirit și cu foc" — își aminti deodată și înțelese că în această furtună, ca într-o cristelniță cuprins de Sfîntul Spirit, era botezat prin foc.[32]

Pe 2 iulie fusese surprins de furtună pe cîmpurile de la Sottergheim; cincisprezece zile mai tîrziu, pe 16 iulie, rămas în mănăstirea fraților augustini din Erfurt, se pregătea să îmbrace haina monahală. Ceremonia avu loc în septembrie.[33]

I se dădu numele nou de Augustin. Poate că acest nume este și el un „semn" tainic al Providenței. Luther în Augustin, Augustin în Luther: un singur suflet în două trupuri despărțite prin veacuri. Oricare ar fi deosebirile dintre personalitățile lor exterioare, vremelnice, într-atît se aseamănă personalitățile lor interioare încît este greu a hotărî dacă Luther este dublul lui Augustin sau Augustin cel al lui Luther.

Amîndoi își pun aceleași întrebări atît de însemnate, cruciale pentru ei: „ce este răul ?" *quod sit malum* ? (sau „ce este lumea" de vreme „ce lumea zace în rău") și „ce este Biserica". Amîndoi le simt într-un fel atît de asemănător încît Augustin ar fi putut glăsui cu termenii lui Luther, iar Luther cu cei ai lui Augustin.

6

În primele zile de viață monahală, fratele augustinian cunoscu o bucurie asemănătoare celei a înotătorului salvat ca prin minune de o navă tocmai cînd era gata să piară în valuri.

Era fericit ca-n Rai în chilia lui strîmtă, cu ziduri albe, cu fanta oblică și adîncă a ferestrei dînd spre un cer cînd de azur și aur, cînd negru și albastru, cu Augustin și Pavel așezați comod pe polița alăturată pupitrului, în tovărășia vîntului foșnind printre bătrînii tei ai mănăstirii și al clopotelor bătînd cadențat „Ave Maria" la vremea amurgului. Dar bucuria nu-i fu de lungă durată.

Călugărirea fiului îl îndureră adînc pe taica Luther.

„Starea de călugăr îți pare acum o chemare divină, dar ai grijă ca într-o bună zi să nu se arate a fi ispită diavolească" — îi spuse el la prima lor întîlnire.

„Acele vorbe ale tatălui meu îmi pătrunseră în inimă ca un cuțit", își va aminti Luther mai tîrziu, peste ani.

Cuvintele tatălui său fuseseră prima umbră rău prevestitoare întunecîndu-i bucuria acelor zile; a doua — cuvintele Sfîntului Augustin: „Mic va fi numărul celor aleși... Și chiar dacă nimeni nu va dobîndi mîntuirea, oamenii nu-L vor putea învinui pe Dumnezeu căci nimeni nu va fi izbăvit fără un dar nemeritat însă predestinat, mai dinainte de începutul lumii... Dumnezeu îi miluiește pe cei pe care vrea și îi pedepsește pe cei pe care vrea. Dacă aș fi întrebat: de ce Dumnezeu, dîndu-le unora voința de a duce o viață dreaptă, nu le-a dat și stăruința de trebuință... sau încă, de ce au fost creați cei despre care Dumnezeu știe că vor pieri le-aș răspunde: nu știu, *nescio*".[35]

Fratele augustinian, păcătosul, citind aceste cuvinte ale Sfîntului Augustin gîndi: „dar dacă ar fi fost întrebat prin ce se deosebește Dumnezeu de diavol, ar fi putut răspunde la fel cu un «nu știu» ?". Cum își termină gîndul, raiul se nărui și începu iadul. Toată

viața își va aminti cu groază: „Nimănui, nici chiar celor mai înverșunați dușmani ai mei nu le-aș dori să sufere precum am suferit eu."[36]

„Respectam regula monahală cu atîta strășnicie încît dacă ea ar fi fost de ajuns pentru a-mi aduce mîntuirea, aș fi fost cu siguranță mîntuit. — Întreaga-mi existență consta în veghe, post și rugăciuni."[37]

Își mortifica trupul pentru a-și mîntui sufletul, dar sufletul murea o dată cu trupul. Printr-o anume lege monstruoasă a perversiunii, pentru el sfințenia devenea păcat, faptele bune — vinovate și ceea ce-i izbăvea pe alții, pe el îl ducea la pierzanie. Nu înțelegea nici el ce i se întîmplă, dar uneori, i se părea că nimeni nu mai pățise așa ceva. S-ar fi spus că el era primul om bolnav, atins de o maladie nouă, necunoscută, atît de cumplită și de dezgustătoare încît trebuia ascunsă de privirea celorlalți.

— „Rămîneam neclintit credincios jurămîntului de castitate, de ascultare și sărăcie. Dar sub această aparență de sfințenie, în inima mea zăceau îndoiala și dorința ascunsă de a-l urî pe Dumnezeu."[38]

Atotputernicul i-ar fi putut salva pe toți oamenii; Atotmilostivul ar fi trebuit să-i salveze pe toți; atunci de ce nu izbăvește decît pe un număr mic de Aleși ? „E înfiorător să cazi pe mîinile Dumnezeului viu" și mai înfiorător e să încapi pe niște mîini despre care nu știi dacă sînt ale lui Dumnezeu sau ale diavolului. Auzea două glasuri. Primul îi spunea: „Departe de la Mine, osîndiților, în focul cel veșnic !" și celălalt: „Veniți la mine, osîndiților, în focul cel veșnic !". Și aceste glasuri într-atît se asemănau încît nu știa dacă erau două sau doar unul singur. Pentru el nodul morții care-l sugruma, grozăvia grozăviilor, chinul chinurilor era întrebarea: două sau doar unul singur. Dumnezeu sau diavol sau Dumnezeu-Diavol ?

Precum un om aflat dintr-o odaie cufundată-n beznă, care nevăzînd și neauzind nimic, simte deodată prezența cuiva, aproape de el, Luther, din pricina groazei nepămîntene ce-i îngheța inima,

simțea prezența nevăzută a Dușmanului, mai întîi aproape de el, apoi în — el.

Cînd într-o zi, în biserică preotul citea Evanghelia cu pilda surdo-mutului posedat, fratele augustinian cu fața schimonosită de groază, strigă:

— „Nu, nu sînt eu ! Nu sînt eu ! *Ha, non sum, non sum !*"

Se prăbuși fără suflare, ca fulgerat.[39]

„Numele lui Iisus mă îngrozea și cînd priveam crucea, vedeam fulgerul."[40] La începutul, fulgerul bucuriei din furtuna de la Sottergheim, apoi — fulgerul înghețat al groazei.

La 2 mai 1507, călugărul augustinian, uns acum preot și ținînd prima lui mesă, abia își începuse rugăciunea Ofertuariului „Ție, Doamne-Dumnezeule viu, veșnic, *aeterno* vivo, vero Deo" că fu cuprins de o asemenea teamă încît vru să fugă din altar. „Mi-e frică ! Mi-e frică !", repeta el aproape țipînd. Abatele care se ținea pe-aproape fu acela care-l opri.[41]

7

Călăul îi dă un răgaz victimei sale pentru a-i lungi caznele. Călăul cel necunoscut lui Luther făcea la fel. Dumnezeu sau diavolul. Numai datorită acelor răgazuri, chinul i s-a prelungit vreme de opt ani. Viața-i interioară era „un iad" — așa o va numi mai tîrziu cînd nu-și va putea aminti de ea, fără a se îngrozi, — , dar viața exterioară părea a-și urma cursul firesc.

În toamna lui 1508, superiorul mînăstirii din Erfurt și conducătorul suprem al congregației augustine din Germania, Johann Staupitz, viitorul prieten și mentor al lui Luther, îl trimise la Universitatea din Wittenberg, unde acesta preda dialectica și fizica după Aristotel. Aici, în 1509, primește primul grad, dar nu în filozofie ci în teologie; bacalaureatul în Sfînta Scriptură. În 1510,

reîntors la Erfurt, primi gradul doi al doctoratului, cel de sententiar, și se prepară pentru al treilea grad studiindu-i pe toți Părinții Bisericii, pe Sfîntul Pavel și pe Sfîntul Augustin cu deosebire, căci simțea ce-i unește în problema capitală — taina Predestinării — chinul vieții lui.

În același an, fratele Martin (cum se începuse a i se zice nesocotindu-se numele de „Augustin") este trimis cu puteri depline la Roma.

Cu toiagul într-o mînă și bocceaua în spate, străbătea ca un pelerin drumul greu și lung prin Suabia, Elveția, Lombardia, Toscana și Umbria. Abia mai putea să se tîrască de ostenit ce era și credea că nu va mai ajunge niciodată la capăt. Dar ajunse și zărind Cetatea Eternă de pe aceleași înălțimi ale lui Monte Mario unde fusese și Dante, precursorul său, căzu în genunchi plîngînd de bucurie, se înclină pînă-n pămînt înspre bazilica Sfîntului Petru — „conducătoare, Mamă a toate bisericile"— și înălțîndu-și brațele spre cer ca spre o vedenie supranaturală, strigă:

— „*Ave Sancta Maria !* Te salut, Romă Sfîntă !".[43]

Coborî de pe Monte Mario pe străvechiul drum al flaminilor și intră în oraș prin Porta del Popolo. În prima capelă întîlnită în stînga porții, rosti un *Te Deum* de mulțumire pentru că Domnul-Dumnezeu l-a socotit vrednic de a păși pe acel tărîm sfînt, scăldat în sîngele atîtor martiri.

„Am umblat prin toată Roma ca un smintit, închinîndu-mă în toate bisericile și la toate relicvele... crezînd cu sfințenie în toate legendele care se povestesc pe-acolo." Treptele sfinte, Scala Sancta, ducînd spre vechea Biserică a Sfîntului Ioan sînt cele pe care le-ar fi urcat Christos spre a fi judecat de Pilat. Cel care le-ar fi suit în genunchi pînă în vîrf, rostind pe fiecare treaptă *Tatăl nostru*, dobîndea iertarea păcatelor și, pe deasupra, puterea de a elibera din Purgatoriu orice suflet de creștin. Urcînd treptele, Luther simțea o

asemenea bucurie de a izbăvi sufletul bunicului încît aproape regreta că tatăl și mama sa mai erau încă în viață; de-ar fi fost morți, bucuria de a le putea smulge sufletele din focul purificator i-ar fi fost mult mai mare.[44] Astfel gîndea și trăia pe toate treptele povîrnitei Scări binecuvîntate ce păreau a-l duce spre cer. Dar, deodată, pe ultima treaptă, ceva i se înfipse abia simțit în inimă, ca dintele unui șarpe amorțit și mai mult simți decît gîndi: „Cine știe? E sau nu e adevărat?".[45] Își înăbuși imediat acel sentiment, dar nu cu totul, ceva îi mai rămase în suflet și ca veninul cu acțiune lentă ce otrăvește tot sîngele omului, această îndoială trecătoare otrăvi în sufletul fratelui Martin, toată bucuria nevinovată a acelor zile.

„Cine sînt acești oameni?", întrebă într-o zi, cînd văzu pe stradă o încăierare între niște bărbați înarmați. Nu-și crezu urechilor aflînd că nu erau oamenii unor căpetenii de tîlhari ci a două înalte fețe bisericești: ai lui Ascanio Sforza, cancelarul Papei și ai cardinalului Sanseverino.[46]

Dacă cuvintele exprimă preaplinul inimii, după cum vorbeau acei foști creștini, noii păgîni, îți puteai da seama ce soi erau: sfinților le ziceau „cei care s-au adunat împreună, alături de zei, *relati inter dives*", grației divine — „favoarea zeilor nemuritori, *deorum immortalium beneficium*", Papei — „pontiful suprem, *pontifex maximumus*", iar lui Christos — „Jupiter crucificat", după cuvîntul cel teribil a lui Dante.[47]

Pseudopredica rostită de Ingerami, în Vinerea Mare, despre moartea lui Christos era un adevărat panegeric al papei Iuliu II, „zeul Jupiter, preaiubitul, preaputernicul, *Jupiter optimus, maximus*".[48]

„Nu pot să nu-mi amintesc fără oroare toate sacrilegiile rostite în prezența mea, la masa mai marilor Bisericii Romane, își amintește Luther. Unul dintre ei povestea în glumă că la mesă binecuvîntînd pîinea și vinul, preoții mormăiau «asta e pîine și pîine

va rămîne, ăsta e vin și vin va rămîne !»".[49]

Papa Iulius II era un războinic curajos, îi veneau mai bine sabia decît cîrja, iar coiful — mai bine decît tiara. Cînd a aflat că armata îi fusese învinsă de francezi, la Ravena, afurisise:

— „Mii de draci ! Așa îți aperi Tu Biserica ?"[50]

Însă Luther nu credea în toate astea sau, cel puțin, se silea să nu creadă nimic. „Într-atît îl veneram pe Papă, încît pentru el, aș fi ars orice eretic".[51] Mai credea sau dorea să creadă că Papa era victima nevinovată a ticăloșilor care îl înconjurau — mai-marii Bisericii Romane — că era un „miel printre lupi"[52]. Pentru el, Papa reprezenta acel fir de pai de care se agăța precum înecatul. Încă mai închidea ochii ca să nu vadă, dar vedea deja ceea ce va povesti mai tîrziu. „La Roma se săvîrșeau asemenea nelegiuiri încît trebuie să le fi văzut cu propriii ochi pentru a le crede."— „Iulius Cesar n-ar fi crezut niciodată că într-o zi , Roma va ajunge un asemenea stîrv... Cardinalul Bembo, cel care cunoaște bine Roma zice: «Aici, La Roma, e vizuina celor mai mari tîlhari din lume» ."[53]— „Teribilă e descompunerea Bisericii; aceste mormane de nerușinare, de sacrilegii și de lăcomii nu alcătuiesc oare păcatul ?"

Oricît s-ar fi străduit să închidă ochii, vedea ceea ce văzuse și Dante cu două veacuri înaintea lui: Biserica Romană — locul „unde-n fiece zi Christos e vîndut", unde „Lupoaica antică", *antiqua lupa*, nesățioasa „Aviditate", *cupidigia*, și-a făcut vizuina.

Apostolul Pavel ar fi putut spune, pe bună dreptate, despre cei doi Papi din vremea lui Luther, Alexandru VI și Iulius II, ceea ce se spune în Paradisul lui Dante despre Papa Bonifaciu:

„Al meu tron, tronul meu, tronu-mi părăsit
L-au pîngărit și-n fața Domnului.
Din mormîntul meu, din mormîntu-mi au făcut o groapă de spurcăciuni
Plină de sînge și noroi —spre-a lui Satan bucurie !"[54]

Ceea ce-l speria pe Luther doar în visele-i urîte, presentimentul Infernului, se săvîrşea în realitate, la lumina zilei, în văzul întregii lumi creştine, la Roma unde oamenii îl adorau pe Zeul Diavol.

Pe drumul de întoarcere, fratele Martin trecu pe la Salzburg pentru a-şi vedea mentorul, Johann Staupitz şi îi istorisi tot ce văzuse şi învăţase la Roma. Staupitz, care nutrea faţă de el o afecţiune mai mult decît părintească, îi înţelese frămîntarea, dar înţelese în egală măsură, că nimeni, în afară de Dumnezeu, nu putea să-l ajute. Luîndu-l tăcut de mînă, îl privi îndelung, cu duioşie mîngîietoare, ca o mamă ce-şi priveşte pruncul bolnav şi, îi spuse în cele din urmă:

— „Fiule, ai puţină răbdare. Nici un rău nu rămîne nepedepsit pe lume: pedeapsa Domnului nu-i va ocoli pe acei nelegiuiţi..."[55]

Şi după o clipă de tăcere grăi:

— „Chiar Roma a păstrat de-a lungul veacurilor o profeţie: «Toate astea se vor nărui cînd un călugăr augustin se va ridica împotriva Romei»".[56]

Nu se gîndea cîtuşi de puţin la Luther cînd îşi amintise această profeţie, iar Luther aflînd de ea, nu se gîndi la sine, dar cînd profeţia se împlini, amîndoi înţeleseră cine era acel călugăr augustin răzvrătit împotriva Romei.

8

Pelerinajul lui Luther durase aproape patru luni. Întors la mănăstirea din Erfuth, de îndată ce trecu peste pragul chiliei i se păru că nici nu ar fi părăsit-o vreodată. Acelaşi călău îşi reîncepu tortura. „Sînt osîndit, blestemat de Dumnezeu". — Gîndul îl ardea cu acelaşi foc de nestins şi acelaşi iad i se căsca sub paşi.

„Chinurile groazei erau atît de mari că dacă ar fi ţinut puţin mai mult, sufletul mi-ar fi fost spulberat şi oasele mi-ar fi fost prefăcute

în cenușă." — „Uneori, teama de osînda veșnică îl copleșea atît de puternic încît era gata să moară", își amintește cel mai bun prieten și învățăcel al său, Melanchton, fără îndoială, după mărturisirile lui Luther. „De cîte ori diavolul mă ispitea și mă sugruma pînă aproape de moarte!" „Am petrecut sute de nopți lac de sudoare rece", își amintește Luther.[58]

„De ce ești trist, fiule?", îl întrebă Staupitz în refectoriu, într-o zi cînd, sosit fiind de la Salzburg, îl văzu că nu mînca mai nimic.

„Încotro s-o iau, încotro s-o apuc? *Ach! Wo sollich hin?*", gemu Luther pradă unei spaime cumplite. Ascunzîndu-și fața în palme fugi din refectoriu.[59]

Uneori se simțea de parcă ar fi fost gata să piară. Valuri negre se ridicau, îl cuprindeau și îl purtau în tenebrele unde nu mai era nici măcar teamă, ci numai dorința de a sfîrși cu toate.

„Blestemă-L pe Dumnezeu și mori!", așa îi zice lui Job, femeia.

Luther se topise cu totul, dar n-a pierit, s-a mîntuit. Prin cine? Asta n-ar putea-o spune. Cînd vrea să-și amintească nu izbutește.

„Fulgerul cerului te-a doborît la pămînt precum a fost doborît Pavel pe drumul Damascului", astfel vorbește unul dintre prietenii săi despre furtuna de la Sottergheim. Peste ani, mult mai tîrziu, cînd își va aminti de toate astea, ar fi putut pe bună dreptate să numească „fulger" ceea ce-l salvase.[60]

Avusese trei experiențe religioase neașteptate, hotărîtoare, trei „fulgere" ce doboară omul la pămînt și-i prefac sufletul în pulbere de cenușă. Prima: în furtuna de la Sottergheim venind de la Tatăl: „E înfiorător să cazi în mîinile Dumnezeului viu". A doua — venind de la Fiu: „Cînd priveam Crucea... vedeam fulgerul". A treia de la Sfîntul Spirit: „Oamenii n-ar fi putut afla nimic despre Tatăl... dacă Fiul Său nu L-ar fi dezvăluit lor... dar ei n-ar fi putut afla nimic despre Fiu... dacă Spiritul nu li L-ar fi dezvăluit lor".[61]

Luther nu știe sau nu poate numi *ce* l-a izbăvit, dar o știe și spune *Cine* l-a izbăvit sau mai exact Cine a început să-l izbăvească: nu Tatăl, nici Fiul — Sfîntul Spirit. Vechea cale a mîntuirii, exterioară, pe care a apucat omenirea de-a lungul istoriei sale, pornește de la Tată, prin Fiu, către Spiritul Sfînt. Dar calea viitoare, interioară, pe care Luther a urmat-o printre primii, este inversă: ea pornește de la Spirit, prin Fiu, către Tată.

Unde, cînd și cum și-a aflat el mîntuirea, aproape că nu spune pentru că, poate, ceea ce e mai sfînt, mai intim pentru om este cu neputință a-l numi, este nevăzut și de neînțeles. În amintirile lui Luther și în mărturiile istorice se găsesc doar cîteva aluzii răzlețe și obscure.

În primăvara lui 1512, fratele Martin este mutat de la Erfurt la Wittenberg unde e numit stareț al mănăstirii augustine. Continuînd a se pregăti pentru doctorat (în ciuda vieții sale intime, viața vizibilă, exterioară își urma cursul) îl studiază pe Pavel și mai ales Epistola către Romani: „Ardeam mereu de dorința de a înțelege spusele Sfîntului Pavel: „Căci Dreptatea lui Dumnezeu se descoperă în ea [Evanghelia lui Christos] din credință spre credință», precum este scris: «Iar dreptul din credință va fi viu»"[62] (Rom. I, 17).

În vara lui 1517, fratele Martin nu ieși, vreme de mai multe zile din chilia-i aflată în Turnul Negru al mănăstirii din Wittenberg. Îngenuncheat pe podeaua din cărămidă, în fața patului îngust de călugăr — patru scînduri de brad acoperite cu o pătură aspră — cu ochii închiși, apăsîndu-și fruntea de marginea tăioasă a scîndurii, se gîndea și se tot gîndea la înțelesul acestor cuvinte: „Dreptatea lui Dumnezeu, *dikaiosque Theon*". Inima lui le ghicea taina — căci știa că nu va ajunge a le înțelege vreodată — precum întemnițatul care, scrijelind zidul cu o bucată de cuțit știe că-n veci nu-l va străpunge.

Era prea ușor a înțelege că „dreptatea lui Dumnezeu din Evanghelia lui Christos" înseamnă: „dreptatea Tatălui în Fiu":

„Cînd va veni Fiul Omului întru Slava Sa,... Şi se vor aduna înaintea Lui toate neamurile şi-i va despărţi pe unii de alţii, precum desparte păstorul oile de capre.

Şi va pune oile de-a dreapta Sa, iar caprele de-a stînga."

Cei care vor şedea la dreapta Sa — cei care mai-nainte de a se naşte şi chiar fără să fi făcut vreun bine erau sortiţi mîntuirii veşnice dinainte de Facerea lumii — vor fi foarte puţini la număr, iar aceia care vor şedea la stînga Sa — sortiţi şi aceia înainte de Facere la osîndă veşnică — vor fi foarte numeroşi; de zece ori mai mulţi decît ceilalţi .

„Atunci va zice Împăratul celor de-a dreapta Lui: Veniţi binecuvîntaţii Tatălui Meu, moşteniţi împărăţia cea pregătită vouă de la întemeierea lumii...

Atunci va zice şi celor de-a stînga: Duceţi-vă de la Mine, blestemaţilor, în focul cel veşnic, care este gătit diavolului şi îngerilor lui." (Matei, XXV, 31–41)

Mintea pricepea lesne aceste cuvinte, dar inima nu le putea încuviinţa. „Îl uram... pe Dumnezeu cel drept şi răzbunător... mă mîniam şi cîrteam: nu-i este, prin urmare, de ajuns că ne-a osîndit... la o moarte veşnică, după Lege. Pe deasupra, ne mai şi osîndeşte după Evanghelie. Mînia mă scotea din fire."[63] După mînie venea veşnica spaimă, veşnica întrebare: de ce Dumnezeu-Tatăl era acela care-i sortea pierzaniei pe cei nevinovaţi şi nu călăul, de ce Dumnezeu şi nu diavolul ?

Se gîndea şi se tot gîndea, scrijelea peretele pînă la a rupe lama cuţitului. Judecata lui împresura taina, gata să se cufunde în nebunie. Valuri negre se rostogoleau, îl luau pe sus şi-l purtau în tenebrele de nepătruns de unde pînă şi teama e îndepărtată şi unde nu mai rămîne decît dorinţa de a sfîrşi cu toate: „Blestemă-l pe Dumnezeu şi mori !".

„Dar în cele din urmă, Dumnezeu se milostivi de mine...

Deodată, *am priceput.*"[64] Desigur, se înşală: nu înţelegerea minţii l-a salvat, ci sentimentul inimii sale. Între acele două clipe (aceea în care se afla în pragul morţii şi aceea în care se mîntuie s-a petrecut ceva asemănător celor întîmplate surdo-mutului: citind în Evanghelie pilda, fratele Martin, cu faţa schimonosită de groază, ţipă dintr-o dată: „Nu eu sînt acela ! Nu eu sînt acela !" şi căzu leşinat. Poate că auzise şi el precum auzise acel posedat: „Duh mut şi surd... Ieşi din el şi să nu mai intri în el !" (Marcu, IX, 25)

Poate că i s-a întîmplat ceva asemănător cu ceea ce i se întîmplase lui Pavel pe drumul Damascului:

„Deodată o lumină puternică din cer m-a învăluit ca un fulger. Şi am căzut la pămînt şi am auzit un glas zicîndu-mi: Saule, Saule, de ce mă prigoneşti ?"

Această lumină e chiar „fulgerul" de care aminteşte Luther: „Cînd priveam crucea, vedeam fulgerul". Poate acelaşi fulger îl trîntise la pămînt pe cîmpul de la Sottergheim, dar acolo fuseseră două fulgere de groază. Cel de acum era fulgerul bucuriei.

Inima-i înţelese deodată ceea ce înţelepciunea lui nu putea pricepe: că „dreptatea lui Dumnezeu" înseamnă *„justificarea omului prin Dumnezeu", justitia qua non justes Deus facit.*[65] „Mi-am amintit: «Credinţa îl va învia pe cel drept» şi de îndată toate gîndurile mele s-au schimbat."[66] „În sfîrşit, îmi aflasem scăparea. *Dariss ich hindurch.*"[67] „Dintr-odată am simţit că mă trezesc la viaţă şi am văzut cum înainte-mi se deschid larg porţile Raiului..." Aceste cuvinte ale lui Pavel referitoare la „dreptatea divină cîndva atît de urîte mie se făcură dintr-o dată foarte dulci şi alinătoare".[68]

Abia atunci pricepu ceea ce mentorul său îi zisese într-o zi, cînd îi mărturisise gîndurile înspăimîntătoare despre mînia lui Dumnezeu.

„Te înşeli, fiule, Dumnezeu nu-i mîniat împotriva-ţi. Tu eşti cel care s-a mîniat pe El !"[69]

Pricepu, de asemenea, cuvintele mentorului şi vechiului său prieten Johann Staupitz: „Află că aceste ispite îţi sînt de trebuinţă: fără ele ai fi neputincios !".[70]

Abia acum înţelegea că: „taina Predestinării este crudă pentru oamenii cu credinţă puţină... pentru cei credincioşi ea este uşoară şi plină de bucurie".[71] „Nu vei dispreţui, Doamne, o inimă pocăită şi umilă."[72] „Acela care trăieşte în spaima de neîndurat a judecăţii să-şi amintească... să îndrăznească să se înalţe către Dumnezeu şi va fi mîntuit." „Omul... păcătuieşte mult, se căieşte mereu, mereu este iertat."[73]„Păcătuieşte mult, întăreşte-ţi credinţa şi bucuria întru Christos."[74] „Piciorul stîng în păcat, cel drept în Graţia Divină." „Întreg creştinismul constă în a simţi... că toate păcatele noastre nu mai sînt de-acum ale noastre, ci ale lui Christos, «Căci pe El, Care n-a cunoscut păcatul, L-a făcut pentru noi păcat...», precum spune Apostolul Petru (II, Corinteni, V, 21). „E ca şi cum Christos El-însuşi i-ar spune păcătosului: «Eu sînt el... Păcatele lui sînt ale Mele, căci... împreună cu el alcătuiesc un singur trup»."[75] „Învaţă a-i spune lui Christos: «Doamne, Tu eşti dovada mea şi eu sînt păcatul Tău, ai luat asupra Ta ce este al meu şi mi-ai dat ce este al Tău; mi-ai luat ce Tu nu erai şi Tu m-ai dat ce nu eram»."[76] — „Christos El-însuşi pare a se apleca asupra celui căzut, îl ia de după umeri şi îl poartă afară din Infern şi din moarte."[77] — „A trece de la păcatul său, la dreptatea Divină şi a fi la fel de deplin încredinţat de asta ca de posesia propriului trup, aci e mîntuirea."[78]

Ce este nou în această experienţă a lui Luther, nemaiîntîlnit de-a lungul atîtor veacuri de sfinţenie creştină, e faptul că păcătosul aude pentru prima oară, cum nici un alt sfînt nu mai auzise vreodată, chemarea lui Iisus Vindecătorul:

„Nu cei sănătoşi au nevoie de doctor, ci cei bolnavi. N-am venit să chem pe drepţi, ci pe păcătoşi la pocăinţă." (Marcu, II, 17)

Nou, original, e faptul că prin personalitatea lui Luther toată umanitatea vine pentru prima oară către Iisus Vindecătorul, precum leprosul rugîndu-se și îngenunchind în fața Lui, spune: „De voiești poți să mă curățești" și făcîndu-I-se milă de ea, precum odinioară de lepros, Iisus își va întinde Mîna Sa, o va atinge și va spune:

„Voiesc, curățește-te !" (Marcu, I, 40 – 41)

Iată ce l-a învățat experiența religioasă, experiență hotărîtoare pentru toate faptele existenței sale și poate pentru mulți dintre cei creștini; iată ce îi va îngădui să-și împlinească mîntuirea, a lui și a altora, căci omul nu se poate mîntui de unul singur, trebuie să fie însoțit de semenii săi. „Frații mei, nu voi a mă mîntui fără voi", ar fi putut spune Luther împreună cu Sfîntul Augustin.

9

De-a lungul celor cinci ani care urmară — din 1512, cînd fulgerul îl doborîse la pămînt cum fusese doborît Sfîntul Pavel pe drumul Damascului, de „o puternică lumină venită din ceruri", pînă în 1517, cînd se va ridica din țărînă și va auzi:

„Alegîndu-te pe tine din popor și din neamurile la care te trimit,

Să le deschizi ochii, ca să se întoarcă de la întuneric la lumină și de la stăpînirea lui satana la Dumnezeu, ca să ia iertarea păcatelor și parte cu cei ce s-au sfințit, prin credința în Mine." (Faptele Apostolilor, XXVI, 17 – 18)

de-a lungul acestor ani, Luther nu face decît să păşească încet, cu greu, bîjbîiind precum orbul, dinspre sine către un altul, de la mîntuirea personală către mîntuirea tuturor.

În toamna lui 1512, își ia doctoratul în sfînta teologie la Universitatea din Wittenberg cea de curînd întemeiată și închinată lui Dumnezeu, Sfintei Fecioare Maria, Sfîntului Augustin și Sfîntului Apostol Pavel.[79] Această consacrare poate că este încă un

alt semn venit din înalturi, tainic și asemănător atîtor alte semne din viața lui Luther și, poate, arată o legătură directă între Pavel și Luther, trecînd prin Augustin.

Wittenberg, orășel obișnuit — trei sute șaizeci de case, cinci mii de locuitori, în mijlocul unei mohorîte cîmpii nisipoase de pe Elba, „la capătul lumii civilizate, *in termino civilitas*", după spusele lui Luther — va fi vreme de patruzeci de ani, datorită acestuia, capitala spirituală a Occidentului creștin.[80] Vor fi două Rome: cea veche, pe Tibru și cea nouă, pe Elba. Între ele se va duce o luptă pe viață și pe moarte. Cîte veacuri va dura această luptă și care va fi sfîrșitul ei, nici acum nu știm.

În 1513, Luther comentează de la înălțimea amvonului, mai întîi Epistola către Romani, apoi Psalmii. „După bezna cea îndelungată, din nou strălucește lumina", astfel îi apreciază discipolul său, Melanchton, acele comentarii. Îndelungata beznă este Evul Mediu, iar ziua e chiar aceea pe care acum o trăim noi.

„Unele dintre cuvintele tale, Luther, semănau cu fulgerul, *Fulmina erant lingua verba tuae*, va scrie Melanchton sub portretul maestrului său și, parțial, va avea dreptate: dacă în ele nu aflăm încă vreun fulger, aflăm, în schimb, sîmburele viitoarei furtuni.[81]

„Împotriva" Teologiei scolastice, *contra scolasticum Theologiam*. „Împotriva", acest cuvînt cuprinde rădăcina metafizică a lucrului de care încă nu este conștient, pe care încă nu îl numește, dar care s-a născut și de acum încolo va crește: „Opoziția", „Protestantismul" în sensul adînc și etern al cuvîntului. După Sfîntul Augustin, Luther definește mai limpede decît oricare altul, într-o mie de ani de creștinism, ce anume deosebește litera moartă a Legii, de suflarea vie a Evangheliei și elementul ce supune conținutul la dogma exterioară, de principiul izbăvitor al experienței lăuntrice. „Căci socotim că prin credință se va îndrepta omul, fără faptele Legii" (Epistola către Romani, III, 28), – țelul Apostolului Pavel

este din nou arătat de către Luther drept scop al întregii experienţe creştine.[83] Pierzania ţine de problema exterioară, mîntuirea e problema lăuntrică a credinţei, asta Luther a înţeles-o ca unul ce fusese pe cale de a pieri şi s-a mîntuit. Nu predică, ci se spovedeşte vorbind cu propriu-i suflet. „Numai atunci cînd îţi vei pierde nădejdea în tine şi în lucrările tale, îţi vei găsi liniştea." În aceste cuvinte o inimă învaţă pe alta şi nu putem fi împiedicaţi de a nu crede asta.[84]

La început, vorbeşte în latină, limbă străină şi moartă; sfîrşeşte în germana familiară şi vie: „Ne plăcea să-l ascultăm, căci ne grăia pe limba noastră şi a maicii noastre", îşi aminteşte unul dintre ascultătorii lui.[85] „Vorbiţi simplu cu oamenii simpli; nu vă gîndiţi la cei mari şi învăţaţi; gîndiţi-vă la cei neştiutori, la cei mici", el este cel care dă acest sfat şi îl şi aplică.[86] Se îndreaptă către copiii Domnului, cei neştiuţi, părăsiţi şi dispreţuiţi pentru a le aduce lumina cunoaşterii. Pentru el, cele două cărţi de căpătîi sînt Evanghelia grecească tocmai atunci tipărită de marele umanist Erasmus şi gramatica ebraică, de curînd publicată, a lui Reuchlin, umanist încă şi mai de seamă. El este primul care îmbină noua cunoaştere cu noua credinţă, istoria cu Taina. Vreme de o mie cinci sute de ani de la Sfîntul Pavel încoace, nimeni nu a mai făcut-o. Va fi cel dintîi care va spune: „Să ne întoarcem la primele veacuri ale creştinismului, la Biserica Apostolică: numai în ea singură se află leacul tuturor relelor noastre. Numai în ea se află viaţa."

În 1512, Luther, numit vicar pentru Meisner şi Thuringia, are de păstorit unsprezece mănăstiri ale Confreriei Augustine. La treizeci şi doi de ani, ajunge cea mai însemnată persoană a confreriei, după vicarul principal Staupitz.[88] Cîteodată mai tînjeşte după liniştea paradisiacă a sfintei mănăstiri: „Oh ! Binecuvîntată singurătate ! Oh ! Unică beatitudine ! *O, solitudo beata ! O, solo beatitudo !*", mai spune încă la începutul scrisorilor sale. „Din chilia mea din pustie,

exeremo".[89] Nu mai putea fi vorba de singurătate pentru el, trebuia să se ocupe de oameni. Încet, cu greu, bîjbîind, trece de la meditație la faptă.

„În biserica călugărilor augustini, din Erfurt, am văzut într-o zi o pictură care mă ului peste poate. În ea, biserica era înfățișată sub chipul unei corăbii care nu ducea nici credincioși, nici regi, nici împărați, ci numai pe Papă, pe cardinali și pe episcopi, însoțiți de Sfîntul Spirit. Pe marginile corabiei vîsleau călugări și preoți și o duceau spre ceruri; în apa mării, de jur-împrejur, agățați de navă pentru a nu se cufunda în valuri, înotau credincioșii, unii ținîndu-se de funiile întinse de sfinții părinți... doar mulțumită acelor funii care-i ridicau spre cer scăpau de la o moarte sigură. Nici un călugăr, nici un preot nu era în apa mării: doar laici."[90]

De pe această navă, Luther se va arunca în mare; din Biserică — în lume spre a nu se mîntui de unul singur ci împreună cu toți frații săi întru decădere, precum spusese Sfîntul Augustin: „Frații mei, nu voi a mă mîntui fără de voi !"

Începe prin a predica unui număr mic de credincioși, de la înălțimea catedrei universitare; continuă de la înălțimea amvonului prin a le predica tuturor, mai întîi în micuța capelă a mănăstirii augustine, apoi în marile parohii. Oamenii vin buluc să-l asculte, nu numai din Wittenberg ci și din orașele și tîrgurile megieșe. E ascultat cu atenție sporită; e crezut din ce în ce mai mult și se așteaptă minuni de la el.

Părăsind clerul învățat pentru norodul simplu, el simte că puterea întunecată și vie a poporului îl ridică tot astfel cum marinaru-și simte barca săltată de apele adîncului.

10

În 1516, Luther scrie nouăzeci şi nouă de teze sau paradoxuri — după cum el însuşi le denumeşte — pentru bacalaureatul în Sfînta Scriptură ce trebuia susţinut de unul dintre învăţăceii săi. Cuvîntul grecesc *paradoxon* înseamnă învăţătură stranie, uluitoare. Iată cîteva dintre aceste paradoxuri care sînt precum săgeţile înroşite în foc şi rămase incandescente timp de patru veacuri pînă-n vremea noastră.

„După decăderea lui Adam, omul a ajuns asemeni copacului cel putred; nu poate nici dori, nici împlini ceva, în afară de rău."

„E mincinos gîndul că voinţa omenească ar fi liberă să aleagă între bine şi rău. Voinţa omenească e roabă."

„În natura omului nu e nimic în afară de pasiuni şi de îndepărtarea de Domnul."

„Noi nu sîntem stăpînii faptelor noastre, ci robii acestora, dintru începuturi, pînă la sfîrşit."

„În virtutea omenească, nu se află decît trufie sau deznădejde, adică păcat."

„În chip firesc păcătosul nu poate dori ca Dumnezeu să fie Dumnezeu, dar poate dori să nu mai existe Dumnezeu şi ca el, omul însuşi, să fie Dumnezeu."

„La om, dragostea faţă de Dumnezeu nu este firească şi nu poate să se nască decît din acţiunea stăruitoare a Graţiei Divine."

„La om nu e nimic înainte de Graţia Divină, în afară de scîrbă sau, mai exact, de revoltă."

„Blestemat fie cel care împlineşte faptele Legii, binecuvîntat cel care le împlineşte pe acelea ale Graţiei Divine."[92]

De aceste „paradoxuri" din 1516 se leagă lăuntric altele, pe care Luther le scrise în anul următor.

„Lucrînd după firea sa, omul se află mereu în starea de păcat de moarte."

„Fă în așa fel, spune Legea, dar omul nu face nimic. Crede, spune Grația Divină și multe se înfăptuiesc."

„Toate faptele omenești, oricare le-ar fi chipul bun sub care s-ar arăta ele, nu sînt decît păcate mortale și toate faptele Divine, oricare le-ar fi chipul sub care s-ar înfățișa, sfinte sînt."

„Prin toate acestea noi nu am dorit a spune nimic și presupunem a nu fi spus nimic ce ar fi împotriva Sfintei Biserici Catolice", spune Luther în încheierea Paradoxurilor din 1516, de parcă s-ar fi apărat de ceva, în fața cuiva.[94]

„Cine se apără se acuză", i-ar fi putut răspunde catolicii romani. De altfel, chiar el, se pare, mărturisește că lucrurile nu stau tocmai bine între el și Biserica Romană. „Mai mulți numesc aceste paradoxuri drept *kakisdoxa*" (învățătura cea mai malefică, cea mai gravă erezie) — îi scrie el unuia dintre prietenii săi. „Transmiteți-le preaînvățatului și preaînțeleptului doctor Eck, aș fi vrut să știu ce va avea de zis despre ele."[95] Doctorul Eck, prietenul de atunci, viitorul dușman care îl va învinui de „cea mai pernicioasă erezie", apostazia Bisericii Catolice.

„În cele din urmă, am răzbit", se bucura Luther cu cinci ani mai înainte, cînd scăpase de la pierzanie iluminat fiind de „marea Lumină cerească" precum fusese Pavel pe drumul Damascului. „Am răzbit", adică „am ieșit dintr-un loc și am pătruns într-altul". Dar care anume locuri, nu știa pe atunci și încă nu știe. Dacă i s-ar fi spus că ieșise din Biserica Romană și că intrase sau că era pe cale de a intra în viitoarea Biserică Ecumenică, n-ar fi crezut și poate nici n-ar fi înțeles ce însemna.

Împotriva cui își scrie el „paradoxurile", împotriva cui își înroșește-n foc săgețile și își călește oțelul spadei ? Încă nu o știe, încă nu-și vede vrăjmașul, dar nu va trece mult pînă-l va zări.

11

De cîți bani avea nevoie Papa pentru a construi noua bazilică a Sfîntului Petru, pentru luxul deșănțat al vieții duse de el și de toți ai săi, pentru imaginarele cruciade împotriva păgînilor, a turcilor, a tătarilor și a moscoviților schismatici, pentru războaiele adevărate din Italia al căror țel era de a dobîndi pămînturi pentru papalitate, nici chiar Leon X nu știa prea bine. Dar foamea „anticei Lupoaice", a aceleia despre care Dante spunea:

Cu cît mai mult mănîncă, cu atît mai mult i-e foame...

... Dope il pasto ha piu fame che pria.[96]

n-a fost nicicînd mai crîncenă.

„Banca Sfîntului Spirit", *Banca di Spirito Sancto*, numele se potrivește cum nu se poate mai bine traficului mondial cu Indulgențe, pe care nu Leon X l-a început, dar el a fost acela care l-a reluat și l-a desăvîrșit. „Dumnezeu nu dorește moartea celui păcătos, dar voiește ca acesta să plătească"[97], la acest adevăr foarte simplu și cu desăvîrșire înțeles de către toată lumea a fost redusă de către intriganții Curiei Romane, învățătura Sfîntului Toma d'Aquino asupra „prea bogatei comori spirituale" *thesaurus supererogationis*, strînse în Biserică prin slava lui Christos și a tuturor sfinților, îndestulătoare pentru a răscumpăra păcatele omenirii trecute și viitoare.

Și o bancă adevărată, prea bogata casă din Augsburg, Fugger, își dădu mîna cu „Banca Sfîntului Spirit".[98]

Principele elector de Mainz, Alberth Hohenzollern, un tînăr de douăzeci și opt de ani, rîvnind să înghită o bucată prea mare a fost cît pe-aci să se înece cu ea. Visa trei mitre pentru creștetul său: una, episcopală, de Galberstadt, și două arhiepiscopale de Mainz și Magdenburg. Pentru asta trebuind să plătească douăzeci și patru de mii de ducați — zece mii Papei, pentru cîrja de arhiepiscop și

paisprezece mii, în ulcioare cu vin, dregătorilor Curiei Romane — împrumută acești bani de la Fugger. N-ar fi avut cum să-i înapoieze fără Papa care-i propuse o afacere de două ori mai avantajoasă: să împartă pe din două banii adunați prin vînzarea nou anunțată de Indulgențe, jumătate Papa, jumătate, Alberth.[99]

Cel care pescuia în acele ape tulburi era principalul predicator al Indulgențelor, călugărul dominican Johann Tetzel, oportunistul cel posomorît, osîndit de către Curtea Eclesială la închisoare veșnică pentru păcatele-i trupești, dar iertat de Papă care-l înalță mai întîi la rangul de Inchizitor apostolic, apoi la acela de comisar principal în afacerea Indulgențelor din Germania.[100]

Tra-ta-tata-ta-ta-tra! suna bătaia tobei, din ce în ce mai aproape. Pe străzile din Utterbrock, orășel vecin cu Wittenberg, oamenii alergau să întîmpine un alai solemn care tocmai trecea de porțile orașului, cu cruci, steaguri, flamuri, lumînări aprinse și cădelnițe fumegînde. Un abate bătrîn, cu totul cenușiu și cu chipul blînd, de copil și ochi curați de înger, decanul adunării canonicilor din Utterbrock, purta pășind șovăitor în fruntea alaiului, cu venerație, ca pe Sfintele Taine, bula pontificală privitoare la Indulgența deplină, *Indulgentia plenaria*, așezată pe o pernă din catifea verde precum știrul, sub un brocart de aur. Procesiunea înainta încetișor, însoțită de o hărmălaie asurzitoare, o amestecătură de țipete de bucurie ale prostimii, cîntări religioase și răpăit de tobe. Se revărsă în piață, pătrunse în catedrală. În fața tabernacolului, sub flamura papală cu însemnele cheilor Sfîntului Petru brodate în aur pe un fond de azur, fusese înălțată o cruce înaltă, roșie-întunecată precum sîngele închegat, împodobită cu blazonul papal. În stînga crucii, era așezat un trunchi uriaș cu numeroase peceți și încuietori, rotund precum o tobă și cu o fantă strîmtă pentru a strecura prin ea monedele; la dreapta, pe o măsuță pliantă precum a precupeților, acoperită cu o pînză verde, se înălța un morman de pergamente —

Indulgențele — prăvălia a două case bancare, aceea a Sfîntului Petru Cerșetorul și a lui Fugger cel Bogat.[101] În spatele acelei tejghele sta contabilul trimis de bancă spre a controla colecta; de crucifixul înălțat deasupra măsuței atîrna un pergament purtînd și el sigiliul și însemnele papale — lista păcatelor și prețul iertării lor: sodomie, doisprezece ducați; sacrilegiu, șapte; vrăjitorie, șase; paricid, patru; pentru păcatele mai mici prețul scădea și el; un sfert de ducat pentru cel mai ieftin.[102]

„În numele Tatălui, al Fiului și al Sfîntului Spirit — începu din amvon cu voce surdă, dar distinctă și vibrantă, un călugăr în sutana albă a dominicanilor, cu chipul lunguieț și supt, comisarul pontifical Johann Tetzel. Află popor creștin că în această clipă Roma aici se află, la tine, și că această biserică este biserica Sfîntului Petru, iar această cruce are aceeași putere ca aceea pe care a fost țintuit Iisus... Preaiubiții mei frați, stați de veghe, căci nu cunoașteți ceasul cînd va veni stăpînul casei, la vreme de seară sau în miez de ziuă, la cîntatul cocoșilor ori dis-de-dimineață. Grăbiți-vă prin urmare, nu întîrziați să dobîndiți iertarea de păcate pentru un sfert de florin, numai un sfert de florin. Cei care pleacă într-o lungă călătorie își pun banii la bancă spre a primi printr-o împuternicire atîția bani cîți sînt arătați în scrisoarea de care au trebuință în țara cea îndepărtată. Vă pare rău după un sfert de florin, frații mei, pentru împuternicirea de cumpărare a binecuvîntării veșnice ? Iată creanțele mîntuirii. Cu ele veți trece valea plîngerii și veți intra în paradisul desfătărilor — zise el arătînd spre masa pliantă de la poalele crucii. Toată binecuvîntata putere a Patimilor Domnului este cuprinsă în fiecare dintre ele. Cît de mare este această putere ! Ea nu-i mînutuiește doar pe vii, ci și pe morți... Ascultați, voi, frați ai mei, glasul celor apropiați vouă, al celor dragi vouă, văitîndu-se prelung din flăcările Purgatoriului: Fie-vă milă, fie-vă milă de noi căci pătimim în acest foc ! Ne arde ! Arde ! Arde !“

Schimonosita şi înspăimîntătoarea faţă şi glasul lui Tetzel oglindeau un asemenea chin încît pruncii izbucniră în plîns, iar moşii şi babele începură să ofteze. Dar, deodată, făcînd cu ochiul, pocnind din degete şi bătînd tactul din picior, începu să cînte:

Ding-ding-dong ! Ding-ding-dong !
Cînd în trunchi zornăie bănuţul,
Drept în cer zboară sufletul drăguţul.
„Sobald das geld im Kasten klingt.
Die Seel aus dem Fegefeuer springt."

Lacrimile pruncilor se uscară; bătrînii se liniştiră.

Vorbi încă mult timp, din ce în ce mai lipsit de prudenţă, fără a se teme de vreo urmare neplăcută, căci simţea, predicator iscusit şi bufon viclean fiind, că pusese stăpînire pe ascultători şi putea face orice cu ei.

„Am o putere mai mare decît Apostolul Petru căci graţie Indulgenţelor mîntuiesc mult mai multe suflete decît a făcut-o Petru. Asemenea putere au Indulgenţele încît l-ar putea mîntui chiar şi pe acela care ar pîngări-o pe Sfînta Fecioară..."[103]

Cu ochii măriţi şi gura căscată, mulţimea îl asculta cu sete, îi sorbea fiecare cuvînt şi credea orbeşte în tot ce i se zicea. Doar cîţiva, puţini la număr, mai luminaţi sau, pur şi simplu, mai înţelepţi, simţeau dezgust, ruşine şi groază. Bunul şi bătrînul preot, care purtase în fruntea alaiului bula pontificală, era cel mai ruşinat şi mai înspăimîntat dintre toţi... I se părea că Puterea cea Necurată s-a revărsat în biserică pîngărind-o, că acolo, ca pe Broken, avea loc un sabat al vrăjitoarelor şi că în locul unde atîta amar de ani celebrase Sfînta Liturghie acum se ţinea o Mesă Neagră. Mîrşave minuni se făptuiau în faţa lui, ca la sabatul vrăjitoarelor. În amvon, predicatorul în sutană albă, de călugăr, se prefăcea ba în maimuţă năzuroasă, ba în diavolul însuşi, iar el auzea cînd behăitul ţapului, cînd grohăitul porcului. Voia să ţipe însă n-avea glas, voia să fugă,

dar picioarele nu-l ascultau, ca într-un coşmar.

Predica se terminase. Oamenii se apropiau de trunchiul de la picioarele crucii.

„Băgaţi ! Băgaţi ! *Impone, impone !*", striga plin de ifos călugărul ce se ţinea pe aproape. Oamenii vîrau monedele în fantă şi primeau pergamentul cel iertător de păcate, împodobit de o parte cu însemnele papale şi cu palma lui Iisus străpunsă de cui, de cealaltă.

„Prin puterea pe care am primit-o de la Domnul nostru Iisus Christos, de la Sfinţii Apostoli Petru şi Pavel şi de la al nostru Preasfînt Părinte Papa... te iert şi te absolv de toate păcatele tale oricît de grele ar fi... şi te reaşez în curăţenia nevinovăţiei pe care o aveai pe vremea cînd prunc fiind, botezat ai fost; şi să se închidă porţile iadului înaintea ta, iar cele ale cerului să se deschidă... În numele Tatălui, al Fiului şi al Sfîntului Spirit, Amin !", se putea citi în fiecare înscris sub apostila lui Johann Tetzel.[104]

Şi monedele cădeau în trunchiul-tobă. Bătrînul preot credea că în sunetul lor neîntrerupt deosebeşte voiosul cîntecel al lui Tetzel:

Ding-ding-dong ! Ding-ding-dong !

Fanta neagră şi îngustă din capacul tobei, de la picioarele crucii roşii-întunecate ca săpată în sînge închegat i se părea a fi gura rînjitoare a diavolului. Şi ca un răpăit vestind cruciada Puterii Necurate împotriva creştinătăţii, la început depărtată, în piaţă, apoi, din ce în ce mai aproape, parcă în biserică se auzea toba: Tra-ta-tata ! Tra-ta-ta !

12

„Îi voi sparge toba !", spuse Luther după ce l-a auzit prima oară pe Tetzel, în 1516 şi făcu precum zise.[105]

Ştiind cu ce surîs dispreţuitor mai marii Bisericii Romane numeau suma strînsă prin Indulgenţe în Germania „bani nemţeşti"

și păstrînd în amintire vechiul dicton al oamenilor înțelepți, „dacă Roma e pe aproape, păzește-ți buzunarul", electorul de Saxa nu încuviință vînzarea de indulgențe pe pămînturile sale. Dar lumea din Wittenberg se ducea buluc la prăvălia lui Tetzel aflată de cealaltă parte a hotarului, la Utterbrock. Luther o știa și ne putem face o idee asupra sentimentelor sale după cele cîteva aluzii întîlnite în predicile sale din acea vreme: „Cuvîntul *indulgere*, a ierta, are același înțeles în latină ca *permitere*, a îngădui. Prin urmare, iertarea păcatelor nu este nimic altceva decît îngăduința de a păcătui, batjocorind cu atît mai mult Crucea Domnului... O, mare nelegiuire a acestui veac ! O, păstori adormiți ! O, întuneric mai adînc decît noaptea Egiptului ! Nemaipomenită seninătate în fața amenințătoarei pierzanii !". „Se așteaptă de la mine să vorbesc despre Iertări, voi vorbi de ele, căci răul se află de-acum la porțile noastre... și datoria mea e de a le da de știre oamenilor."[107]

Însă Luther simte prea bine că nu-i de ajuns să vorbească, că trebuie să facă ceva, dar nu știe ce anume. În acele zile, era precum săgeata vibrînd în coarda întinsă a arcului. El însuși nu va face nimic. Altcineva o va face în locul său. „Lucrarea Lui a mea este." Cel care va încorda arcul, Cel Care va da drumul săgeții drept la țintă, chiar în inima Dușmanului.

La 31 octombrie 1517, în ajunul zilei Tuturor Sfinților, pe la prînz, Luther bătu în cuie pe ușa capelei castelului marelui duce de Wittenberg, un lung pergament purtînd în latină, pe două coloane, nouăzeci și cinci de teze împotriva Indulgențelor.

Ciocanul suna înfundat, înfingînd cuiele în lemnul vechi al ușii bisericii. „Bateți și vi se va deschide." Cine bate și la porțile cui ? Nu e oare Luther la poarta micii capele din Wittenberg ? Nu. Întreaga omenire creștină bate în porțile Bisericii Romane. Ciocanul lui Luther răspunde, bătaie cu bătaie, tobei lui Tetzel.

Aceste nouăzeci și cinci de teze sunt de pe acum mai mult decît

niște „paradoxuri". Sînt niște adevăruri stranii, neuzitate, dar dintre cele mai obișnuite cu putință, sentimente și gînduri dintre cele mai întîlnite, în stilul cel mai simplu, aproape niște locuri comune. Nu în acele cuvinte, ci în glasul care le rostește se află forța eternă a Tezelor. Însuși Luther se înalță în spatele fiecăreia dintre ele, el care decăzuse și s-a mîntuit; fiecare se sprijină pe zece ani de caznă lăuntrică, pe toată grozăvia decăderii și pe întreaga speranță a mîntuirii. „Chiar dacă aș fi avut o sută de capete, mai degrabă aș fi încuviințat să-mi fie tăiate unul cîte unul decît să mă leapăd de vreuna dintre tezele mele."[108]

„Se află în primejdie de a primi osînda cea veșnică, cei care cred că oamenii pot fi mîntuiți grație Indulgențelor", această teză exprimă oare spiritul tuturor celorlalte ?[109]

După Luther, răul extrem al Indulgențelor se află în faptul că una dintre calități, cea exterioară, neînsuflețită — cumpărarea iertării păcatelor — o biruie pe cealaltă, lăuntrică, vie — căința.

„Cel care se căiește cu adevărat de păcatul său, vrea să-și îndure păcatul și îi place această durere; în vreme ce Indulgența îl izbăvește de durere... și îi trezește scîrba de ea."[110]

„Cînd Christos le spunea oamenilor: Pocăiți-vă !, El voia ca toată viața lor să le fie căință." „Adevărata căință lăuntrică a omului durează pînă la intrarea lui în Împărăția Cerurilor."[111] „Comoara cea adevărată a Bisericii este Evanghelia... Dar ea e urîtă marii părți a oamenilor, căci în ea cei dintîi ajung cei de pe urmă; comoara Indulgențelor place tuturor, căci cei din urmă devin cei dintîi." „Comoara Evangheliei este latul în care se prind oamenii sortiți bogăției; comoara Indulgențelor, este plasa în care cade acum bogăția oamenilor."[112]

Experiența lăuntrică a lui Luther, cea care i-a îngăduit să-și înfăptuiască mîntuirea și să ducă la bun sfîrșit mîntuirea altora, este pe deplin exprimată în ultimele teze:

„Blestemați fie cei ce le zic oamenilor: Pace, pace, în vreme ce pace nu e deloc."

„Binecuvîntați fie... cei ce le spun oamenilor: Crucea, Crucea, atunci cînd nu e nici o Cruce", ceea ce înseamnă: pentru acela care acceptă moartea împreună cu Acela Înălțat pe Cruce, nu există moarte, ci viață veșnică — Învierea.

„Creștinii trebuie învățați să-l urmeze pe Christos, Călăuza lor, prin suferințe, moarte și infern... și să nu rămînă de neclintit în impunitatea unei păci mincinoase."[113]

Două sentimente se înfruntă în Teze: supunerea exterioară față de autoritățile ecleziastice, ca instituții divine și revolta, răzvrătirea lăuntrică împotriva celor care au făcut din Biserică „birou de schimb", „Bancă a Sfîntului Spirit, unde în fiecare zi Christos este scos la vînzare". Luther pare a-l dezvinovăți, a-i da oarecum dreptate Papei, dar conștient sau nu, o face astfel încît justificările sale sînt mai rele decît toate învinuirile.

„A afirma că, dacă Apostolul Petru ar fi fost Papă în zilele noastre, le-ar fi putut da oamenilor o iertare mai mare decît aceea a Indulgențelor, e o blasfemie împotriva Apostolului Petru și a Papei." „A afirma că crucea cu însemnele pontificale este asemenea Crucii Domnului este o blasfemie."

„Predicarea Indulgențelor este atît de nesăbuită încît teologii cei mai învățați înfruntă greutăți în a-l apăra pe Papă nu numai împotriva calomniilor, dar și împotriva unor întrebări ale credincioșilor precum aceasta: «De ce Papa nu izbăvește sufletele din Purgatoriu fără vreo plată, doar prin sfîntul sentiment al mizericordiei, ci o face pe bani ? De ce Papa, omul cel mai bogat din lume zidește bazilica Sfîntului Petru cu banii săracilor și nu cu ai săi ?»."

„E nevoie a-i convinge pe creștini că, dacă Papa ar ști cum este jupuit bietul popor de către predicatorii Indulgențelor, ar fi încuviințat mai degrabă arderea bazilicii Sfîntului Petru decît

înălțarea ei cu sîngele și osemintele oamenilor."

„Creștinii trebuie să ajungă a crede că Papa și-ar fi împărțit întreaga avere, ar fi vîndut, la nevoie, bazilica Sfîntului Petru pentru trebuințele acelora cărora predicatorii Indulgențelor le-au luat și ultimul bănuț."[114]

„Prin toate astea n-am voit a spune nimic și credem că nu am spus nimic împotriva învățăturii Sfintei Biserici Catolice", ar fi putut spune Luther atît în încheierea acestor teze din 1517, a acestor gînduri foarte simple, în stilul cel mai simplu, aproape locuri comune, cît și a Paradoxurilor din 1516, acele adevăruri ciudate, neobișnuite. Dar Romei i-ar fi fost mult mai la îndemînă să-l ardă pe Luther decît să-i răspundă.

13

Nu trecu nici o lună că Tezele și împînzir nu numai Germania ci și întreaga Europă „de parcă Îngerii Domnului le-ar fi răspîndit pretutindeni". Dacă emoția tăia răsuflarea cititorilor, era pentru că în ele se întrezărea un duel hotărîtor pentru soarta întregii lumi, lupta celui mic împotriva celui mare, a lui David cu Goliath, a călugărului cel sărac cu stăpînul lumii creștine, Papa.

Luther fu cel mai mirat și cel mai speriat decît oricine de efectul Tezelor sale. „Într-un tremurat de frică, eu, biet călugăr, îmi contemplam opera... Îmi pusesem capul în joc fără să mă fi gîndit dinainte la urmări... Mă ridicasem în chip nesăbuit împotriva Papei pe care, la acea vreme, îl veneram."[116] „Nu trăisem în văzul lumii, ca să spun așa, pînă cînd Tetzel, prin voia Domnului, mă provocă la luptă."[117]

Luther ar fi putut repeta cumplita vorbă referitoare la piatra de moară atîrnată de gîtul celui care ispitește, aplicînd-o nu numai papei Leon X, ci și altor papi, trecuți sau viitori. Vechiul cuvînt

skandalon (Luca, XVII, I) înseamnă ispită și are aproape același înțeles ca și noul nostru cuvînt: scandal. Trebuie să ținem minte acest lucru, dacă dorim să înțelegem că Tezele lutheriene, traduse în toate limbile și, abia tipărite, încă mirosind a cerneală proaspătă — aproape ca ziarele zilelor noastre — sînt răspîndite în lume nu numai de Îngerii mîniei divine, cu trompete de aur și sunet surd, dar și de micii demoni „ai ispitei", ai „scandalului", cu fluiere pătrunzător de ascuțite. Dacă „Îngerii" din Bethleem de la Wittenberg vin, unde se naște noua omenire creștină, în ciuda tuturor apostaziilor sale, „micii demoni" trebuie că vin de la Roma, unde moare umanitatea antică, aceea care de acum încolo nu mai e creștină.

„Pe noi, nemții, Italia ne socotește a fi niște animale. *Italia heist uns Besties*", va spune Luther în legătură cu aceleași Indulgențe.[118] Ah, cu cîtă încîntare trebuie să fi citit acele animale de nemți teza lui Luther, pe care și cei mai simpli o înțelegeau și pe care nici cei mai înțelepți teologi nu o puteau combate cu argumente temeinice, teză referitoare la noua bazilică a Sfîntului Petru, puterea terestră a papilor, înălțată pe „sîngele și osemintele oamenilor" !

Luther nu ridică mîna cîtuși de puțin asupra Papei, ci asupra celui pe care îl socotea a fi dușmanul de moarte, infamul „zeu-demon" roman. Dar Marele Preot Roman căzu din întîmplare în mîna lui Luther sau, mai bine zis, Dușmanul îl împinse sub mîna lui Luther și atît de răsunătoare fu palma pe care o primi obrazul Sanctității Sale încît o auzi întreaga omenire creștină; sfîntă pentru că unii se bucurau încă și mai cu sfințenie, în timp ce în sfîrșit, chiar dacă ar fi fost o dată dintr-o mie, nu adevărul crucificat era pălmuit, ci minciuna crucificatoare. Palma dată cu mănușa de oțel de către Chiara Colonna pe obrazul lui Bonifaciu VIII e nimic pe lîngă palma goală pe obrazul lui Leon X. S-ar fi zis că dinții marelui balaur, al Șarpelui antic, au clănțănit, au căzut sub lancea oțelită-n foc a

Sfîntului Arhanghel Mihail, clănțănitul lor amestecîndu-se cu sunetul acelei palme atît de răsunătoare încît văzduhul pare că mai vibrează încă și, poate, va mai vibra pînă la primul sunet al trîmbiței de pe urmă, cea vestitoare a Judecății Divine asupra lumii și a Bisericii.

Dar iată ce-i de mirare: papa Leon X nu simți lovitura, poate pentru că nu se afla cîtuși de puțin la locul unde fusese lovit. Acolo nu se afla decît o păpușă, cu chip de carton sau de lemn îndemînatic așezată de același Dușman — masca goală a Papei (de gol depinde sonoritatea loviturii) — mască atît de tare încît palma nu i-a lăsat nici o urmă. Doar tiara din aur masiv, cu triplă coroană se înclină puțintel, într-o parte. Dar faptul trecu nebăgat în seamă de mulțimea prosternată la picioarele păpușii.

„Aceste teze au fost redactate de un neamț beat care dezmeticindu-se se va potoli", le-ar fi răspuns Papa acelora care-l sfătuiră să ia măsuri împotriva călugărului răzvrătit.[119]

În genere, la Roma lumea începea să priceapă ce se întîmpla cu „vitele" nemțești, nu atît ca urmare a denunțurilor Sfintei Inchiziții privind noua „erezie", cît a plîngerilor arhiepiscopului de Mainz, Alberth, anunțînd că după tezele lui Luther, în Germania, colecta Indulgențelor scăzuse; și a înțeles încă și mai limpede socotelile casei Fugger, căci demnitarii Bisericii Romane, făcătorii „Băncii Sfîntului Spirit" aveau punga mult mai simțitoare decît obrazul.[120] Lupoaica romană se va zbîrli, arătîndu-și colții, atunci cînd se va dori să i se ia osul pe jumătate ros: Germania.

„Nu va trece nici o lună și acest eretic va fi ars", preziceau experimentații inchizitori ai Confreriei Dominicane în timp ce predicatorul aceleiași confrerii, Johann Tetzel, biet măscărici cu „toba spartă" și inima frîntă, ridică un mare rug sub zidurile Frankfurtului pe Oder, în care aruncă Tezele lui Luther anatemizîndu-le.[121] Ce voia să spună, toată lumea pricepuse: mai

întîi opera, apoi, autorul.

„Pot să mă rătăcesc, dar niciodată nu voi fi un eretic." „Doar umila supunere este adevărata virtute creștină." „E mai bine să te supui decît să faci miracole."[122] Pe atunci, Luther putea să dea glas tuturor acestor gînduri cu deplină sinceritate; le va spune, de altminteri, la șase luni după tezele de la Wittenberg, mai întîi vicarului Ordinului Sfîntului Augustin, Johann Staupitz, apoi însuși Papei: „Sînt gata să mă supun Marelui Preot ca lui Iisus Christos Însuși". „Căzînd la picioarele tale, Preasfinte Părinte, mă las ție, cu tot ce sînt și cu tot ce am. Dăruiește-mi viața sau ia-mi-o; iartă-mă sau osîndește-mă, după cum îți va fi voia. Dacă sînt vrednic de moarte, îmi voi primi moartea. Dumnezeu să te aibă în paza Sa, în vecii vecilor ! Amin !". Dar în chiar această misivă de supunere se află și niște cuvinte hotărîtoare: „Nu pot să mă dezic, *revocare non possum*."[123] Nu se poate dezice de vreuna dintre cele nouăzeci și cinci de teze nici chiar de aceea privind „puterea cheilor" date Marelui Preot Roman, *potestas clavium*, chei ce deschid și închid porțile cerului. „Aceeași putere, asemenea celei a Papei, o are... fiecare episcop în episcopia lui, fiecare preot în parohia lui."[124] Or, în această teză, se află fundamentul „ereziei": reducerea puterii nemărginite a papilor asupra lumii și a Bisericii. Teologii, politicieni iscusiți ai Curiei Romane, o înțelegeau prea bine, dar papa-fantomă Leon X, umanistul și păgînul autentic Giovanni Medicis, n-o putea pricepe. Își îmbunătăți chiar părerea despre „neamțul cel beat", citind, poate, mai atent tezele.

„Fratele Martin este un om de spirit. Mi se pare că în toată această afacere nu-i decît pizmă de călugăr", răspundea el la toate avertismentele celor care deja pricepuseră că afacerea Indulgențelor era prima scînteie a unui mare incendiu.[125] Papa încă nu vedea limpede, se pare, cine sufla în foc: „omul de spirit" Luther sau mărginiții vrăjmași ai acestuia, „călugării invidioși", cei care doreau

să-l ardă pe rug.

Dar ancheta asupra afacerii Luther începuse la tribunalul Bisericii Romane, *camera romana*, și în februarie 1518, la trei luni după publicarea Tezelor, Papa silit fiind să dea curs afacerii, îi scria vicarului principal al Confreriei Sfîntului Augustin, nou-numit în Germania: „Acest călugăr trebuie învățat minte. Dacă acționezi cu iuțeală, presupun că va fi ușor să înăbuși flăcările pîrjolului".[126] Aici se înșela Papa împreună cu cei mai șireți politicieni ai Bisericii Romane: flăcările focului vor fi foarte greu de stins. „Ce-i făcu îndeosebi rău Papei, fu lipsa mea de însemnătate", își va aminti Luther, în toiul pîrjolului. „Mie, celui care am doborît atîția mari regi, mie să-mi fie teamă de un biet călugăr?", gîndea Papa cu nepăsare, „dar dacă ar fi știut ce primejdie însemnam pentru el, ar fi putut să mă sugrume cu ușurință de la început."[127]

La 7 august 1518, fu chemat la Roma pentru a se înfățișa la judecată în termen de două luni, sub amenințarea excomunicării. Bătrînul împărat Maximilian promise să ducă la împlinire *manu militari* osînda pe care tribunalul ar fi pronunțat-o împotriva lui Luther, precum și a tuturor celor care s-ar fi ridicat împotriva Bisericii Romane în afacerea cu Indulgențe.[128]

Nu mai era loc de îndoială. La Roma, Luther urma să-și găsească moartea.

14

Poate că nu din întîmplare, dar de acolo de unde Sfîntul Augustin vedea „tainica Ordine care cîrmuiește lucrurile toate" – Providența Divină — în acele zile, cele mai nenorocite din prima parte a vieții lui Luther, i-au fost trimiși doi îngeri păzitori: unul, pentru suflet, mentorul său Johann Staupitz, altul pentru trup, seniorul Frederic cel Înțelept. Bun catolic fiind și crezînd în puterea

Indulgențelor la fel de naiv precum credeau toți oamenii simpli, Frederic nu înțelegea de ce Luther se ridicase împotriva lor. Dar porecla de Înțelept nu-i fusese dată în zadar. Cinstit precum se cuvenea a fi un cavaler în treburile privitoare la Stat, simțea că Luther era la fel de cinstit în treburile credinței. I se părea o josnicie să dea un nevinovat pe mîna celor mai aprigi vrăjmași ai lui, care nu ar fi avut nici o mustrare de cuget în a-l da morții. De altminteri, era departe de a dori să-și lipsească preaiubita creație, universitatea din Wittenberg, de o minte luminată ca a fratelui Martin. „Nu se află în Europa, popor mai disprețuit ca neamțul", ar fi putut el spune împreună cu Luther.[129] Devenit luptător, Frederic apăra onoarea rănită a Germaniei.

Pentru politica romană era foarte important să se afle cine va fi moștenitorul Sfintei Împărății și principele elector Frederic, decanul suveranilor germani și cel mai venerat dintre ei, avea prea multă greutate în această afacere pentru ca dorința lui Frederic să nu fie luată în seamă în judecarea lui Luther. Iată de ce Papa sau cei aflați în spatele lui, au fost nevoiți să încuviințeze cererea electorului, anume ca Luther să nu mai fie chemat la Roma, ci la Augsburg unde Dieta dezbătea două mari probleme care înfierbîntau toate spiritele: alegerea unui înlocuitor al bătrînului împărat Maximilian și Marea Cruciadă împotriva turcilor. Afacerea a fost încredințată legatului pontifical, cardinalul Cajetan, membru al adunării.[130]

Frederic obținu pentru Luther, de la Împărat, un permis de liberă trecere, dar prietenii acestuia neștiind de asta se temeau ca la Augsburg să nu fie și mai nesigur decît la Roma. Teama lor crescu atunci cînd aflară că legatul pontifical primise ordin ca Luther să-și renege sus și tare toate tezele cele „eretice", dacă nu să fie ridicat cu forța armelor promise de împăratul Maximilian și trimis spre judecare la Roma:

„Întrucît datoria noastră pastorală — îi scria Papa trimisului său

— ne porunceşte să ne împotrivim acestei ciume care molipseşte sufletul oamenilor simpli ".[131]

Ştiind că nu se va dezice în nici un chip, Luther era aproape sigur că nu va scăpa de rug. Ca un muribund îşi citea moartea în privirea plină de milă a apropiaţilor săi.

„Pare că întreaga lume asupreşte azi adevărul, — îi scria Staupitz pe atunci —, ura acestor oameni este asemenea acelei care l-a dus pe Iisus spre cruce. Cred, fiul meu, că nu trebuie să te aştepţi la altceva. Ai puţini prieteni, iar cei pe care-i ai se ascund prin cotloane... părăsiţi de toţi, să-L urmăm pe Acela pe Care toţi L-au părăsit."[132]

Luther însuşi ştia ce-l aşteaptă, dar curajul îi creştea o dată cu primejdia. „Sînt precum a zis profetul, omul nesupunerii şi al vrajbei", le spunea prietenilor săi. „Nu sînt decît un biet păcătos, dar poate că Iisus îmi va zice precum lui Pavel: «Îţi voi arăta cîte suferinţe va trebui să înduri pentru Mine». De n-ar fi fost astfel, de ce m-ar fi pus El în slujba Cuvîntului Său, ca om puternic şi de neînvins ? Facă-se Voia Sa Sfîntă ! Cu cît mă ameninţă, cu atît mai mult mă bucur."

— „Slavă lui Iisus, piară Martin Luther !"[133]

— „Ah, iubite doctor, vă vor arde acolo !", îl prevenea, în ajunul plecării spre Ausburg, fratele econom al mănăstirii din Wittenberg.

— „Poate cu urzici, focul ar fi prea fierbinte !", glumi Luther, dar după o clipă de tăcere adaugă, de astă dată pe deplin serios:

— „Prietene, roagă-te la Tatăl nostru Carele e în Ceruri, pentru mine şi pentru Fiul Său preaiubit, căci lucrarea mea e a Lui !"[134]

În primele zile ale lui octombrie 1518, fratele Martin şi un alt frate augustin, porniră spre Augsburg, pe jos, ca odinioară spre Roma, cu desaga în spinare şi cîrja în mînă.

— „Ştiu că-mi voi lăsa viaţa acolo; rugul mi-a fost înălţat" — spunea el cu glas tare pe drum şi-n sinea lui gîndea ca pe o rugăciune sau ca pe un sacrilegiu „Ar fi ruşinos pentru Dumnezeu să nu mă poată salva."[135]

15

La 7 octombrie, Luther intră în Augsburg; aşteptă vreme de cinci zile permisul despre care ştia că-i fusese promis de împărat, căci nu dorea să se înfăţişeze înaintea lui Cajetan fără acel înscris ferindu-se a cădea prea curînd în capcană, trecînd din faţa legatului pontifical drept la închisoare.

Pe 12 octombrie, primind permisul de liberă trecere, se înfăţişă legatului. Îndeplini în faţa trimisului Papei, ceremonialul triplei închinăciuni aşa cum ar fi făcut-o şi înaintea celui care-l trimisese: mai întîi îngenunche, apoi se plecă pînă la pămînt pentru a se prosterna în cele din urmă, la picioarele lui.[136] O astfel de umilinţă fu bine primită de cardinal şi de cei care-l înconjurau. De trei ori, urmînd acelaşi ritual, pînă cînd Cajetan îi porunci să se ridice, dar celălalt se ridică doar în genunchi, precum şcolarul pedepsit înaintea dascălului său.

„Preaiubitul meu fiu, — începu Cajetan, plin de acea bunătate părintească cu care demnitarii Bisericii Romane se pricepeau să trimită oamenii la rug —, dacă vrei să fii iertat, trebuie să dai ascultare celor trei porunci ale Sanctităţii Sale. Prima: să te lepezi de toate rătăcirile tale, a doua: să nu le mai predici în faţa nimănui, a treia: să nu mai tulburi niciodată pacea Bisericii."

Luther, tot îngenuncheat, răspunse la fel de umil că era gata să se supună întru totul voinţei Sanctităţii Sale, dar că nu se putea dezice de rătăcirile sale cîtă vreme nu i se arată din ce anume sînt alcătuite acestea.

Foarte învăţat şi vorbăreţ fiind, Cajetan căzu în capcană: crezînd că-i va fi lesne să-l readucă pe cel rătăcit pe drumul adevărului, începu să-l dojenească şi, din vorbă-n vorbă, se prinseră amîndoi într-o discuţie savantă. Luther îşi găsea argumentele în Sfînta Scriptură, Cajetan, în Sfîntul Toma şi în scolastici.

— Papa are putere nemărginită peste tot și toate, strigă el în toiul discuției.

— În afară de Sfînta Scriptură, *Salva Scriptura*, îi întoarse vorba Luther atît de hotărît încît, dacă adversarul său l-ar fi ascultat mai atent, ar fi înțeles că nu era chiar atît de ușor să readuci oaia rătăcită în turma Bisericii.

— *Salva Scriptura*, repetă Cajetan rîzînd și la răsunătoru-i hohot întreaga curte prinse a rîde și ea. *Salva Scriptura*. De parcă n-ai ști că Papa se află deasupra tuturor Conciliilor.

— Nu, preacinstite părinte, strigă Luther, dacă Papa se rătăcește, un Conciliu nu poate să-l ia drept Cuvîntul Domnului, ci numai un simplu muritor; căci Papa nu se află deasupra Cuvîntului ci Cuvîntul deasupra Papei, după cum arată Apostolul Pavel: „Dacă chiar un Înger din Ceruri v-ar vesti o altă Evanghelie, anatemă lui".

Se făcu tăcere; cu toții simțiră că fratele Martin mirosea a rug.

— Renegă ! Renegă ! *Revoca ! Revoca !* Sau ieși de aici și să nu te întorci atîta vreme cît nu te lepezi ! țipă Cajetan tremurînd de furie.

„Dar acele șase litere: *revoca* nu pătrunseră în mine cel care rămăsei în genunchi înaintea lui, tăceam și nu mă lepădam de nimic", își amintește Luther.[137]

Astfel luă sfîrșit prima lor întîlnire. Altele două mai avură loc, dar fiecare a arătat și mai limpede că nu se înțelegeau cîtuși de puțin.

„O fi el mare cunoscător al lui Toma d'Aquino, dar despre teologie se pricepe să vorbească precum măgarul să cînte la harpă, — gîndea fratele Martin. Crezîndu-se în locul Papei acest om cerea să încuviințez la toate și rîdea de Cuvîntul Sfînt cînd acesta se afla pe buzele mele."[138]

— Nu mai vreau să vorbesc cu acest animal, hotărî în cele din urmă Cajetan, după o a treia întrevedere, la care, după o clipă de gîndire, adăugă:

— Omul ăsta are ochi adînci şi-n cap idei neobişnuite.

Şi după ce mai chibzui spuse:

— Va plesni precum un balon de săpun.[139]

În acele zile, prin oraş se vînturau zvonuri ameninţătoare cum că Luther era gata de a fi înhăţat, pus în lanţuri şi trimis la Roma de unde Cajetan primise deja o astfel de poruncă. Fratele Martin îşi amintea prea bine că permisul împăratului nu-l scăpase pe Jan Hus de la rug pentru a mai avea încredere în al său. Iată de ce se hotărî să asculte de prietenii care-l povăţuiau să fugă.

În noaptea de 20 octombrie, unul dintre ei cumpără străjile, îl ajută pe Luther să evadeze printr-o subterană şi-l urcă în şaua unui cal ce-l aştepta dincolo de ziduri, iar în zori acesta se afla de acum departe de Augsburg.[141]

„Cînd am fugit, îşi aduce aminte Luther, eram singur, părăsit şi trădat de toţi... de împărat, de Papă, de legatul pontifical, de călugării Confreriei şi de propriul meu suveran... chiar şi de prietenul meu apropiat, Staupitz." În privinţa ultimilor doi se înşela: aceştia nu-l vor părăsi niciodată.[142]

Era o dimineaţă de toamnă cenuşie. Un şarpe negru, drumul, se tot înşira prin perdeaua de ploaie pierzîndu-se în depărtarea fulguită a unei cîmpii pustii şi mlăştinoase. Mîrţoaga albă, înfiorător de slabă ca apocalipticul armăsar, cu copitele prost potcovite se tot împiedica prin mocirla drumului, iar cavalerul, la fel de jigărit, marele eretic, Martin Luther, „fiul pierzaniei", „spurcăciunea iadului", cum îi vor spune catolicii romani, ar fi adus şi el cu Cavalerul din Apocalipsă, dacă n-ar fi avut prea scurţii pantaloni suflecaţi caraghios şi jalnic pînă peste genunchii uzi de ploaie şi învineţiţi de frig şi dacă picături de apă căzînd de pe gluga trasă peste ochi nu i-ar fi şiroit de-a lungul obrajilor ca nişte neistovite şi tăcute lacrimi.

Îşi aduse aminte cum se lăudase la plecarea spre Ausburg: „Slavă lui Christos, piară Martin Luther!". Şi iată că nu pierise;

scăpase, fugise de pe cîmpul de luptă ca un nemernic. Ce era mai înfiorător, flacăra cea iute a rugului sau noroiul rece, ucigînd încet întreaga viață a unui laș ca el ? Își aminti de vorbele lui Cajetan care-i ajunseseră la ureche: „oricum, va plesni ca un balon de săpun". Da, poate, voi crăpa, se gîndea el, privind cum se sparg clăbucii ploii prin băltoace. Și se mai gîndi, pentru prima oară de cînd fusese luminat de Marea Lumină, precum Pavel pe drumul Damascului: „Nu știu dacă Dumnezeu nu m-a părăsit".[144]

16

Roma era nemulțumită de întorsătura luată de afacerea Luther, iar Cajetan era învinuit pentru lipsa-i de abilitate. Bula din 1518 confirmă întreaga doctrină a Indulgențelor ca și cum nimic nu s-ar fi întîmplat nici la Roma, nici în lume. Orbirea, surzenia erau ca mai înainte. „Marele Pontif al Romei, vicarul lui Iisus Christos — se spunea în bulă — are puterea de a acorda iertarea de păcate nu numai celor vii, ci și morților din Purgatoriu și toți credincioșii trebuie, sub pedeapsa excomunicării, să recunoască această putere".[145] Cu astfel de îndoielnice mijloace, se încerca întărirea șubredei prăvălii Tetzel-Fugger, negoțul-sacrilegiu adus Sfîntului Spirit. După această bulă, pieri orice speranță ca Roma să mai facă vreo reformă interioară în Biserică.

Chiar la începutul lui 1519, pentru a se continua tratativele privind afacerea Luther, fu trimis în Germania secretarul particular și camerierul Papei, notarul Curiei Romane, tînărul nobil saxon, Karl von Miltiz, personaj abil și insinuant. Pentru a cîștiga bunăvoința Principelui elector de Saxa și a-l determina să-l dea pe „eretic", pe „fiul pierzeniei" și „spurcăciunea iadului", Miltiz trebuia să-i înmîneze acestuia, un foarte mare însemn al grației papale, Trandafirul de Aur, prețul sîngelui lui Luther. Miltiz mai

avea și misiunea de a încerca, pentru o ultimă oară, să cadă la învoială cu „mlădița iadului".[146]

Nobilul saxon Miltiz, „compatriot" cu Luther, înțelegea mai bine decît italienii ce se întîmpla în Germania. Cu acest tînăr amabil, nepăsător față de cele ale credinței, care se gîndea la sfîntul Toma d'Aquino tot atît cît se gîndea la zăpada anului trecut, Luther ar fi fost mai ușor de acord decît cu bătrînul și preaînvățatul teolog Cajetan.

— O, dragul meu Martin, spuse von Miltiz cel iubitor de vinuri alese, în timpul unei vesele conversații purtate în jurul mesei, credeam că ești un teolog bătrîn și certăreț tremurînd lîngă foc și iată că aflu în tine un tînăr bărbat puternic pe care nu l-aș fi putu scoate din Germania nici cu o armată de douăzeci și cinci de mii de oameni.

Miltiz purtă tratativele într-un mod atît de fericit, încît acordul se arăta posibil. Pe-atunci fratele Martin credea și toată viața continuă a crede că dacă Papa ar fi urmat hotărît drumul lui Miltiz „atît ruptura cît și marea tulburare, care îi urmă, ar fi fost ocolite".[147]

„Aș fi putut promite, — îi scria Luther principelui elector —, mai întîi de toate, că voi păstra tăcere asupra acestei afaceri pentru a o lăsa să moară de moarte bună, apoi că voi îi scrie Sanctității Sale o scrisoare umilă și supusă în care mi-aș fi mărturisit preamulta patimă... Și în sfîrșit, aș fi publicat o epistolă către toți credincioșii în care i-aș fi îndemnat să se supună Bisericii Romane în cele privitoare la această afacere... Miltiz crede că toate acestea nu sînt îndestulătoare, dar nu-mi mai cere să reneg. Dacă Maiestatea voastră crede de cuviință că nu mai trebuie să fac ceva în plus, o rog să-mi spună. Voi face și voi îndura orice pentru ca această luptă să nu mai continue." [148]

La 3 martie 1519, Luther îi scrise Papei: „Ce trebuie să fac Preasfinte Părinte ?... Nu pot îndura povara mîniei voastre și nu știu cum pot să o înlătur. Se așteaptă de la mine o tăgăduire... dar asta nu

ar face decît să coboare Biserica Romană şi să ridice întreaga lume împotrivă-i, căci vrăjmaşii mei i-au făcut răul cel mai mare. În Germania au dezonorat-o predicînd inepte copilării şi acoperindu-şi toate mîrşăviile cu numele Sfinţiei Voastre... Iar eu, afirm în faţa lui Dumnezeu că niciodată nu am avut gîndul de a mă ridica vădit împotriva puterii Bisericii Romane şi a Sanctităţii Voastre, nici de a o clătina într-ascuns. Mărturisesc sus şi limpede că puterea acestei Biserici este supremă şi că nu se află nimic, în ceruri sau pe pămînt care trebuie iubit mai mult, în afară de Iisus Christos, supremul Suveran".[149]

Dar în timp ce îi trimitea Papei această scrisoare, Luther îi scria prietenului său, Spalatin, duhovnicul lui Frederic cel Înţelept: „L-am slăvit pe Papă, fără nici o greutate, căci am slăvit şi puterea Sultanului Turciei cel care a primit-o de la Dumnezeu. Să-mi fie lăsată Evanghelia şi voi lăsa Romei tot restul".[150]

În epistola de răspuns către Luther, Papa nu-l mai numeşte „fiu al pierzării", „mlădiţă a iadului", ci „preaiubitul meu fiu" şi, bucurîndu-se că s-a lepădat de greşeli, îl cheamă la Roma unde-i promite mizericordia şi iertarea.[151]

În acele zile, prezicerea lui Cajetan părea a se împlini. Luther „crăpase ca un balon de săpun". Dar, din nou, cum se întîmplă şi se va mai întîmpla de atîtea ori în viaţa lui, se petrece ceva ce aduce a „întîmplare" cînd, în fapt, e poate, o manifestare a „Ordinii misterioase care cîrmuieşte lucrurile toate", a Providenţei: la momentul potrivit, îi este trimis omul cel mai folositor. Un călugăr dominican, cancelar al Universităţii din Ingolstadt, faimosul argumentator, doctor Johann Eck scoate din teacă tocita sabie a lui Luther, o ascute şi-l face să se întoarcă la lupta pe care o părăsise.

„Iată începutul luptei fără de cruţare, fie ea binecuvîntată ! — se bucură Luther. Tot ce a fost mai înainte n-a fost decît joaca unui prunc... Dumnezeu Însuşi mă călăuzeşte, iar eu Îl urmez. Citesc

actele Papei pregătindu-mă pentru argument, dar vă voi șopti la ureche: mă întreb cine e Papa, Antichristul însuși sau doar apostolul său ?"[152]

17

Întîlnirea dintre Luther și Eck a fost hotărîtă pentru iulie 1519, la Leipzig, în marea sală a castelului Bleissenburg, în prezența ducelui Georg de Saxa și a unei mulțimi de preoți, călugări, abați, doctori în teologie și oameni de vază. Dezbaterea ținu cinci zile întregi, de dimineață pînă-n seară, înveselindu-i ca un turnir cavaleresc pe oamenii de vază și pe burghezi ca o luptă de cocoși sau ca un pugilat.

„Doctor Eck — își amintește un martor — era un bărbat înalt... neîndemînatic, colțuros... cu un glas ascuțit, pătrunzător de comediant prost sau de pristav... cu un chip amintind de un măcelar sau lăncier." Iar Luther „istovit de lucrările-i savante și de necazuri e atît de slab că-i poți număra coastele... Glasu-i puternic îți pătrunde pînă-n inimă... purtările-i amabile și îndatoritoare; nu are nimic abătut sau înfumurat în el. Oricare ar fi atacurile vrăjmașilor săi, rămîne neclintit de calm".[154]

Ades vine la dezbateri cu un buchet de flori proaspete și înălțîndu-l spre chip îl miroase îndelung.[155] În locul obișnuitului inel de aur al doctorilor, poartă pe deget o verighetă de argint cu un lănțișor de care atîrnă o mică raclă sau un chiup unde e închis, după cum cred bunii catolici, demonul căruia și-a vîndut sufletul, precum doctor Faust. Ajunge să rostească invocația de trebuință pentru ca diavolul să scape de acolo într-un vîrtej șuierător și să împlinească tot ce i se poruncește.[156]

— Aici e lucrătura diavolului. *Das walt der Teufel*, spunea Tetzel aflat pe patul de moarte.[157]

Dezbaterea dintre cele două tabere, începută în sala castelului, continua în piețe și pe străzi, în hanuri și cîrciumi cu atîta patimă că se ajungea la bătaie, iar magistratul orașului fu nevoit să trimită gărzi înarmate cu sulițe și alebarde pentru a restabili ordinea și a-i despărți pe combatanți. Un bătrîn teolog, învinuindu-l pe Luther de erezie, vorbi cu atîta năduf încît muri pe loc lovit de apoplexie.[158]

Dacă doctor Eck, afirmînd puterea nemărginită a Papei în lume și în biserică, ar fi fost logic cu sine-însuși, ar fi fost silit să încuviințeze și cele afirmate de unul dintre primii judecători ai Tezelor lutheriene, dominicanul Silvestru Prierias: „Papa judecă pe toată lumea, dar pe el nimeni nu-l judecă; dacă i-ar fi purtat pe oameni spre porțile iadului, nimeni nu l-ar fi putut da jos".[159] La fel, doctor Eck ar fi trebuit să fie de acord și cu muribundul Tetzel — nemuritorul — „Însuși Iisus Christos dîndu-i Puterea Sa Papei, nu mai cîrmuiește Biserica; numai Papa singur e cel care o cîrmuiește și o va cîrmui pînă la sfîrșitul lumii... El este mai presus de toți apostolii, îngerii, sfinții, chiar și deasupra Sfintei Fecioare Maria, căci ei toți se află sub Christos, iar Papa este Egalul Său".[160]

„Dacă un geometru îi vorbește altui geometru, e o discuție onorabilă, iată de ce mi-a făcut plăcere să vorbesc cu Luther", își amintește doctor Eck despre disputa de la Leipzig.161 În timpul acesteia, pentru prima dată, fu pusă cu claritate cu adevărat „geometrică" problema care trebuia să ajungă axul motor al întregului Protestantism, al Reformei: cine este cîrmuitorul vizibil, pe pămînt, peste secole și peste popoare al Bisericii Ecumenice, Papa sau Christos ? Doctor Eck împreună cu toată Biserica Catolică răspunde: Papa. Luther cu întreg protestantismul, „Opoziția", „Răzvrătirea" conștiinței omenești împotriva lipsei de scrupule religioase, răspunde: Christos. „Biserica poate exista fără Papă; pentru a-și păstra unitatea, ea nu are nevoie decît de un singur cîrmuitor: Iisus Christos... N-a spus El însuși: «Rămîn cu voi în

fiecare zi pînă la sfîrșitul veacurilor. Amin !» ?"[162]

„În învățătura lui Hus se află ceva în acord cu învățătura Evangheliei.... și ceva ce Biserica Catolică nu poate osîndi, anume tocmai faptul că trebuie să existe unica Biserică Ecumenică !", va striga Luther la sfîrșitul dezbaterii.[163] Asta înseamnă: unica Biserică Ecumenică *în acest moment* nu există, pentru că ea nu poate fi reprezentată de către una dintre cele două Biserici, Occidentală sau Orientală, Biserica Ecumenică *va fi*.

„Ah, lovite-ar ciuma ! *Das walt die Sucht*", în tăcerea care se lăsă dintr-o dată, președintele doctei adunări, contele Georg înjură fără a ști dacă o făcea de furie sau din entuziasm, privind spre micul chiup cu demon care, legănîndu-se înlănțuit de inelul cel magic al lui Luther, scînteia printre roșul și auriul buchetului de garoafe amestecate cu gălbenele. După o clipă de tăcere, „mare zgomot se ridică din adunare", își aduce aminte un martor, zgomotul căderii Romei, al lumii.[164]

18

Trimițînd la Roma vestea despre ceea ce spunea el că ar fi fost o victorie asupra lui Luther, doctor Eck ruga ca acesta să fie judecat cît mai grabnic cu putință. Dar, din nou, prin voia întîmplării sau a Providenței, în clipa cea hotărîtoare avu loc evenimentul cel mai de folos pentru Luther: alegerea noului împărat al Sfîntului Imperiu, Carol al V-lea. Numirea lui Carol al V-lea i se datora marelui Principe elector Frederic cel Înțelept, ca urmare, Frederic crescu nu numai în ochii Germaniei, ci și a întregii Europe, iar puterea acestuia era și puterea lui Luther care acum se putea simți ocrotit ca de un zid de piatră. După dezbaterea de la Leipzig, Curia Romană se vedea nevoită, mai mult decît înaintea Dietei de la Augsburg, să țină seama de puternicul apărător în afacerea călugărului răzvrătit.

Iată de ce cauza se tărăgănă. La numai şase luni de la dezbatere, pe 9 ianuarie 1520, Papa hotărî să redeschidă judecata asupra lui Luther şi după încă şase luni, fu publicată Bula *Exurgo Dominine*, cuprinzînd excomunicarea lui Luther, în cazul în care acesta nu s-ar fi înfăţişat la Roma în răgazul a şaizeci de zile pentru a îndeplini solemna penitenţă şi a se lepăda de toate ereziile sale. Bula ce fusese alcătuită de cardinalul Accolati, un umanist la fel de bun ca Papa Leon X imita discursul lui Cicero *De signis*, în care toţi zei olimpieni erau chemaţi să depună mărturie împotriva nelegiuitului Verres „pîngăritorul de altare".[166]

Bula îl arăta pe Luther vinovat de patruzeci şi una de erezii, printre altele şi de aceea că „Sfîntul Spirit se împotriveşte arderii ereticilor". Dacă aici se află erezie şi minciună, pentru Biserica Catolică, adevăr ar fi acela că a arde eretici este potrivit cu Sfîntul Spirit. Această „erezie" a lui Luther ne îngăduie să ne facem o idee asupra tuturor celorlalte.

Ştirea excomunicării tulbură nu doar Germania, ci şi Europa întreagă. Multe pioase persoane, chiar şi unii dintre catolicii romani, din oraşele Germaniei de Nord erau într-atît de indignate încît pe străzi şi prin pieţe, bula era ruptă în bucăţi. Chiar şi Erasmus cel aproape nepăsător faţă de cele ale credinţei, prevăzînd o răzvrătire pe faţă a tuturor popoarelor creştine, sfătuia Roma să se dezică de Bulă, proclamînd-o „apocrifă".[168]

— Îmi voi bate joc de ea ca de un balon de săpun ! spuse Luther, după ce citi bula. Astfel, prezicerea lui Cajetan nu se împlini; în orice caz, cel care a plesnit precum balonul de săpun n-a fost fratele Martin, ci cu totul altcineva.

„Zarurile au fost aruncate, îi scria la acea vreme Luther lui Spalatin, duhovnicul lui Frederic cel Înţelept. Dispreţuiesc furia şi mizericordia Romei. În vecii vecilor, nu voi cădea la pace cu ea. A venit sfîrşitul supunerii."[169] „Adio, Romă, putredă şi blasfemiatoare,

oricine ar fi autorul acestei bule, ea nu e decît hulă, — scria el într-o epistolă către Papă — *Papă Leon, cardinali şi voi toţi cei care la* Roma aveţi puterea, o declar şi v-o spun în faţă: dacă această bulă vine de la voi, eu, copil al Domnului-Dumnezeu, dimpreună cu alţii, moştenitor al lui Iisus Christos, sprijinindu-mă pe piatra credinţei şi fără teamă de infern vă rog fierbinte să vă veniţi în fire şi să puneţi capăt blasfemiilor voastre... Dacă nu o faceţi, aflaţi că eu şi toţi slujitorii lui Christos vom socoti tronul pontifical drept scaun al lui Satan şi al Antichristului căruia nu voim a ne supune... vă rugăm să nu iertaţi niciodată ci să împliniţi asupra-ne sîngeroasa voastră lucrare."[170]

„Acum sînt sigur că Papa este Antichristul", îi scrie Luther unuia dintre prietenii şi discipolii săi, la 11 octombrie 1510, după primirea bulei la Wittenberg.[171]

Contemporanilor, printre care şi cîtorva credincioşi sau pseudo-credincioşi, venirea Antichristului li se pare o grotescă născocire a Evului Mediu. Că această venire este prevestită de către însuşi Întemeietorul creştinismului, cu cea mai mare precizie cu putinţă pentru experienţa religioasă:

„Eu am venit în numele Tatălui Meu şi voi nu Mă primiţi; dacă va veni un altul în numele său, pe acela îl veţi primi." (Ioan, V, 43)

Asta, oamenii vremii noastre o uită sau îşi amintesc fără a trage învăţăminte; nici nu le trece prin cap să se întrebe de ce viitoarea încarnare a Răului absolut, sub trăsăturile istoric determinate ale Antichristului este mai improbabilă decît trecuta întrupare a Binelui lui Dumnezeu, sub trăsăturile atît de istorice şi atît de determinate ale lui Iisus Christos ? Considerînd că se poate şi că trebuie să se creadă în Dumnezeu, dar că nu se poate crede în diavol, aceşti oameni vor să fie mai înţelepţi şi mai pioşi decît Cel Care „L-a văzut la începutul lumii pe Satan căzînd din ceruri precum fulgerul" şi la

sfîrșitul lumii, l-a văzut pe Antichrist. În experiența religioasă a Răului, ca principiu al diavolului, în misterul Antichristului, în istorie, oamenii Evului Mediu, numiți „obscuri" și uneori fiind într-adevăr astfel, sînt cu toate astea, mai luminați, poate pentru că sînt mai apropiați de izvorul unic al Luminii, decît oamenii timpului nostru.

Pentru a înțelege cum se cuvine ce însemnă pentru Luther și pentru întreaga mișcare religioasă pe care o întreprinde experiența reală sau iluzorie: „Papa este Antichristul", trebuie să ne amintim că acela care întreprinde această experiență viețuiește, precum o amfibie, în două elemente: partea superioară și conștientă a sufletului său rămîne în atmosfera limpede a Timpului Modern, iar cea inferioară, inconștientă se mai află încă în apele cele întunecate ale Evului Mediu unde, cîteodată, autentica experiență religioasă este cufundată în superstiții monstruoase, asemănătoare unui gînd nebun, precum vîna de aur în masa de stîncă. Și cu atît mai mult este ascunsă în cazul cunoașterii Răului absolut, ca principiu al diavolului însuși.

„Papa este Antichristul", asta nu este o concluzie teologică abstractă pentru Luther, ci o teamă care-i îngheață sîngele în vine, o teamă asemănătoare celei trăite în copilărie cînd vecina farmazoană „l-a deocheat" pe fratele mai mic. Teama de Puterea Necurată, care-l stăpînea la acea vreme, îl apasă acum și-l va apăsa pînă la sfîrșitul zilelor. „Nu știu ce este Papa: Antichristul însuși sau unul dintre apostolii lui" — șoptește la urechea unuia dintre prietenii săi și pălește ca odinioară, sub privirea vrăjitoarei. „Puterea vrăjilor drăcești este adevărată; iată de ce vrăjitorii și vrăjitoarele trebuie să fie arși pe rug", Luther nu se îndoiește de asta mai mult decît cei care doreau să-l ardă pe el.[172]

Noua și izbăvitoarea sa credință se ridică deasupra servituții superstițioase ca norul aurit de soare deasupra stîncilor negre de la

Brocken; soarele apune, se lasă noaptea și deasupra domului pleșuv din Brocken începe sabatul vrăjitoarelor unde, poate, doctor Luther însoțit de doctor Faust va învăța ceva din jocurile cele vesele și nelegiuite ale diavolului.

„Diavolul poate răpi pruncii în primele șase săptămîni de la nașterea lor, înlocuindu-i cu drăcușori numiți în latină *suppositii* și în nemțește *kilkropf*", spune doctor Luther într-una dintre „Cuvîntările de la masă", *Tischreden*, tot ce se poate după cîteva pahare. „Acum vreo opt ani, în orașul Dessau, am văzut eu însumi... un astfel de prunc schimbat de diavol... Era atît de lacom încît mînca cît patru cărușași puternici, iar cînd era culcat, urla ca un apucat; dacă era vreun necaz în casă, rîdea și se bucura; dacă totul mergea bine, plîngea. «L-aș fi înecat în rîu fără a mă teme de pruncucidere», i-am zis contelui de Angalstadt care era atunci cu mine..."

După ceva tăcere și alte cîteva pahare, continuă:

— „Lîngă orașul Galgerstadt, în Saxonia, era un țăran care avea un kilkropf. Seca nu numai țîța maicii sale ci și altor cinci femei și, nesătul, înghițea tot ce i se da. Cineva îl sfătui pe tată să se ducă în pelerinaj la Gokelstadt pentru a închina pruncul Sfintei Fecioare Maria. Ceea ce și făcu. Cum ducea el copilul într-un coș, pe cînd trecea peste un rîu, un alt drăcușor care se afla în apă strigă: «Kilkropf, kilkropf !». Și copilul din coș care pînă atunci nu vorbise defel, îi răspunse: «Ho-ho-ho !» Și drăcușorul din rîu îl întrebă: «Unde mergi ?» — «La Golkelstadt, la Preasfînta Fecioară Maria să mă legene !», răspunse pruncul din coș. Atunci, țăranul cuprins de spaimă, aruncă în rîu coșul și de îndată cei doi drăcușori prinseră să zboare deasupra apei strigînd «Ho-ho-ho !». Și făcînd cîteva tumbe în aer, pieriră."[173]

Uneori, poate că lui Luther i se pare că Sfînta Mamă Biserica are un asemenea „kilkropf" — Papa-Antichristul care este la fel de lacom și pe care oameni fără de minte, urmînd un sfat nerod, îl duc

Preasfintei Fecioare Maria „spre a fi legănat de Ea și povestea se va sfîrși poate la fel: Papa-diavol, în Biserică, — în coș — îl va întîlni pe Împăratul-diavolul în lume — în rîu — și amîndoi, după cîteva tumbe se vor risipi în spațiu".

Oamenilor vremii noastre toate astea li se par comice, delirante și grotești. Dar delirul altuia pare întotdeauna comic și grotesc; trebuie să delirezi tu însuți cu febră pentru a înțelege în ce fel comicul poate deveni înspăimîntător și grotescul, profetic.

19

La 10 decembrie 1520, dimineața devreme, pe cîmpia de la Elster, la poarta de est a orașului Wittenberg, unde atîrnă de parcă stă să cadă o cruce mare de lemn, foarte veche, pe jumătate putredă și înnegrită de vreme, dar încă foarte venerată, urme de pași de copil, nenumărate ca urmele de vrabie, se întipăreau pe albul pur și neted al zăpezii căzute peste noapte, pe care acum soarele rece și roșu o colora gingaș în roz. Toți copiii orașului veneau în fugă căci aflaseră că pe acel cîmp va fi aprins un măreț foc.

Luther urma să ardă pe rug bula papală vestindu-i excomunicarea — toată lumea o știa datorită pristavului bătut în cuie pe aceeași poartă a castelului princiar unde, în urmă cu trei ani, fuseseră afișate Tezele Indulgențelor. Un bărbat, răzvrătit împotriva Papei, excomunicat, care nu fusese ars pe rug, dar care își ardea singur excomunicarea, fiind un spectacol nemaivăzut, poate, din primii ani ai creștinismului, o mulțime fără de număr se adunase pentru a privi.

Fix la orele nouă ale dimineții, cum anunța pristavul, ieși prin Poarta de Est, în fruntea unei procesiuni solemne a călugărilor augustini, a tuturor profesorilor și studenților Universității din Wittenberg, doctorul în teologie Martin Luther. În urma procesiunii, o sanie încărcată cu cărți făcea zăpada să scîrțîie vesel. Ajuns în

mijlocul cîmpului unde fusese înălțat un rug atît de mare încît ar fi putut să-l ardă chiar și pe „Papa-Antichrist", Luther înalță privirea spre cer, se închină și porunci ca acesta să fie aprins. Unul dintre tinerii dascăli în teologie aruncă o torță în grămada de vreascuri așezată printre butucii de lemn. Fumul se ridică, lemnul începu să trosnească, flăcările se înălțară iute, la început roșii, apoi galbene și țîșniră atît de sus, spre cer, risipindu-se într-o ploaie de scîntei, încît un stol de corbi așezați pe crengile brazilor lăsate sub greutatea zăpezii își luă zborul croncănind. Băieții și fetițele privind cu admirație la foc, bătură din palme, prinseră a țopăi, în timp ce moșii și babele care se tîrîseră în cîrje pentru a mai vedea înainte de a coborî în mormînt cel mai vesel dintre toate focurile, cel pe care va fi arsă bula cea nelegiuită a Papei-Antichrist, se închinară la fel de pios cum o făcuse și Luther mai înainte.

Sania încărcată cu cărți fu trasă lîngă rug. Luther luă o carte, subțire, veche, legată în lemn prins cu agrafe și o aruncă în flăcări. Apoi, o a doua, a treia, pe toate. Erau cărțile de Drept Canonic Roman și Decretele papale, cei doi piloni de sprijin ai Bisericii Romane. După ce le aruncă pe toate, Luther ridică deasupra capului, ținînd-o cu ambele mîini, bula excomunicării sale. În acea clipă, dacă cineva l-ar fi privit mai atent, poate că ar fi văzut că ridica cu atîta greutate ușorul sul de pergament de parcă acela ar fi fost o piatră zdrobitoare. Dar cu toate astea, îl ridică și-l aruncă în foc strigînd:

— Pentru a fi necinstit adevărul lui Dumnezeu, focul veșnic să te ardă ![174]

În trosnetul focului nu se auzi cum i se frînge glasul, în reflexele roșii nu i se văzu chipul pălind și sub lunga-i rasă de călugăr, nu i se zăreau genunchii tremurînd.

„Ieri încă mai tremuram... astăzi sînt mai fericit ca niciodată", îi scria a doua zi lui Staupitz. Azi fericit, dar, poate, își va da seama

mîine, cît de înșelătoare îi era bucuria. Pentru a înțelege, i-ar fi fost de ajuns să-și amintească tot ceea ce spusese despre Biserica Romană în anul ce tocmai trecuse și să compare cîteva pasaje.

„Dacă însuși Papa i-ar fi mînat pe oameni spre porțile infernului, nimeni nu l-ar putut lua drept altul", la aceste vorbe de temut ale unuia dintre judecători, dominicanul Silvester Prierias, Luther răspunse la 26 iunie 1520 — adică la șase luni după neasemuita „bucurie", prin alte vorbe încă și mai de temut: „dacă noi îi pedepsim... pe ucigași prin sabie, pe eretici prin foc, de ce nu i-am pedepsi pe acești maeștri ai pierzaniei, pe cardinali și pe Papă ? De ce nu am curăța această hazna a sodomiei romane ce pîngărește peste poate Biserica lui Dumnezeu și nu ne-am spăla mîinile în sîngele lor ?".[176] Aceste cuvinte nu au fost rostite într-un acces de demență. Le va repeta două luni mai tîrziu, la sfîrșitul lui august a aceluiași an, în chemarea sa adresată „Nobilimii creștine a poporului german"; astfel, purtîndu-le vreme de două luni în inimă și-n spirit, a avut timp să le conceapă la rece: „Oamenii îi spînzură pe hoți și taie capul tîlharilor; prin urmare, de ce oare este lăsat în pace cel mai mare dintre hoți și tîlhari" — Papa ?[177]

Și trei luni mai tîrziu, la 11 decembrie a aceluiași an, în aceeași zi în care-și împărtășește „bucuria" neasemuită — îi învață pe tinerii săi ascultători ai Universității din Wittenberg, ispitindu-i: „Ceea ce am făcut ieri (arderea bulei papale a excomunicării) e nimic; trebuie să-l ardem pe însuși Papa și pe al lui tron".[178]

Iar la 6 septembrie 1520, cînd bula este de-acum publicată — la vreo zece zile după ce Luther voise a-l decapita sau a-l spînzura pe Papă și cu două luni înainte de a dori să-l ardă, îi scrie chiar lui Leon X: „Inima mea a rămas a Sanctității Voastre și neîncetat mă rog la Dumnezeu pentru bunăstarea Voastră... Am atacat Curia Romană, noua Sodomă și Babilon modern... bîrlog al tîlharilor... Dar tu, o, Leon ! Ești asemeni mielului între lupi, ca Daniel în groapa leilor...

Nu numai că nu te-am atacat vreodată, dar am năzuit să-ți cîștig recunoștința lucrînd la izbăvirea ta și dărîmîndu-ți temnița sau mai exact — infernul... Căzîndu-ți la picioare, te rog... nu da ascultare lingușitorilor... care-ți spun că tu nu ești om, ci ești asemeni Domnului-Dumnezeu".[179]

Îi cade la picioare și acolo rămîne, dar se va ridica și-i va spune: „Prăvălească-se în Gheena, tronul tău, Papă !"[180] Aceste contradicții sînt despărțite, poate, de cîteva zile, de cîteva ore, minute chiar. „Sînt gata a mă supune Papei ca în fața lui Christos însuși." — „Acum sînt încredințat că Papa este Antichristul."[181] Se pare că trebuie să fii sau mincinos sau nebun pentru a te contrazice în acest fel. Luther nu minte și nici nu și-a pierdut mințile. Dar în el se îndeplinește o lege ciudată căreia i se supune orice experiență religioasă profundă: contradicțiile insolubile omului, antitezele, antinomiile macină inima precum moara grînele, între veșnicul „da" și veșnicul „nu" spuse aceleiași persoane. E nevoie ca inima-i să-i fie măcinată precum grînele Domnului, dar el suferă și tremură pînă la a rosti răstignita tînguire a Fiului omului și a întregii omeniri: „ Doamne, Doamne ! De ce m-ai părăsit ?"

„Toate rătăcirile Bisericii Romane nu ne îndreptățesc să ne desprindem de ea, căci ea este Biserica Apostolilor și a Martirilor", spune Luther la începutul răzvrătirii sale, iar către sfîrșitul ei, în „Confesiunile de la Augsburg", Melancton, învățăcelul cel mai apropiat de Luther va spune: „Vom fi credincioși lui Christos și Bisericii Romane pînă la suflarea noastră de pe urmă, chiar dacă Biserica ne reneagă".[182] Iată eternul „da" spus Bisericii — una dintre strivitoarele pietre de moară. Și iat-o pe cealaltă piatră, eternul „nu" — „Adio, Romă, putredă și blasfemiatoare, a sosit clipa pentru sfîrșitul supunerii", „A fi creștin înseamnă a nu fi catolic roman".[183]

Trebuie să aparții Bisericii pentru a te mîntui, trebuie să ieși din

ea pentru a te mîntui. Aceasta este o contradicție insolubilă, nu a spiritului, ci a inimii.

„Tînjesc precum pruncul părăsit de maica sa", se plînge Luther într-o scrisoare către Staupitz, pe vremea cînd se lepăda de biserică și se semnează „Luther cel nefericit".[184] N-ar fi putut să-și semneze astfel scrisoarea în care se lăuda că este „mai fericit ca niciodată", de cînd a părăsit Biserica:

„.... sufletul meu, [era în mine] ca un prunc înțărcat de mama lui." (Psalm 130, 3)

Oricare ar fi Biserica, oricare ar fi mama, el nu va avea o alta. Sau *va avea* el, oare, o alta ? Întreaga mișcare religioasă săvîrșită de către Luther și neîncheiată nici în zilele noastre — Protestantismul, Reforma — nu răspunde la această întrebare. Poate pentru că răspunsul nu ține de voința omenească. Numai atunci cînd inima noastră va fi fost ajuns pentru totdeauna schimbată în făina Domnului-Dumnezeu, între două pietre de moară, vom auzi răspunsul.

Rasa de călugăr este deosebită; ea poate fi îmbrăcată, dar nu mai poate fi dată jos. Asta, Luther a simțit-o pe propria-i piele. Precum Nessus cu tunica, își va smulge veșmîntul care se lipise de el, făcîndu-i-se una cu pielea, o dată cu bucăți de carne și-și va pierde mințile de durere. Poate că toate contrazicerile sale privitoare la Biserică nu sînt nimic altceva decît aceste lupte.

„Nu știu nici eu ce spirit mă stăpînește", cel Divin sau cel demonic.[185]

Spasmele răsucesc trupul celui posedat; la fel e și sufletul lui Luther în contradicțiile sale.

„Și dacă puiul de drac, kilkropf-ul Maicii Biserici, nu este Papa, ci eu ?" — asta, poate, Luther nu o gîndește, dar simte că ar fi putut-o gîndi și asta-i destul pentru a-i face părul măciucă și să simtă fiori de gheață în spate. „Nu eu sînt acela ! Nu eu sînt acela ! *Ha, non*

sum, non sum !", ar fi voit să strige ca atunci, cîndva, în Biserică, pe cînd preotul citea din Evanghelie pilda surdo-mutului posedat. „Nu știu dacă nu cumva Dumnezeu m-a părăsit", se gîndea el, poate, în acele clipe de groază.

20

„Sînt urmașul Suveranilor Preacreștini care apărară neîncetat credința catolică și care i-au fost pururea devotați pînă la moarte... Și eu m-am devotat acestei cauze. Nu e nici o îndoială că acest călugăr răzvrătit împotriva întregii lumi creștine, se află în greșeală. Iată de ce am hotărît să-mi închin întreaga-mi putere apărării credinței". Cel care rostește aceste cuvinte la prima Dietă reunită la Worms, în ianuarie 1521, este un băiat blînd și bolnăvicios, un bătrînel de douăzeci de ani, stăpînul unei jumătăți din lume: împăratul de curînd încoronat al Sfîntului Imperiu Roman, Carol Quintul.[186]

În ajunul Dietei, la 3 ianuarie, prin Bula *Decet romanum pontificem*, Luther este excomunicat și anatemizat pentru totdeauna. Atunci cînd Papa, într-o epistolă către împărat, îl roagă stăruitor să ducă la împlinire osînda dată ereticului, pentru „a pune capăt acestei ciume", în fapt, voia să spună: „Ardeți-l pe rug !",[187] dar împăratului îi era mai ușor a zice: „Îmi voi închina sufletul în apărarea credinței" decît să o facă. Carol nu dorea și nici nu putea, a doua zi după ce fusese ales, să nu țină seama de întreaga Germanie pentru a-i face pe plac Papei. Prins între două focuri, al Statului și al Bisericii, al Marelui Pontif Roman și al Cezarului Roman, blîndul și bolnăviciosul băiețel rămase el-însuși, căci milostenia bine chibzuită începe cu sine.

„Aici, în Germania, înrîurirea lui Luther asupra spiritelor este atît de mare încît a-l aresta și a-l executa, după simpla judecată a

Bisericii, fără o osîndă civilă ar însemna să răzvrătești întreg poporul", îi răspunse împăratul legatului papal, Aleandre, cînd acesta, într-o ședință a dietei, la 13 februarie, îi amintea că „în treburile credinței, împăratul nu este judecător" și în numele Papei, impunea mai mult decît cerea, ca arestarea să fie de îndată înfăptuită.

Ce fel de personaj era acest Aleandre, ne putem imagina după vorbele în care nu regăsim un păstor vorbind turmei sale, ci lupul scrîșnind din colți: „Dacă nemții... vor să doboare puterea Romei, vom face astfel încît să se sfîșie și să se înece în propriul lor sînge".[188]

O mare influență avea asupra lui Carol, Glapion, duhovnicul său, călugăr franciscan, personaj foarte inteligent, dar „atît de nepătruns — după cîte-și amintește Erasmus — încît ai fi putut trăi zece ani alături de el fără a afla ce gîndește în realitate". Mare ambițios, după cît se pare, acesta nu lucra decît pentru sine și împăratul său. Scopul tainic al amîndorura fiind acela de a îngrădi puterea vremelnică a Papei, Glapion vedea în Luther arma cea mai potrivită.

„Nu sînt cîtuși de puțin vrăjmașul lui Luther, — șușotea el la urechea doctorului Pontanus, cancelarul lui Frederic, în timpul unei tainice întrevederi, la Worms —, în precedentele lui scrieri se află multe lucruri pline de învățăminte pentru Biserică. Lucrarea sa, *Despre libertatea creștină*, este mărturia unui spirit remarcabil și a unei inimi minunate, dar altă carte a sa, Despre *captivitatea Bisericii în Babilon*, mă tulbură... Ar fi mai bine să se dezică de ea sau să recunoască singur că a scris-o într-o clipă de mînie împotriva vrăjmașilor săi." Glapion arăta foarte înțelept și sigur că Luther „exagera" vorbind despre puterea papală și că „se contrazicea" numindu-l pe acesta cînd „Vicar al lui Iisus Christos", cînd „Antichrist". „Dacă ar renunța la aceste erori, tot restul nu ar fi decît

«deşertăciune» şi ar putea fi comentat în sens favorabil. Astfel, marfa lui cea bună, deja intrată în port, nu va suferi vreun naufragiu. Vrăjmaşii lui Luther, în marea lor parte, nu îl înţeleg şi dacă el renunţă de bunăvoie la anumite greşeli, lesne vom schimba părerea Papei."[189]

Falca de lup a lui Aleandre poate că nu era atît de primejdioasă pentru Luther pe cît era coada de vulpe a lui Glapion: unul dorea să-l ardă, celălalt să-i înece întreaga operă într-o băltoacă murdară, să ducă în neantul inconştientului, revolta conştiinţei.

După îndelungi şovăieli între cer şi pămînt, între Biserică şi Stat, împăratul se hotărî în cele din urmă, să tragă foloase prin două acţiuni contradictorii: pentru a-i face pe voie Cezarului Roman (sieşi) — să-l cheme pe Luther la judecata Dietei de la Worms; pentru a-i face pe plac Marelui Pontif Roman — să publice un edict poruncind arderea cărţilor lui Luther în toată Germania.

La 26 martie, crainicul imperial Gaspar Sturm, poreclit Germania, îi aduse lui Luther, la Wittenberg, chemarea la judecată şi un permis de liberă trecere în care împăratul nu-l numea pe Luther „eretic" şi „răzvrătit" ca în edictul asupra arderii cărţilor, ci „supusul său credincios", onorabil şi prea iubit.[190]

„Dacă împăratul mă cheamă pentru a mă da morţii... mă voi duce — îi scria Luther lui Spalatin, cu două săptămîni înainte de a primi chemarea. — Nu voi fugi şi nu voi trăda cuvîntul lui Dumnezeu... deşi ştiu sigur că aceşti oameni sîngeroşi nu vor avea tihnă pînă nu mă vor da morţii".[191] „Sînt gata să cinstesc Biserica Romană cu supunere deplină... în afară de Dumnezeu şi de Cuvîntul lui Dumnezeu" — îi scria el Principelui Elector. „Mă voi lepăda de bunăvoie de toate rătăcirile mele, numai dacă mi se va dovedi că sînt în greşeală... căci dacă reneg pur şi simplu, ar părea o bătaie de joc şi ar fi spre ruşinea Bisericii înseşi."[192]

La 2 aprilie porni la drum într-o şaretă cu coviltir pentru a-l

apăra de soare şi ploaie şi cu un mănunchi de paie în loc de scaun. Drumul de la Wittenberg spre Worms, prin toată Germania, fu un marş triumfal. O mulţime nenumărată îi ieşea în întîmpinare, dar în acest timp, în toate oraşele, dîndu-se ascultare edictului împărătesc, lucrările „credinciosului supus, cinstitului şi prea iubitrului" erau arse pe rug. „Poate că mai întîi sînt arse cărţile şi apoi autorul", gîndeau unii, prevestindu-i ca altădată, pe drumul Ausburgului, soarta lui Jan Hus.

„Hus a fost ars, dar nu şi adevărul", răspundea Luther acelor proroci. Prin distrugerea cărţilor mele, Împăratul vrea să mă sperie, dar slavă Domnului, voi intra în Worms, fără a ţine seamă de porţile infernului şi dacă ar fi aprins un rug de la Wittenberg pînă la Worms şi dacă acolo ar fi tot atîţia diavoli cîte olane pe casă, tot aş intra în oraş."[193]

Luther se ducea spre Worms, ca un războinic ce se aruncă în focul luptei. „Martirul", „duhovnicul credinţei", iată cuvintele care îl deslueşesc pe întregul Luther al acelor zile.

21

Intră în Worms, la 16 aprilie. Pristavul împărătesc, Gaspar Sturm, „Germania", în veşminte de aur, cu acvila împărătească brodată şi ea cu fir de aur pe piept şi pe stindard, mergea călare înaintea lui; o mulţime de cavaleri îl urmau. Ferestrele erau pline, acoperişurile caselor încărcate. Astfel intră în Worms, marele ecleziast. Nici chiar împăratul nu avusese parte de cinstea unei astfel de primiri. „«Domnul e cu noi», strigă Luther, dîndu-se jos din căruţă şi acoperind mulţimea cu o privire de diavol... Unii îl socoteau nebun, alţii posedat, dar mai erau şi unii dintre aceia care vedeau în el alesul lui Dumnezeu", raporta la Roma legatul pontifical.[194] În vitrinele librăriilor putea fi văzut portretul lui

înconjurat de un nimb ca al icoanelor și cu porumbelul Sfîntului Spirit pogorîndu-se asupra-i.[195]

A doua zi, la orele patru ale după-amiezii, mareșalul imperial, însoțit de pristav, veni la el, la han și îl duseră la palatul episcopal unde-și avea sediul Dieta. Străzile erau înțesate de atîta mulțime încît trebui condus pe căi ocolite, prin curțile și grădinile cavalerilor de Malta.

Așteptă preț de vreo oră în fața intrării palatului adunării.

„Ah, călugărașul meu, — îi spunea unul dintre faimoșii căpitani a acelui timp, cavalerul Georg Frundsberg bătîndu-l afectuos pe umăr — , ești pe cale de a intra într-o treabă cum nici unul dintre noi, nici în bătăliile cele mai sîngeroase, n-a mai întîlnit."

La orele șase, mareșalul îl conduse pe Luther în palat unde se aflau Împăratul, șase principi electori, douăzeci și patru de duci, șapte ambasadori (printre care se numărau cei ai Franței și ai Angliei), o mulțime de episcopi, de prinți, conți și baroni, cu totul două sute de oameni. Oșteni spanioli cu sulițe și lănci și nemți cu halebarde făceau de strajă în fața porților. Torțe fumegînde luminau șters sala înăbușitoare, plină ochi. Tînărul împărat, înconjurat de o curte măreață „părea o biată mielușea, înconjurată de cîini și de porci".[197]

„În numele Maiestății Sale, preaînaltul, împăratul invincibil, te întreb, frate Martin: te lepezi de cărțile tale cele eretice sau te încăpățînezi în greșelile tale ?" — rosti cu glas puternic și solemn cancelarul adunării, doctor Johann von Ecke, reprezentantul arhiepiscopului de Treves, arătînd cu degetul spre cărțile stivuite pe masă.

— Maiestatea Voastră imperială, dat fiind că această întrebare atinge ceea ce este mai mare pe pămînt și în ceruri — Cuvîntul lui Dumnezeu — m-aș dovedi nesocotit răspuzînd în grabă... Iată de ce o rog umil pe Maiestatea Voastră să-mi dea un răgaz de gîndire, —

răspunse fratele Martin cu un glas atît de nedeslușit și de stins încît pînă și cei din apropiata lui vecinătate abia îl auziră. „Abia se mai ținea pe picioare de teamă" — își amintește un martor.[198]

După un scurt conciliabul al împăratului cu cei din jurul său, cancelarul îi aduse la cunoștință fratelui Martin că Împăratul „prin efectul marii sale mizericordii" îi acorda o zi de amînare, înțeles fiind că a doua zi, la aceeași oră, se va înfățișa la judecată pentru a-i da răspunsul.

Luther părăsi palatul și se întoarse la han, palid, tremurînd, leoarcă de sudoare rece. „Ce are ? De ce această teamă ?", se întrebau prietenii și dușmanii lui. Poate, nici chiar Luther n-o știa. Nu se temea de moarte: pentru el nu se afla bucurie mai mare decît cea a morții pentru Dumnezeu.

Nu moartea cea vremelnică îl înspăimînta, ci aceea veșnică, aceea care consta în ruptura pentru totdeauna de Biserică. Ridicase sabia împotriva vrăjmașului său, „Papa-Antichrist", dar Biserica Romană îl acoperea pe Papă cu trupul său în așa fel încît sabia nu putea atinge corpul vrăjmașului decît după ce-l va fi străpuns pe acela al Bisericii. Iată ce-l înspăimînta: matricidul.

Mai exista și o altă teamă: un creștin fără Biserică este precum melcul fără cochilie — creatura cea mai golașă, cea mai slabă, cea mai demnă de milă. Primul melc ieșit din cochilie era el, Luther; în urma lui, dacă oamenii îi vor da crezare, întreaga omenire creștină va ajunge un astfel de lucru golaș și demn de milă. În acele clipe încă nu înțelegea aceste două temeri, dar le pricepu mult mai tîrziu: „Inima zvîcnea în mine și îmi spuneam: oare, numai tu ai dreptate și toată lumea greșește ?... Dar dacă te înșeli ? Cîte suflete vei trage în hăul veșnicei pierzanii !".[199]

Noaptea, se rugă îndelung cu ardoare. „Doamne, Doamne, unde ești Tu, Doamne ? Nu-mi ascunde chipul Tău, nu mă îndepărta de la Tine și nu mă părăsi, Mîntuitorule ! Vreau a-Ți da viața mea. Vino,

prin urmare, în ajutorul meu, Doamne, îndură-te de mine și mîntuiește-mă !"

Fiecare cuvînt al rugăciunii îi aducea alinare. Teama îl părăsea. Știa că ruga îi era ascultată. „Însuși Dumnezeu mă călăuzește și eu Îl urmez; lucrarea mea a Lui este." — Din nou simțea asta. I se părea că niște aripi puternice îl ridicau și-l purtau spre slăvile cerului.

În acea noapte dormi ușor și liniștit cum numai în pruncie și-n brațele maicii sale mai dormise, dar pînă și-n somn simți puterea acelor aripi.

22

A doua zi, la aceeași oră, fu dus la palatul episcopal, unde în ajun așteptase aproape două ore. Către orele șase, fu introdus în sala adunării, mai plină și mai caldă decît fusese cu o zi mai-nainte.[200]

Cei care-l văzuseră în ajun nu-l mai recunoscură: era cu totul alt om. De astă dată, îi pierise orice urmă de teamă. Fața îi era luminoasă și senină, aproape veselă.

— „Diavolul l-o fi schimbat în timpul nopții ? Huo, vrăjitor blestemat, făcătură a lui satan !" — își spuneau tremurînd spaniolii și italienii, superstițioși și buni catolici.

Ereziarhul anatemizat și osîndit la rug sta față în față cu Împăratul Preacreștin al Sfîntului Imperiu Roman, suveranul unei jumătăți de lume și îl privea țintă în ochi, iar celălalt își întoarse fără voie privirea, cuprins, probabil, de aceeași teamă superstițioasă care punea stăpînire pe toți bunii catolici în prezența acelui „diavol cu chip de om".

Stînd și el în fața Împăratului, cancelarul Johann von der Ecke, arătînd spre stiva de cărți, repetă întrebarea din ajun, dar cu o voce mult mai severă și mai solemnă, precum aceea a unui dascăl prea aspru ce-i vorbește unui școlar pus la colț pe care numai mila îl

scăpase pînă atunci de nuia.

— Frate Martin, te lepezi de aceste cărți scrise de tine și osîndite de Biserică sau stăruiești în greșelile tale ?

— Maiestate imperială, serenisime altețe și voi seniori ! Cugetul mi-e martor că în tot ce am scris și am zis nu am avut alt gînd decît a-L slăvi pe Dumnezeu și a propovădui creștinilor cele mai curate adevăruri ale credinței...

Glasul său calm, egal, s-ar fi zis chiar blînd, era atît de puternic și de distinct încît se făcea auzit pînă și în cele mai depărtate unghere ale sălii, iar cei care-l ascultaseră în ajun crezură că un alt om era acela care le vorbea.

— În unele dintre cărțile mele, mă ridic împotriva papalității și a acelora dintre slujitorii ei a căror învățătură și viață slăbesc creștinătatea. Căci nimeni nu poate nici să tăgăduiască, nici să ascundă că legile omenești și instituțiile papale sînt acelea care stăpînesc și copleșesc cugetul credincioșilor, nu cele ale lui Dumnezeu... Oare acești oameni nu ne învață că nu trebuie să ne răzvrătim împotriva vreunei legi sau instituții ale papilor, fie ele chiar potrivnice Evangheliei ? Dacă m-aș lepăda de lucrările mele aici de față, nu aș face decît să întăresc nelegiuirea deschizîndu-i ușile și ferestrele — cu atît mai mult cu cît se va putea spune că am făcut-o la dorința Maiestății sale imperiale și a întregului Imperiu Roman, Doamne-Dumnezeule, e groaznic a gîndi la ce crimă aș sluji drept unealtă !

Un fior răzbătea din glasul lui, poate pentru că puterea discursului său nu sta în cuvinte, ci în sunetul acelei voci pătrunzînd pînă în străfundul sufletului și în jocul măreț al ochilor săi „diavolești" sau „angelici".

— Cum să mă apăr împotriva celor care mă învinuiesc ? Ce să le răspund ? Și voi da același răspuns ca Iisus Christos, la cercetarea lui Ana, cînd spusese slujitorului ce-l lovise peste față: „Dacă am

vorbit rău, dovedește că este rău". Dacă Domnul nostru știind că El nu se poate înșela, încuviințase ca un rob demn de dispreț să mărturisească împotriva învățăturii Sale, cu atît mai mult trebuie ca eu, un biet păcătos care se rătăcește atît de des, să-i încuviințez pe toți aceia care vor și pot să depună mărturie împotriva învățăturii mele. Iată de ce, în numele Sfintei mizericordii, poftesc pe Maiestatea Voastră imperială, pe altețele voastre și pe toți cei care mă ascultă, de la cel mai mic pînă la cel mai mare: depuneți mărturie împotriva mea, spulberați-mi greșelile sprijinindu-vă pe Cuvîntul Lui Sfînt și de îndată ce o veți face, mă voi lepăda de ele și chiar eu îmi voi arunca în flăcări cărțile...

Tăcu de parcă ar fi așteptat răspuns. Dar toți rămaseră muți, ținîndu-și răsuflarea, uitînd de fumul acru și de flacăra torțelor, de sudoarea ce le șiroia peste chipuri, de căldura din pricina căreia mulți erau gata să leșine, simțind ca și el că acolo, în fața lor, o voință supraomenească hotăra soarta veacurilor viitoare și a popoarelor.

— Credeți-mă că înainte de a-mi începe lucrarea, m-am gîndit îndelung la tulburările și dezbinările care puteau să se nască din învățătura mea și iată ce am înțeles: e mai bine să ne bucurăm de vrajba trezită de Cuvîntul Sfînt, căci Însuși Domnul nostru Iisus a zis: „Nu am venit să vă aduc pacea, ci sabia". Minunat și de temut este Domnul în hotărîrile Sale. Prin urmare, temeți-vă ca nu cumva dorința voastră de a face pace, nesocotind Cuvîntul Sfînt, să nu fie pricina celor mai mari rele...

În adunare deja se petrecuse lucrul despre care vorbise: sabia Domnului îi învrăjbise. Unii se bucurau și îl binecuvîntau ca pe un izbăvitor ce le rupea lanțurile, alții se îngrozeau și îl blestemau ca pe un incendiator prins într-o casă. El era singurul care-și păstrase liniștea. În picioare, în fața unei ferestre deschise, acoperit de sudoare, în plin curent de aer, se gîndea surîzînd cu blîndețe: „Am

scăpat dintr-o primejdie de moarte, nu vor avea timp să mă ardă. De altminteri, într-un fel sau în altul, va fi bine, Dumnezeu va avea grijă de asta !".

Încă mai simțea cum aripile acelea puternice îl ridicau și îl purtau spre slăvi.

După un scurt sfat între Împărat și cei apropiați lui, asemănător celui din ajun, cancelarul von der Ecke zise:

— Frate Martin, ai vorbit cu mai puțină smerenie decît s-ar fi cuvenit și despre un subiect străin de afacerea prezentă ! Căzînd din nou în greșelile tale cele de mult timp osîndite de Biserică, voiești ca ele să fie combătute urmîndu-se Cuvîntul lui Dumnezeu. Însă dacă ar trebui să discutăm pentru a convinge pe oricine ar afirma ceva ce este împotriva învățăturii Bisericii, în tot creștinismul nu ar mai rămîne nimic statornic și sigur. Iată de ce Maiestatea Sa Imperială îți cere un răspuns direct și limpede: te lepezi de greșelile tale, da sau nu ?

— De vreme ce Maiestatea Voastră și domniile voastre îmi cereți un răspuns lămurit, răspund: Nu. Dacă pe temeiul Scripturii, nu mi se probează că m-am înșelat, cugetul meu rămîne legat prin Cuvîntul lui Dumnezeu. Nu cred nici în Papă, nici în Conciliu, căci este limpede ca lumina zilei că aceștia se înșală și se contrazic unii pe alții. Nu, nu pot și nici nu voi să mă leapăd orice s-ar întîmpla, căci nu este fără primejdie și nu este bine să mergi împotriva cugetului tău. Iată-mă aici. Nu pot face altfel. Dumnezeu să mă ajute ! Amin ![201]

Astfel vorbi el și era „neclintit ca stînca", își amintește un martor.[202]

— Frate Martin ! — strigă cancelarul von der Ecke și în glasul lui se simțea ceva atît de simplu și de omenesc izvorît drept din inimă încît Luther îi dădu fără voie atenție — Frate Martin, crezi că ești singurul căruia i-a fost dat să înțeleagă Cuvîntul Sfînt, mai mult

decît toți papii și stăpînii Bisericii ? Dacă nu crezi, încredințează povara cugetului tău Bisericii, căci numai acesta-i adevărul: să dai ascultare stăpînilor pe care Dumnezeu i-a lăsat.[203]

Cine avea dreptate: cel care rămînînd în sînul Bisericii dorea să continue ce era început sau cel care, părăsind Biserica, dorea să ia totul de la început ? Sau amîndoi aveau dreptate, dat fiind că aici, ca în orice experiență religioasă profundă, se afla contradicția dintre două adevăruri insolubile pentru om, „Da"-ul și „Nu"-ul — cele două pietre de moară măcinînd inima omului ca pe grîul Domnului ? Vru să răspundă ceva, dar nu mai avu răgaz.

Chipul încremenit al tînărului așezat pe tron, sub baldachinul din mătase roșie cu vulturul bicefal brodat în aur, se înăspri și mai mult. Doar zbaterea aproape imperceptibilă a unei vinișoare de sub ochiul stîng și buzele strînse, subțiri ca firul de ață, le îngăduiau celor apropiați împăratului să ghicească dacă era doar mînios sau foarte mînios. Se sculă brusc și fără un cuvînt se îndreptă spre ușă. Un gentilom al curții se repezi și, ploconindu-se, îndepărtă covorul roșu brodat și acela; împăratul părăsi sala, ceea ce însemna că ședința Dietei luase sfîrșit.

Toată lumea se ridică și cum se întîmplă adeseori în adunările învrăjbite de sentimente potrivnice, începură a discuta, a striga toți deodată fără a se asculta, nici a se înțelege unii pe alții.

Însoțit de două gărzi înarmate cu alebarde și de pristavul Gaspar Sturm, cu sabia scoasă, Luther își croia cu greu drum prin mulțimea care se înghesuia, unde spanioli, italieni și mulți dintre nemți îl fluierau și îl împroșcau cu injurii, în vreme ce alții îl salutau cu strigăte de entuziasm; unii erau gata să-l sfîșie, alții să-l sufoce îmbrățișîndu-l.

De la palat, se întoarse la han. Văzîndu-și de departe prietenii, își ridică brațele spre cer și le strigă:

— Am răzbit ! *Ich bin hirduch ! Ich bin hirduch !* Dacă aș fi avut

o sută de capete, aș fi dorit să-mi fie mai degrabă tăiate unul după altul, decît să mă dezic de vreunul dintre cuvintele mele.[204]

„Am răzbit" — aceleași cuvinte le rostise cu nouă ani mai-nainte, în acea noapte memorabilă petrecută în Turnul Negru al mănăstirii din Wittenberg cînd fusese atins de marea lumină venită din cer, precum Pavel pe drumul Damascului: „De îndată ce am înțeles ce deosebea Legea de Evanghelie, *am răzbit, da riss ich hirduch*".[205] Atunci a fost o iluminare interioară, a mai multora. Dacă nu întreaga omenire creștină, atunci cel puțin o mare parte a ei își va croi drum urmîndu-l pe Luther către ce? Către „marea părăsire a lui Iisus Christos", *„il gran rifuto"*, după cuvîntul lui Dante, către neant, către tenebrele de nepătruns sau către lumina cea nouă aflată dincolo de creștinism, „al Treilea Regat al Spiritului Sfînt", după cuvîntul lui Joachim de Fiore ?[206] Nici chiar Luther nu știa și nici cei care-l vor urma nu o vor ști. „Totul, s-a terminat totul !" — se bucura el în timp ce nimic nu era terminat.

23

Luther rămase la Worms încă vreo opt zile, căci prietenii săi adevărați sau prefăcuți se străduiau din răsputeri pentru a-l împăca pe ereziarh cu Biserica, spre mulțumirea generală, mulțumind și capra și varza. Dar toate acele eforturi se izbeau de „stînca cea tare", de Luther: „a nu face nimic împotriva cugetului său".[207]

În acele zile, prin Worms se răspîndeau niște zvonuri la fel de înfiorătoare ca odinioară la Augsburg, cum că fratele Martin ar fi fost prins și întemnițat, că ar fi fost otrăvit cu otrava cea încet lucrătoare a lui Alexandru Borgia sau că ar fi fost gîtuit mișelește de niște oameni tocmiți. Într-o noapte, zidurile caselor și ale bisericilor se umplură de afișe, unele încărcate de ocară la adresa lui Luther, altele vestind că patru sute de cavaleri germani juraseră să-l apere cu

arma-n mînă și că o armată de opt mii de oameni era gata să înceapă o campanie ce ar fi izbăvit Germania de jugul Romei.

În acele proclamații se întîlnea deja amenințătorul strigăt războinic, prezent și viitor al țăranilor răzvrătiți împotriva seniorilor lor: „Bundschuh ! Bundschuh !". În apartamentele private ale împăratului, se descopereau libele amenințătoare: „Blestemat fie pămîntul cîrmuit de un copil !".[208]

„Dracu' să-l ia de permis !", gîndea *in petto* legatul pontifical Aleandre scrîșnind din dinți și mai că i-o spunea și împăratului. Aproape tîrîndu-se la picioarele lui, stăruia, ruga să fie nesocotit permisul eliberat unui eretic, după ce acesta a fost anatemizat, dar împăratul rămînea de neclintit: nu-și putea călca cuvîntul, fie el dat și diavolului. Nu voia să-și lipsească de onoare primele zile de domnie și năzuia să-l ardă pe eretic după toate regulile onoarei cavalerești.[209]

„Ah, cît de bine a vorbit fratele nostru Martin în fața Maiestății sale și a tuturor iscălitorilor" Sfîntului Imperiu Roman — se bucura Frederic cel Înțelept, nu fără teamă — după mine a îndrăznit prea mult, într-adevăr, nu știu ce să fac, e o nenorocire !"[210]

Avură loc întîlniri de taină, șoapte la ureche între „Îngerul păzitor" al lui Luther, „bătrîna vulpe saxonă" cum îi spuneau dușmanii, cu apropiații lui asupra felului de a-l face scăpat pe Luther, gloria Germaniei și, poate, a întregii creștinătăți, acea „micuță comoară", acea „primejdioasă jucărie a lui Frederic cel neînțelept", cum îi spuneau și mai răutăcios dușmanii.

„Vom vedea numai foc, numai foc !", îi plăcea să repete rîzînd răutăcios în barba-i albă de rege al ielelor, iar sub sprîncenele stufoase și cărunte, în privirea sa, naivitatea copilului și înțelepciunea bătrînului se amestecau. „Fiți simpli precum porumbelul și înțelepți precum șarpele", Frederic era întruparea acestei axiome.

Luther însuși luă parte la acele adunări de taină, dar el se sumețea, înălța capul, își arăta scîrba în fața acelor consilii amicale, supărătoare ca muștele, apoi plecîndu-și capul suspina adînc:

„Facă-se voia Domnului, nu a mea și nici a voastră".[211]

La 25 aprilie, pe seară, cancelarul von der Ecke, însoțit de secretarul particular al împăratului, veni la han și-l înștiință pe fratele Martin de voia suveranului: să părăsească de îndată Worms și îi da de știre că după trecerea celor douăzeci și patru de zile cînd îi expira permisul de liberă trecere, se vor lua măsurile de cuviință ca sentința tribunalului ecleziastic și civil să fie dusă la împlinire. Luther pricepu ce însemna asta: i se va tăia capul pe eșafod ca unui răzvrătit sau va fi ars pe rug ca eretic. „O, de-ar fi așa !", se gîndea el cu bucuria care-l însufleța în ultima vreme, cînd se gîndea la așa ceva, iar bucuria, deși i se împletea cu teama, predomina.

„Iată cum s-a întîmplat, îi scria el prietenului său, pictorul Lucas Cranach. «Acestea sînt cărțile tale ? », am fost întrebat. Am răspuns: da. «Te lepezi de aceste cărți ?» «Nu.» «Atunci, pleacă !».„[212]

Dacă povestește cu atîta rece indiferență și ironie despre un eveniment atît de însemnat, cînd soarele vieții sale atinsese punctul cel mai înalt, zenitul, o face pentru că, presimțea că încă o dată se îndepărta de el coroana de martir și că nu va fi ars pe rug, ci va fi înecat într-o băltoacă cu apă murdară.

24

În zorii zilei de 26 aprilie, însoțit de aceiași prieteni — Amsdorf, doctor al Universității din Wittenberg și călugărul augustin Petzensteiner — pleca pe furiș din Worms spre Wittenberg, în aceeași cotigă acoperită tot cu prelată și tot cu o mînă de paie în loc de capră.

Petrecu cîteva zile la tatăl său și în orășelul Eisenach unde, cu douăzeci de ani în urmă, școlarul fusese cît pe-aci să moară de foame. Pe 4 mai, își reîncepu goana de animal hăituit spre Gotha, prin pădurea Thuringiei.

După Attenstein, în adîncul pădurii, după ce trecea pe lîngă un izvor șopotitor și rece ca gheața și pe lângă ciotul unui stejar centenar lovit de trăsnet, drumul ajungea în dreptul ruinelor unei vechi biserici. Aici, la ceasul amurgului, cînd mireasma mesteacănului înmugurit, amestecată cu aroma crudă a conurilor verzi de brad se ridică mai puternică decît tămîia, iar ielele își întind peste mlaștini urzeala albă și subțire a ceței și licuricii dănțuiesc deasupra movilelor acoperite de mușchi, deodată, iviți parcă din pămînt, patru cavaleri înconjurară cotiga lui Luther. Doi dintre ei, îi porunciră căruțașului să oprească amenințîndu-l cu archebuza. Cum acesta își biciui caii, prinseră caii de hățuri și trîntind căruțașul la pămînt îl ocărîră puțintel. Mai mult mort decît viu, călugărașul, încredințat fiind că aceia nu erau oameni ci demoni, sări din căruță și iute ca un iepure se afundă în desiș. Amsdorf striga ceva fără noimă, da din mîini și încerca să se apere, dar într-un fel ciudat de slab și fără de folos, ca într-un vis. Luther sta nemișcat, cu un aer nepăsător de parcă toate astea nu l-ar fi privit cîtuși de puțin. Cînd cavalerii îl poftiră să coboare din căruță, se supuse lăsîndu-se dus în adîncul codrului, unde îl suiră în șaua unui cal și pornind cu toată iuțeala, urmară la început drumul cel mare, apoi se întoarseră pe un drum pieziș, părăsindu-l și pe acela pentru un al treilea. Nu făceau altceva decît să se rotească adîncindu-se în străfundul codrului unde nu se mai putea înainta decît la pas. Rătăciră atît de mult de-a lungul drumurilor de munte, a mlaștinilor, a prăpăstiilor și potecilor bătute doar de lupi sau de vrăjitoare încît nici chiar Luther, bun cunoscător al ținutului nu ar mai fi putut spune unde se aflau. Uneori i se părea că nu mai era pădurea Thuringiei cea cunoscută din copilărie, ci o

alta, cu totul neștiută. Un sentiment ciudat îl lua în stăpînire: tot ce i se întîmpla nu era nici vis, nici realitate, era ceva între ele două. O lume jumătate nălucă, jumătate adevărată, în care căzuse ca într-o capcană și nu știa dacă va mai scăpa vreodată.

Pe la miezul-nopții, după cum o arătau stelele, pe cerul negru-albăstrui, se desenară turnurile ascuțite și crenelurile unui castel înălțat pe vîrf de munte, deasupra pădurii. Dacă Luther nu s-ar fi îndoit de realitatea celor văzute, ar fi recunoscut castelul Wartburg cel știut din copilărie.[213]

Lanțurile scrîșniră și podul fu lăsat. Cavalerii intrară în curte. Din nou scrîșniră lanțurile și podul se ridică. „Precum o vrăjitoare", se gîndi Luther.

Niște bărbați — rîndași sau grăjdari — plini de respect îl ajutară să descalece. Un bătrîn slab și înalt de statură, cu chip nobil și isteț (comandantul fortăreței, după cum avea să afle mai tîrziu) apropiindu-se îl salută cu o plecăciune:

— Vă salut, cavalere Georg !

— Domnul meu faceți o greșeală, eu sînt Martin Luther.

— Oh, nu ! Vă rog să mă iertați, știu prea bine cui am onoarea de a-i vorbi, răspunse comandantul salutîndu-l încă și mai plecat, cu un surîs respectuos, dar atît de ferm și de hotărît încît Luther înțelese că ar fi fost zadarnic să mai discute. Din nou i se păru că tot ce i se întîmpla nu era nici vis, nici realitate, era ceva între ele două, o lume unde-și pierduse personalitatea și numele în același timp, că nu mai era doctor Luther, nici cavalerul Georg, ci un oarecare Ulysse care păcălise Ciclopul: *Nimeni*.

„Mă numesc *Nimeni*; tatăl meu și mama mea îmi dădură acest nume..."

Prin urmare, află binevoitorul meu *Nimeni* că tu mîncat vei fi."[214]

Luîndu-l de braț, comandantul îl conduse spre un turn, umblă la un zăvor uriaș, împinse drugul de fier, deschise o ușă scundă din

stejar, ferecată precum o poartă de temniță și îl duse pe o scară îngustă și abruptă. Sub bolta ogivală, liliecii începură să zboare înspăimîntați de lumina torțelor, sub pînzele agățate în toate cotloanele păianjeni bătrîni și grași se foiau speriați. Lanțul de fier ridicat în mijlocul scării zornăi, zăbrelele din fontă scîrțîiră în balamalele lor cele ruginite. În vîrful turnului, după ce deschise o ultimă ușă ferecată și zăvorîtă precum prima, comandantul își pofti oaspetele într-o încăpere simplu mobilată, dar confortabilă, unde-l aștepta o cină cum nu se poate mai bogată, pe o masă cu lumînări de ceară. O a doua încăpere da în prima: odaia de dormit.

Dorindu-i, cu un surîs blînd și respectuos, ședere plăcută „cavalerului Georg", bătrînul ieși din apartament, iar ecoul repetă îndelung nu doar pe scară, ci și în alte unghere ale castelului, zgomotul tot mai depărtat al zăvoarelor, al broaștelor, al lanțurilor și grătarelor.

Luther se așeză la masă și doi adolescenți frumoși ca niște fete, în veșminte bogate precum ale pajilor de la curte, începură a-i servi bucate cît se poate de alese, în farfurii de argint și a-i turna vin într-o cupă de cristal cu însemnele conților Thuringiei.

Vesel, după cît se părea, în fapt, copleșit de plictiseală, Luther intră în vorbă cu ei și află că în turnul unde fusese găzduit nu trăiau decît bufnițe, șoareci, lilieci, poate și niște vampiri care noaptea sug sînge omenesc. Află de asemenea că-n locul veșmintelor urîte ale altuia, pe care le purta la acea oră, a doua zi, îi vor fi date ale lui proprii: tunica de catifea violetă, pantalonii, cizmele cu pinteni, pălăria cu pană, spada, colanul de aur, toate cele cuvenite unui cavaler și senior. Acele vorbe: „veșmintele sale și cele ale altuia", le rosteau cu atîta certitudine încît din nou, lui Luther i se păru că o dată cu veșmintele și numele își va pierde și personalitatea ajungînd un *Nimeni*.

După cină, adolescenții plecară și ecoul repetă iar scrîșnetul

amenințător al zăvoarelor. O dată cu stingerea ultimului vuiet, tăcerea se lăsă peste el ca apa deasupra înecatului. „Ca o cheie ruginită, mă-nvîrt", se gîndi și rosti cu glas tare, fără a-și recunoaște propria-i voce, de parcă nu era el cel care vorbea, ci acel necunoscut, înspăimîntătorul *Nimeni*: „Ca o cheie ruginită mă-nvîrt !"

„Am încuviințat să fiu închis și să fiu ascuns, nu știu încă unde, își aminti el de cele scrise lui Lucas Cranach cu o săptămînă mai înainte, pe drumul de la Worms spre Eisenach. O, cu cît ar fi fost mai bine să pier de mîna călăilor !... Dar nu trebuie să disprețuiesc sfatul oamenilor buni înainte de un anume timp."[215] După cîte pricepea, acest termen, vai !, nu se va împlini niciodată. Cupa cu „licoare foarte dulce", după cum spune Dante, cupa martiriului trecuse pe lîngă buzele sale nu înainte de timp, ci pentru totdeauna.

„Dumnezeule, Doamne-Dumnezeul meu ! De ce ai îndepărtat de la mine mîna răilor și a călăilor ? De ce nu mi-ai primit viața pe care Ți-o dăruiam cu inima atît de curată ?" — se întreba el, dar știa că nu există vreun răspuns. Doar o nesfîrșită tăcere: la toate întrebările omului — tăcerea lui Dumnezeu.

25

Cît timp a fost întemnițat la Wartburg, se petrecu din nou ceea ce i se întîmplase atît de des în viață: în clipa cea mai potrivită avu loc evenimentul cel mai potrivit: „hazardul" sau „Providența".

După cele făcute și zise la Worms, nici un cuvînt, nici o prezență, nici o faptă nu ar fi putut avea vreo înrîurire asupra prietenilor săi cum a avut tăcerea subită a absenței lui. Chiar în acele zile cînd lui i se părea că și-a pierdut personalitatea și că se numea *Nimeni*, în fapt, nu făcea decît să înceapă a-și descoperi personalitatea și să devină *cineva*.

Știrea despre dispariția lui se răspîndi cu iuțeala fulgerului prin Germania.

„E mort sau viu, nu am știință, nota Albrecht Dürer în jurnalul său de călătorie. Dacă a fost ucis, a murit ca un martir pentru credința în Christos. Plîngeți-l cu toții, voi creștinilor, căci era un mare profet al Domnului !"[217]

Atunci, pentru mulți se adeveri ceea ce prevestea tabloul în care porumbelul Sfîntului Spirit cobora asupra lui Luther și unde chipul său era înconjurat de un nimb precum acela al sfinților din icoane.

Mulți poporeni erau încredințați că fusese ucis de Papă sau de împărat: trupul lui, plin de lovituri de cuțit ar fi fost găsit în adîncul unui puț de mină unde catolicii ziceau că l-ar fi aruncat diavolul. Protestanții dădeau vina pe catolici.[218]

Nici chiar Frederic cel Înțelept nu dori să afle unde se afla Luther, lăsînd în seama sfetnicilor săi de taină grija de a-i găsi acestuia un adăpost. Așa dorea „șiretul vulpoi" pentru a păstra cît mai bine secretul răpirii și pentru a avea putința de a răspunde cu un „Nu știu" pe deplin adevărat la o eventuală întrebare a Papei sau a Împăratului: „Unde e Luther ?".[219]

La 8 mai 1521, o ordonanță a Împăratului îl declara pe Luther „în afara legii". Asta însemna că oricine putea să-l ucidă fără a fi pedepsit. Acela care l-ar fi adăpostit, care i-ar fi dat de mîncare sau de băut ar fi suferit osînda ce se dă celor pedepsiți pentru crimă de lezmajestate, acela care ar fi aflat unde se ascunde trebuia să-l denunțe sub amenințarea aceleiași pedepse, acela care ar fi izbutit să-l prindă și să-l dea pe mîna stăpînirii ar fi primit „o răsplată demnă de o faptă atît de sfîntă".[220]

Dar și acum — hazardul sau Providența — avu loc întîmplarea cea mai potrivită, în momentul cel mai potrivit: războiul cu Francisc I care tocmai începuse, îl sili pe Împărat să părăsească grabnic Germania, împiedicîndu-l să ducă ordonanța la împlinire și, astfel, îl ajută pe Frederic să-l salveze pe „marele profet al Domnului".[221]

Ferestrele celulei lui Luther din castelul de la Wartburg dădeau

spre pădurea Thuringiei — uriașă mare de verdeață luminoasă, — mesteceni și tei —, întunecată, — stejari — și neagră — brazii. Foșnetul frunzelor, cîntul păsărilor, țîrîitul greierilor, bîzîitul somnoros al unei muște lovindu-se de geam și tăcerea, tăcerea fără de sfîrșit.

Marii gînditori știu că în liniște, în nemișcare se află ceva mult mai îmbătător, mai amețitor decît în mișcarea cea mai amețitoare, decît în zgomotul cel mai asurzitor, decît în acțiunea cea mai antrenantă. Ei știu că în chiar adîncurile tăcerii îi pîndește înțelepciunea de pe urmă sau nebunia. Luther învăța asta pe propria-i piele. După violenta acțiune de la Worms, la Wartburg, ca purtat de un avînt orb, se izbește și se zdrobește de zidul tăcerii și al trîndăviei.

Zile în șir stă la fereastră fără a face nimic, contemplînd pierdut mișcarea ramurilor plecate ale mestecenilor; îi plăceau mai mult decît toți ceilalți arbori căci inima lui se pleca și plîngea ca ramurile lor. Asculta cîntul îndepărtat al cucului prin pădure. Îl prefera tuturor celorlalte păsări, căci glasul lui melancolic îi amintea de vocea mamei, pe vremea cînd prunc fiind, îi cînta un cîntecel de jale:

Pe amîndoi lumea nu ne iubește
Nu-i, oare, vina noastră ?

În primele zile ale captivității sale trăi ca un prizonier, în cele două încăperi izolate din vîrful turnului. După plecarea Împăratului i se dădu mai multă libertate, îngăduindu-i-se a se plimba, la început pe jos, prin împrejurimi, apoi călare, într-o regiune mai întinsă. Dar unul dintre oamenii de încredere ai comandantului, chipurile, maestru de călărie, îl însoțea mereu pe cavalerul Georg veghind ca nimeni să nu se apropie de el spre a-i vorbi și vice-versa.

Lipsit de veșmîntu-i obișnuit, larga sutană de călugăr, în fiecare dimineață, își trăgea cu atîta greutate pantalonii cei strîmți încît cei doi tineri paji erau nevoiți să-i dea o mînă de ajutor. La ei potrivea o

tunică scurtă, încălța niște pantofi cu catarame de argint pentru casă sau niște cizme cu pinteni pentru afară, își punea pe cap o pălărie cu pană, se încingea cu o sabie, care tot i se încurca printre picioare, își așeza peste piept colanul de aur și se simțea ca un măscărici deghizat. I se poruncise să-și lase părul să crească pentru a-și ascunde tonsura și să-și lase barbă pentru a semăna cît mai mult cu cavalerul Georg. „Nu m-ai recunoaște, de altminteri, chiar și eu mă recunosc cu mare greutate" — îi scria unui prieten.[222] „Moș nelegiuit, veșmînt de vrăjitoare, Faust mișelește transfigurat", se gîndea el privindu-se cu scîrbă în oglindă; văzu mai întîi niște obraji mîncați de mărăciniș, apoi un țap slab.

„Sînt un prizonier ciudat, liber și îngrădit în același timp", îi scria elevului său Jehan Agricola. „Liber pentru că Dumnezeu o vrea; prizonier pentru că singura-mi dorință este de a lupta pe față pentru Cuvîntul lui Dumnezeu. Dar, după cît se pare, nu sînt vrednic de asta."[223] Și, în aceeași zi, îi scria lui Melanchton: „La Worms, nu mă temeam decît de un singur lucru: ca vrăjmașii mei să nu creadă că fug de pe cîmpul de luptă... Dar Dumnezeu știe că nimic nu doream mai mult decît să-mi pun capul în joc".[224] Și unui alt discipol: „O, cu cît e mai ușor să lupți împotriva oamenilor și a diavolului întrupat în ei decît cu spiritele imateriale ale răului!".[225] Prietenului său, Spalatin, acela dintre sfetnicii de taină ai lui Frederic cel Înțelept care pusese la cale răpirea lui Luther și-l salvase sau îl dusese la pierzanie: „Mă tem și cugetul mi-e tulburat căci la Worms, dînd ascultare sfaturilor tale și altor prieteni, spiritul meu a slăbit și nu m-am ridicat împotriva nelegiuiților ca un nou proroc Ilie. O, dacă m-aș afla acum înaintea lor le-aș ține o altă cuvîntare."[226] „Am părăsit cîmpul de luptă împotriva voinței mele și nu știu dacă aceasta era voia Domnului."[227]

Știuse ce îl așteaptă atunci cînd consimțise să fie răpit și ascuns, dar nu știuse că va fi atît de înjositor, de ridicol și de înspăimîntător.

Abia ce-și arătaseră colții cei doi dulăi, Împăratul și Papa, că el, precum o potaie, cu coada între picioare, se și vîrîse sub o poartă.

„Laudele voastre mă tulbură și mă sfîșie — îi scria unui prieten — căci eu trăiesc aici, nesimțitor și acrit... rugîndu-mă puțin și nevărsînd nici o lacrimă pentru Biserica lui Dumnezeu. Ar fi trebuit ca inima-mi să ardă și doar trupul e cel care arde printre patimi, lene, zăbavă și îmbuibare. Nu știu dacă nu m-a părăsit Dumnezeu."[228] „Blestem împietrita lipsă de simțire a inimii mele."[229]

Fără a ști cu ce gînd o făcea, intra uneori într-o odăiță mirosind a șoarece, o veche și întunecată uscătorie; un cîrlig era înfipt în tavan și o funie prăfuită zăcea într-un cotlon ca un șarpe încolăcit care, uneori, pierea vreme de cîteva zile pentru a se ivi în același loc. Era vis sau era aievea, nu știa.

Privea îndelung, țintă, cînd la funie, cînd la cîrlig și se gîndea, se tot gîndea: oare de ce lucrurile acelea se aflau acolo ? Și apoi, brusc, o rupea la fugă, tremurînd ca varga. Iar cineva părea a-l urmări și a-i șopti la ureche, știa el prea bine cine: „De ce se spune: și nu ne duce pre noi în ispită ? Ori e prea puțin un singur Ispititor, sînt doi: eu și El ?"[230]

Uneori lucra cu rîvnă. Citea zile și nopți în șir, scria, învăța greaca și ebraica, se pregătea să tălmăcească Sfînta Scriptură în nemțește. Dar lăsa totul baltă, căci i se părea a nu fi decît o altă înfățișare încă și mai covîrșitoare a trîndăviei. „Iată, de acum sînt opt zile de cînd nu fac nimic, nici nu scriu, nici nu citesc" „Stau toată ziua trîndăvind și urîcios, *otiossus et crapulosus*."[231] „Oh, de ce nu am murit, de ce nu nu sînt mort ? Ar fi fost mai bine să fi fost ars pe rug decît să putrezesc așa, de viu."[232]

A putrezi în loc de a arde, a se topi fără rost.
Astfel trist se duce viața-mi
Și fiecare zi în fum se risipește !
Astfel mă sting cu-ncetul

Într-o de neîndurat monotonie !
O, Dumnezeule, o dată mi-a fost datul
Această flacără liber creștea,
Și fără a tînji, făr-a suferi
M-am luminat spre a mă stinge.[233]

„... dacă sarea se va strica, cu ce se va săra ? De nimic nu mai e bună decît să fie aruncată afară și călcată în picioare de oameni." (Matei, V, 13) Luther se simțea precum acea sare călcată în picioare.

26

De plictiseală, mînca și bea prea mult. Bucatele gustoase și bogate în mirodenii creșteau setea. Și asta îi dăuna sănătății. Suferi de ficat. Fu atît de constipat încît se temu că va muri din pricina asta. Deveni, de altfel, atît de îngrijorat de sănătatea lui încît la cea mai mică indispoziție se temea ca nu cumva să moară.

Viziuni înfiorătoare îi chinuiau nopțile, vis sau adevăr nici el nu știa prea bine, căci adeseori se trezea dintr-un vis pentru a cădea într-altul înainte de a se trezi cu adevărat și nu putea deosebi visul de realitate.

Pajii cei tineri îi cumpăraseră un sac de nuci. Uneori, de plictiseală, ronțăia cîteva după masă, apoi strîngea restul într-un cufăr așezat lîngă perete, în odaia cea mare.

Într-o noapte, abia se întinsese și stinsese lumînarea cînd auzi nucile ciocnindu-se în cufăr de parcă cineva ar fi scuturat sacul din răsputeri. Apoi, sărind din cufăr, sacul începu să lovească din zbor grinzile, la început în camera cea mare, după aceea în odaia de culcare, pînă deasupra patului și încăperea răsună de un zgomot ca de grindină. Știa cine uneltește. Se mulțumi să scuipe și întorcîndu-se pe partea cealaltă, era gata să adoarmă cînd auzi un tămbălău atît de mare de parcă o duzină de butoaie goale s-ar fi rostogolit pe scară.

Aprinse lumînarea, se ridică și se duse să vadă ce se petrece. Pe scară nu zări țipenie de om; zăbrelele erau lăsate, lanțurile întinse. Dar butoaiele continuau să se rostogolească, ca tunetele.

„Tu ești, cumetre ? Bun, fă gălăgie cît poftești !", spuse Luther căscînd. Se întoarse în odaie, se culcă și adormi liniștit.[235]

Altădată, apropiindu-se, la ceas de noapte, de pat, văzu pe el un cîine mare, negru cum nu avea nimeni la castel și de îndată înțelese ce era, dar fără să se teamă, merse drept spre pat, rosti versetul din Psalmi în care se vorbește despre puterea dată omului asupra oricărei creaturi de către Dumnezeu: „... toate le-ai supus sub picioarele lui" (Psalmi, VIII, 6), se închină, apucă dulăul de ceafă, îl ridică și-l duse la fereastră. Animalul nu lătră, nici măcar nu schelălăi. Întoarse doar capul spre el, parcă-i rînji dezvelindu-și doi colți albi și-l privi drept în ochi, cu o căutătură care nu era de animal, dar nici de om. Luther ridică fereastra și-l aruncă afară. „Și nimeni nu l-a mai văzut vreodată."[236]

Cîinele negru al lui Luther pare văr cu flocosul cîine al lui Faust din care se ivește un școlar vesel, cu copite de cal, înfășurat într-o mantie roșu-aprins. Judecînd după „Vorbe la masă" ale lui Luther, acesta cunoștea bine povestea lui Faust.[237] Ar fi putut-o citi într-unul din numeroasele opuri care, la acea vreme, treceau din mînă în mînă în același Wittenberg, unde trei secole mai tîrziu, un alt neamț, egalul lui Luther, Goethe, o va citi și el.

De ce să te tîrăști pe jos spre depărtări ?
Ar trebui, amice să zbori pe măturoi,
Iar eu, pe-un țap ce fuge
Ajunge-vom mai iute la sabat.

această chemare de a lua parte la noaptea Walpurgiilor, Luther ar fi putut-o auzi la fel de bine ca și Faust.[238]

„Adevărat grăiește Gerson: diavolul îl urmărește pe omul singur, ca pe mielul rătăcit în deșert", va spune Luther în „Vorbe la

masă".[239] „Puzderie de demoni răutăcioşi şi şireţi mă ispitesc şi îmi vorbesc ca pentru a mă distra şi mi-e atît de greu", se plînge el prietenilor, în scrisorile de la Wartburg.[240] Sabatul vrăjitoarelor nu-i decît una dintre aceste „distracţii".

Aducîndu-şi aminte de cuvintele lui Iisus: „Iată, v-am dat putere să călcaţi... peste toată puterea vrăjmaşului..." (Luca, X, 19), Luther îşi sfătuia discipolii: „Nu vă temeţi de diavol, scuipaţi asupra lui şi el va pieri, căci nu îndură dispreţul", „Cel mai uşor, diavolul îl învinge pe om prin teamă şi tristeţe... Crede cu tărie că eşti mîntuit şi bucură-te ! În faţa bucuriei omeneşti, toate uneltirile diavolului se topesc precum zăpada în soare".[241]

Luther avea dreptate: puterea diavolului nu se află în el însuşi ci în slăbiciunea omului. După ce Atotputernicul a venit să-l lege în casa celui puternic, oricum i-ar ispiti şi i-ar tortura pe credincioşi, diavolul nu-i poate duce la pierzanie. Dar Luther se înşela crezînd deja că a învins Vrăjmaşul. Cel apropiat i se părea depărtat. Promisiunea „Vei păşi pe levănţică şi pe busuioc, vei călca în picioare leul şi balaurul", i se părea de-acum împlinită. Ce urma să fie i se părea că este.

„Oh, dacă aş putea descoperi un păcat atît de mare încît diavolul să poată pricepe, în sfîrşit, că nu mă mai tem de nici un păcat !", asta, n-ar fi zis-o dacă ar fi ştiut de ce la ispita diavolului: „Aruncă-te aci, jos !", Iisus răspunsese: „Nu-l ispiti pe Domnul".[242] Luther se înşela atunci cînd credea că nu mai avea a se teme de vreun păcat şi va fi nevoit să plătească scump.

Era prin august cu ale lui zile fierbinţi. Aerul mirosea a ars, ardeau pădurile şi depărtările erau tulburate de o pîclă albicioasă. Într-o noapte, Luther şedea la masa lui de lucru. Fusese întins în pat, în odaia de culcare, dar nu-şi amintea nici cînd, nici cum ajunsese în cealaltă încăpere. Era stăpînit de o ciudată toropeală. Se străduia să-şi aducă aminte de ceva, să se gîndească la ceva şi nu izbutea defel.

În fața lui — fereastra: o lună plină, uriașă scălda odaia într-o lumină aproape orbitoare. Era de mult obișnuit cu liniștea de moarte de la Wartburg, dar încă niciodată ca pînă atunci nu mai fusese o astfel de liniște. Parcă totul era împietrit, chiar și el. Ținîndu-și răsuflarea, aștepta ceva. În fața lui, pe masă, se deschidea o carte: Vechiul Testament, în ebraică. Lumina lunii era atît de vie încît putea citi cu ușurință din Cîntarea Cîntărilor:

„De dormit dormeam, dar inima-mi veghea. Auzi glasul celui drag ! El la ușă bătînd zice: Deschide-mi surioară, deschide-mi, iubita mea, porumbița mea, curata mea !... Ca pecete pe sînul tău mă poartă, poartă-mă pe mîna ta ca pe o brățară ! Că iubirea ca moartea e de tare..." (V, 2, VIII, 6)

Prin odaie se răspîndi o ușoară mireasmă de narcise de pădure. Își aminti de ceea ce-i spusese „micul grec", Melanchton, despre răpirea Persephonei, din imnul lui Homer: substantivul grecesc al florii *Narkisos* își are rădăcina în *narkân*, „a îmbăta", „a zăpăci", „a cădea în nesimțire". Cea mai mare beție a vieții este sfîrșitul vieții, ruptura și căderea în abis: „Aruncă-te de aci, jos !". Palida floare a mormintelor, „cu mireasmă apăsătoare", *baryodmos*, desfrîul cel îngrozitor de dulce a iubirii carnale, iată ce e narcisa. Persephona tocmai o culesese cînd măruntaiele pămîntului s-au căscat la picioarele ei. Hades, regele infernului țîșni din adîncuri, călare pe un cal cu răsuflare de foc și o luă cu el în Tartar.[243]

Deodată dinspre odaia unde i se afla patul ajunse pînă la el un suspin adînc. Tăcerea de moarte se făcu și mai apăsătoare, iar parfumul narciselor, mireasma de trup femeiesc, de stricăciune, mai puternic. Încet, ridică ochii de pe carte pentru a privi într-acolo, de unde venea suspinul și spaima îi fu atît de mare încît se ridică în picioare gata să o ia la fugă. Dar ceva peste poate de puternic, îl împinse de la spate și, clătinîndu-se, se îndreptă spre odaie, către pat, ca spre eșafod. Strînse cu putere din pleoape să nu vadă însă

precum omul care zărește lumina fulgerului chiar și prin pleoapele închise, văzu întins pe pat, alb-albăstrui, țesut de lună, gol, trupul unei femei cu chip minunat, dar palid și lipsit de sînge ca al unei moarte. Ochii îi erau închiși, lungile-i gene, lăsate. Dar chiar de-ar fi dormit somnul de veci, avea ceva treaz în somnul ei, ceva viu în moarte: „De dormit dormeam, dar inima-mi veghea". Precum zeița născută din spuma mării, ea își acoperea cu mîna sau arăta cu nerușinare ceea ce trebuia ascuns. Și toată-n totul ei era precum narcisa răspîndind greaua și îmbătătoarea mireasmă a dezmățului.

Își aminti deodată ce auzise de la oamenii preacunoscători într-ale capcanelor diavolești: uneori, diavolul răpește din cimitir corpul proaspăt îngropat al femeilor frumoase și al fecioarelor, le însuflețește cu duhul său pentru ca bărbații să se poată culca cu ele fără a ști că sînt cadavre.[244]

Buzele palide și strînse se întredeschiseră, se însufleții înroșindu-se, un suspin adînc se strecură printre ele. Mîna ei dezvălui ce ascunsese și spre chipul lui se înalță parfumul îngrozitor de îmbătător al trupului de femeie, al desfrîului. Pe buzele ei trecu un surîs atît de atrăgător, printre genele lăsate fremătă, fulgeră o astfel de dorință încît la rîndu-i, întreg sîngele lui se aprinse de dorință.

Dar își aminti: „Un leș !" și de groază i se făcu părul măciucă. Vru să-și ridice mîna pentru a se închina, era amorțită; vru să rostească o rugăciune, limba îi era împietrită. Dar ceea ce limba nu putu rosti, strigă inima:

— Sfîntă Fecioară, mîntuiește-mă !

Totul pieri.

Prin fereastra dimineții, zări lumina și auzi zgomotul egal al ploii. Fără îndoială, undeva, foarte departe fusese vreo furtună în timpul nopții. Prin fereastră urca de-acum mireasma frunzelor de toamnă și a cetinii ude de brad.

Aducîndu-şi aminte de cele petrecute pe timpul nopţii, se gîndi: „Numai o minune venită de la Ea m-a mîntuit, Ea mi-a mulţumit pentru *acatist* !". Cu cîteva zile mai-nainte începuse un imn pentru *Magnificatul evanghelic*: „Sufletul meu Îl slăveşte pre Domnul !".[245]

Lacrimi duioase îi curgeau de-a lungul obrajilor, precum liniştitele picături ale ploii. Plîngea de dragoste şi de recunoştinţă faţă de Ea pentru miracolul mîntuirii lui. Trupu-i mai era încă străbătut de durere de parcă ar fi fost bătut şi schingiuit toată noaptea; fiecare nerv vibra într-însul ca după cazne îndelungate, dar acum inima îi era plină de bucurie şi de linişte.

Se sculă, trecu în camera cea mare, se aşeză la masa de lucru şi se puse pe treabă cu o rîvnă şi o bucurie cum nu mai simţise pînă atunci la Wartburg. Continuă acatistul început. În inima lui şi a Sa era acelaşi cînt: „Sufletu-mi Îl slăveşte pre Domnul !".

27

Cum se întîmplă ades în cazul unei vieţi singuratice şi mereu aceeaşi, zilele erau prea lungi, în vreme ce săptămînile şi lunile îşi luau cu repeziciune zborul. Pădurea părea că abia se înveşmîntase în purpura şi aurul toamnei, că-şi şi părăsea podoaba. Frunzele îngălbenite foşniră sub paşi de-a lungul tăieturilor dezgolite şi transparente unde se ivea regeşte, cerbul maiestuos alături de ciuta-i tremurîndă. În pădure, miresmele deveniră mai puternice. Frunze putrede, ciuperci, umezeală înăbuşitoare, mireasmă ciudată de terebentină, de mlaştină, de băltoacă şi încă altceva, necunoscut, tulburător, parcă jilav, parcă uşor călduţ: pielea păroasă a spiriduşilor. Pe azurul pal şi rece al cerului, triunghiuri negre cu unghiuri schimbătoare — cîrduri de berze zburau spre sud, cu ţipete de tristă chemare, lebede sălbatice treceau atît de sus încît nici nu puteau fi zărite, abia ce li se putea auzi, pe sub nori, ţipătul aducînd

a sunet de goarnă. Primii fulgi de nea se rotiră, în lumina soarelui matinal, ramurile mestecenilor cei plîngători se vătuiră cu chiciură sclipitoare. Curînd pămîntul se albi de zăpadă. Şi focul trosni, prietenos şi jucăuş în vetre.

Luther scria mult: „Despre spovedanie", „Comentariu despre Psalmi", „Dorinţe monastice", „Despre viaţa conjugală", „Împotriva ţapului de la Leipzig" (doctorul Emzer), „Împotriva regelui Engliterei, Henric" şi o epistolă acuzatoare către arhiepiscopul de Mainz despre reînceperea negoţului cu Indulgenţe: „Dacă Reverenţa Voastră nu o contramandează cîtuşi de puţin, mă voi vedea silit a vă aduce aceleaşi învinuiri ce i-au fost aduse şi lui Tetzel... şi de a arăta întregii creştinătăţi prin ce se deosebeşte de lup un episcop".[246] De asemenea, redactă o carte despre „Christos şi Antihristul" şi multe altele. În acelaşi timp, se pregătea să traducă Scripturile în germană şi continua să înveţe ebraica şi greaca.[247]

Era ferm hotărît să fugă din închisoarea lui şi să se elibereze, căci de la Wittenberg îi ajunseseră la ureche zvonuri îngrijorătoare privind nişte tulburări şi dezbinări ivite pe neaşteptate în sînul Bisericii sale.

La sfîrşitul lui noiembrie, se furişă din Wartburg şi apăru pe neaşteptate în Wittenberg unde prietenii îl recunoscură cu greu sub barba şi straiele „cavalerului Georg". Nu rămase aici decît cinci sau şase zile, cît să afle cum merg treburile (casa miroase a ars, vrui să aflu dacă focul nu s-a aprins oare ?) şi cînd vestea sosirii sale începu să se răspîndească, se întoarse degrabă la Wartburg căci nu dorea să-l părăsească înainte de a-şi fi început opera atît de însemnată pentru el: traducerea Sfintelor Scripturi.[248]

O dată întors, începu să tălmăcească Noul Testament. „Este o operă măreaţă şi sfîntă, de trebuinţă oricui vrea să se mîntuiască. Nădăjduiesc să dau Germaniei mele o traducere mai bună decît aceea latină." „Vreau să vorbesc nemţeşte, nu latineşte sau

grecește."[249] „Pe femeile din gospodărie, pe copii în jocurile lor, pe orășenii din piață — iată-i pe cei pe care trebuie să-i învățăm limba Sfintelor Scripturi." „Privind buzele celui simplu, ascultînd-o pe mamă vorbindu-le copiilor ei, învăț de la ei."[250] „M-am născut pentru nemții mei. Pe ei doresc a-i sluji." „Fie ca Domnul să îndeplinească prin urmare această lucrare pe care El Însuși a început-o."[251]

Știa că numai dacă această lucrare va fi împlinită cum se cuvine, Iisus El-însuși și Cei Doisprezece vor umbla pentru întîia dată peste cîmpuri și prin pădurile patriei sale, din sat în sat, din oraș în oraș, învățînd poporul și că, pentru prima oară, în cîntecul cucului natal și în foșnetul mestecenilor cei plîngători, va răsuna Predica de pe Munte: „Fericiți cei săraci cu duhul". Iisus va umbla mai întîi prin Germania, apoi prin toate celelalte ținuturi. Știa că a tălmăci Noul Testament — întreg creștinismul — în nemțește, însemna a traduce în toate limbile timpurilor moderne. Creștinismul va ajunge din nou, nu roman, ci universal, catolic.

În acele zile, trăia cea mai mare bucurie ce poate fi simțită de om pe pămînt: a face și a ști că faci ceva bun, de trebuință pentru toți, precum pîinea și apa, o lucrare sfîntă.

„Într-o zi, la Dieta de la Augsburg, arhiepiscopul de Mainz deschise pe neașteptate o anume carte și începu a citi din ea", își amintește Luther. „Ce citiți acolo, Reverența Voastră ?", îl întrebă cineva din anturajul lui. „Nu știu ce-i cu cartea asta, dar bag de seamă că tot ce are în ea e împotriva noastră", răspunse celălalt. Acea carte era Sfînta Scriptură. „Frate Martin, lasă această carte, îmi mai spuse un călugăr augustin, doctor Uzinger, dascălul meu de la mănăstirea din Erfurt. Trebuie să-i citești pe părinții Bisericii; din Scripturi, ei au scos mierea adevărului, dar Scriptura însăși nu aduce decît tulburare și vrajbă."[252] Iată de ce, în Biserica Romană, Evanghelia va rămîne aproape necunoscută de-a lungul a mai multe

veacuri: nu era îngăduit a o citi în limba maternă. Nu putea fi citită decît în Biserică, în latina pe care marea parte a credincioşilor nu o înţelegeau. În Biserica Romană, Cuvîntul lui Dumnezeu era cu grijă înlănţuit, închis şi pecetluit. Christos era mut: călăii, slujitori ai Marilor Preoţi, nu ai Iudeii ci ai Romei, îi puseseră căluş la gură.

Luther avea tot dreptul să spună: „Mulţumită mie, Evanghelia a ieşit pentru întîia dată la lumină", scăpând din noaptea milenară, din temniţa Bisericii Romane.[253] Călușul fusese scos de la gura Domnului şi de îndată, Cel Mut grăi. Luther părea a şti că această lucrare era cea mai mare dintre toate cele împlinite de el. Luther, întemeietorul unei noi biserici, denunţătorul „Papei-Antihrist" nu este, poate, demn de prea multă încredere, dar, fără îndoială, el este cel care a eliberat Cuvîntul Domnului.

„Aparenţa întîmplării este cu adevărat fapta Providenţei, Cineva are grijă de mine, mă duce de mînă, ca pe un orb." Simţea asta mai mult ca niciodată. Abia acum înţelese ceea ce i se păruse lipsit de ţel şi de însemnătate la Wartburg. Fusese captiv pentru a fi eliberat cel Întemniţat. Tăcuse pentru a vorbi cel Mut.

Începu să traducă Noul Testament în decembrie 1521 şi termină în martie 1522. Scriind ultimele cuvinte ale ultimei cărţi, a Apocalipsei:

Amin ! Vino, Iisuse Doamne !

plînse de recunoştinţă, ca atunci, în noaptea aceea îngrozitoare cînd fusese mîntuit de Sfînta Fecioară. Îngenunchind în faţa ferestrei şi contemplînd cu bucurie cerul de iarnă, care vestind încă posomorît dezgheţul, pentru el părea de-acum primăvăratic, albastru şi diafan, începu să se roage:

„Binecuvîntează, suflete al meu, pe Domnul şi toate cele dinlăuntrul meu, numele cel sfînt al Lui...

Pe Cel ce curăţeşte toate fărădelegile tale, pe Cel ce vindecă toate bolile tale; pe Cel ce izbăveşte din stricăciune viaţa ta, pe Cel ce te încununează cu milă şi cu îndurări;

Pe cel ce umple de bunătăți pofta ta; înnoi-se-vor ca ale vulturului tinereții tale." (Psalmi, CII, 5)

28

În aceeași zi, o nouă întîmplare sau Providența, dar de astă dată nu mai era divină ci diavolească (pentru că, vai !, există și ea): Luther primi vești încă și mai îngrijorătoare decît acelea dinaintea călătoriei sale la Wittenberg. Judecînd după acele știri, casa nu numai că mirosea a ars, ci de-acum căzuse pradă flăcărilor.

La 27 decembrie 1521, la vreo douăsprezece zile după ce Luther părăsise Wittenberg, ajunseră acolo, venind dinspre Zwickau, de la hotarul ceh, „niște profeți" ai locului, bieți țesători și postăvari, „iluminați de Sfîntul-Spirit". „Spiritul — ziceau aceștia — se coboară unde vrea și cu deosebire, asupra celor mai umili." După venirea lor, izbucni răzmerița. Mulțimea în mare neorînduială, țipînd furioasă, „Arde, ucide, jos !", începu să jefuiască, să ardă și să profaneze mănăstiri și biserici. Același lucru se petrecea și în orașele vecine.[254]

Cel care aținta răscoala, alături de țopîrlanii de postăvari din Zwickau, era învățatul teolog al Universității din Wittenberg, arhidiaconul catedralei din Carlstadt, personaj foarte inteligent și de adîncă credință, însă ucenic măcinat de gelozie față de învățătorul său; un „al doilea Luther" ce se dorea a fi primul. Gîndind că Luther, întemnițat la Wartburg, pierise pentru totdeauna, Carlstadt dorea să-l înlocuiască și să-l întreacă. „Luther vorbește, dar nu face nimic, bate pasul pe loc", ar fi putut zice Carlstadt, aproape ca Luther însuși la Wartburg: „Stau aci, leneș și arțăgos". Cele despre care Luther vorbise, dar nu le făcuse, Carlstadt vru să le împlinească.[255]

Luther se întorcea spre trecut, revenea la începuturile creștinismului, la Evanghelie, în timp ce Carlstadt țintea spre viitor,

spre sfîrșitul creștinismului, spre Apocalipsă. „Vom începe să cîntăm un cîntec nou. *Ein neues Lied wir heben an !*", asta o zisese Luther, or, Carlstadt și profeții de la Zwickau doriră să o și facă.[256]

„Totul trebuie să se schimbe, *es muss endlich anders werden*", vor spune țăranii răzvrătiți împotriva seniorilor.[257]„Totul trebuie să se schimbe", nu numai în Biserică și în lucrurile spirituale, ci și în Stat, în rîndul lucrurilor vremelnice. Thomas Münzer, discipol al lui Carlstadt, călugăr răspopit, cerea, așa cum o va face și Luther, comunitatea bunurilor, „fraternitatea și egalitatea deplină, după Evanghelie", ceea ce oamenii veacurilor viitoare vor numi „comunism": „Toate trebuie să fie ale tuturor, *omnia simul communia*".[258]„Împărăția Domnului s-a apropiat și trebuie așezată prin forță de vreme ce după cuvîntul Domnului, numai cei care folosesc forța intră în Împărăția Sa", propovăduia Carlstadt.[259] „Înainte, înainte ! Suflați în flăcări, nu lăsați să se răcească sîngele pe săbiile voastre, nu cruțați pe nimeni !", va zice Münzer.[260]

„De ce nu am curăța această groapă de spurcăciuni (Biserica Romană) și nu ne-am spăla mîinile în sîngele lor ?", astfel vorbise Luther, iar Thomas Münzer o va face.[261] Cu alte cuvinte, după limbajul modern, Luther făcuse Transformarea, Reforma; învățăceii săi cei credincioși, Carlstadt și Münzer încep Revolta, Revoluția. „Ce-i de făcut ? Cine seamănă vînt culege furtună", își repeta Luther, ridicînd din umeri, la începutul tulburărilor. Dar cine semănase vîntul ?[262]

Cu cîteva zile înaintea sosirii acelor îngrozitoare știri de la Wittenberg, Luther, așezat în fața mesei de lucru, aruncă o privire spre fereastră și pentru o clipă nu pricepu ce se întîmplă. Era martie și toate se dezghețau. Cădea un fel de moină. Deodată, ultimele raze ale apusului tîșnind la marginea cerului, de sub norii întunecați, tăiați parcă cu foarfecele, răspîndiră o lumină atît de arzătoare și de roșie încît trunchiurile ude ale arborilor și zăpada înmuiată deveniră

sîngerii. Apa murdară a băltoacelor de pe drum de sînge se făcu. Atunci nu pricepuse ce însemna asta, înţelese abia cînd citi acele ştiri înspăimîntătoare: „Germania întreagă în sînge va fi !".[263] Deodată, îşi aminti: „În sînge ne vom spăla mîinile !". Cine spusese asta ? Cine o făcuse ? Numai Carlstadt, „al doilea Luther" sau şi primul ?

„Nu mă tem de asta, nu vă temeţi nici voi", le scria el prietenilor săi ca răspuns la ştirile acelea îngrozitoare despre Carlstadt şi profeţii de la Zwickau,[264] dar se amăgea crezînd că-l va apuca pe acel Cîine Negru de ceafă şi-l va arunca pe fereastră, urmînd să-şi plătească scump greşeala.

Cel mai rău era faptul că ucenicii săi credincioşi precum Melanchton se lăsau ademeniţi de „profeţi". „Nu trebuie să-i dispreţuim, îi scria Melanchton lui Frederic cel Înţelept. În afară de Luther, nimeni nu ar putea deosebi ce Spirit îi animă".[265] Şi Frederic nu ştia ce să facă.

„Eu însumi, ca simplu credincios, nu pricep nimic din această treabă, le spunea sfetnicilor săi cînd veni vorba de nevoia de a-i stîrpi pe profeţi. Dumnezeu mi-a dăruit destulă bogăţie, dar mai degrabă mi-ar plăcea să umblu prin lume ca un cerşetor decît să fac ceva împotriva vrerii lui Dumnezeu !" Altfel spus, se întreba şi el dacă Spiritul Sfînt ştia de acei profeţi, aţîtători la răzmeriţă.[266]

Orăşeni înspăimîntaţi, teologi învrăjbiţi, călugări şi preoţi jefuiţi, toţi oamenii cumsecade din urbe aveau nevoie de Luther şi îl rugau stăruitor pe Frederic să li-l aducă cît mai grabnic.

„Luther a aprins focul, Luther să scoată castanele !"[267]

„Nu mi-e frică", spunea el, dar nu era adevărat. Încerca doar să-şi liniştească prietenii şi pe sine-însuşi. În fapt, se temea. „Ştiam din totdeauna că Satana ne va da această lovitură, dar nu ştiam că n-o va face cu mîinile lui, ci cu ale noastre", le scria învăţăceilor săi.[268] „Cei mai răi duşmani ai mei nu mi-au dat o lovitură atît de mare ca

aceasta dată de prieteni; iată ce-mi copleşeşte inima!"[269] „Toate suferinţele mele trecute nu sînt nimic pe lîngă acestea; încă niciodată nu am fost atît de adînc rănit."[270] În aceşti oameni, „Satana însuşi s-a ridicat împotriva Evangheliei", se luptă împotriva lui Christos prin Christos.[271]

„Totul să fie în comun, *omnia simul communia*", Luther îşi aduse aminte de aceste vorbe, le cîntări şi zări faţa mică, prăpădită, neagră şi zbîrcită precum a unei maimuţe a unui omuleţ slăbuţ: „Luther al doilea", Carlstadt, luminat de roşeaţa flăcărilor înviorate. „Nu mai avem o clipă de pierdut, hotărî Luther, trebuie să sărim şi să smulgem torţa din mîna incendiatorului, cîtă vreme focul n-a apucat să cuprindă casa."[272]

După ce fusese recunoscut în taină la Wittenberg, în decembrie, trimise acolo un „îndemn hotărît către toţi creştinii de a nu se încrede în tulburare şi răscoală".[273] „Dumnezeu nu îngăduie nesupunerea, diavolul se bucură de ea... Nimeni nu trebuie să răstoarne autorităţile stabilite, în afară de Cel Care le-a rînduit", acesta este, în mare, înţelesul „Îndemnului".[274] Dar Luther simţea şi el prea bine că îndemnul nu era de ajuns. „Folosindu-se de lipsa mea, Satan a pătruns în ţarcul oilor şi într-atît le-a ispitit, încît nu pot să le stăpînesc de departe... prezenţa mea este indispensabilă ", îi scria el lui Frederic. „Cugetul meu nu-mi dă pace. Împotriva vrerii Alteţei voastre şi a lumii întregi sînt nevoit a merge acolo unde se află enoriaşii mei pentru a suferi alături de ei şi a muri împreună cu ei. Aceasta este una dintre motivele venirii mele, iar cealaltă e că întrevăd o mare răzvrătire a poporului prin care Dumnezeu va pedepsi Germania."[275]

Luther simţea că viaţa-i ajunsese la răscruce. Îşi petrecea ultima noapte la Wartburg şi parcă îşi privea, din înălţimea turnului său, întregul drum străbătut. Se gîndea la cele trei mari ispite, două trecute şi una viitoare. Prima se petrecuse în Turnul Negru al

mănăstirii din Wittenberg, a doua aci, în Turnul Cenușiu din Wartburg, a treia — poate, din nou în Turnul Negru. La prima încercare, un demon nevăzut, lăuntric l-a ispitit cu iluzia libertății, a personalității, la a doua, un demon tangibil, din afară, sub înfățișarea unui trup gol, de femeie l-a momit cu năluca iubirii, a desfrîului, a treia va fi un demon cînd văzut, cînd nevăzut, exterior și interior în același timp, care-l va ademeni cu iluzia fraternității, a comuniunii: „*Omnia simul communia*", toate să fie ale obștii. Prima dată, diavolul ar fi putut pricinui pierzania lui Luther, a doua oară — a operei sale, a treia, cea mai înspăimîntătoare, cînd Luther și-ar fi putut pierde atît sinele cît și opera. A ieșit biruitor din prima și dintr-a doua ispită. O va învinge oare și pe cea de-a treia ?

29

La 1 martie 1522, Luther părăsi Wartburg și pe 6 martie ajunse la Wittenberg unde lepădă veșmîntul „cavalerului Georg" și, îmbrăcînd din nou rasa de călugăr, cu barba rasă și tonsura refăcută, redeveni fratele Martin.[276]

Duminica următoare, pe 9 martie, se urcă la amvon. Predică în fiecare zi a săptămînii. În această predică de șapte zile s-a depășit pe sine însuși: a știut să găsească măsura, el, cel lipsit de măsură. Se liniști interior, se împăcă cu sine însuși și, prin el, și ceilalți se liniștiră. Carlstadt, Münzer și profeții din Zwickau chemau la ură, el — spre iubire. Aceia chemau spre sclavie, el — spre libertate. Ei gîndeau că sabia va învinge verbul, iar el credea că Verbul e mai puternic decît sabia. „Voi predica, mă voi ruga cu stăruință, voi striga, dar nu voi sili pe nimeni prin forță, căci credința este liberă... Numai prin Verb trebuie să luptăm și să învingem; numai prin Verb poate fi năruit ce a fost înălțat prin sabie. Urmați-mi pilda: am luptat împotriva Papei fără a mă folosi de sabie; nu am făcut decît să

vestesc, decît să propovăduiesc Verbul Divin și el a doborît papalitatea așa cum nici o altă putere de pe lume n-ar fi putut-o face".[278]

La Wartburg, tălmăcind Sfînta Scriptură, prin contemplație și acum, la Wittenberg, prin faptă, simțea cea mai mare bucurie ce-ar fi putut fi simțită de vreun om pe pămînt: bucuria de a face bine semenilor săi. Vedea literalmente, valurile răzmeriței domolindu-se sub smirna Verbului Sfînt răspîndit asupra-le. I se părea că prin el, Împăciuitorul Ceresc al tuturor furtunilor pămîntene oprise vîntul și spusese mării: „domolește-te, încetează!". Și se făcu liniște adîncă...

Dar se înșela crezînd că a învins a treia ispită diavolească — iluzia fraternității, a comuniunii, la fel cum o învinsese pe prima, pe cea a libertății, a personalității deșarte — și pe cea de a doua — a iubirii, a desfrîului. „Fără a scoate sabia din teacă, fără a vărsa vreun strop de sînge, am stins torțele aprinse ale puitorilor de foc", această speranță nu era sortită împlinirii.[279]

Trei „proroci" din Zwickau (doi teologi, Marc Stubner și Cellarius) și un țesător sau postăvar oarecare, lung cît o zi de post, roșcat și plin de pistrui încercaseră îndelung să dobîndească o întrevedere secretă cu Luther, dar acesta încercă să scape de ei. În cele din urmă, se învoi să-i primească.

— Lucrarea ta, frate Martin, este mai însemnată decît aceea a Apostolilor, începu Stubner, copleșindu-l cu o bunăvoință care nu prevestea nimic bun. Luther se mulțumi să ridice din umeri așteptînd urmarea.

— Dar pe noi, pe călugării din Zwickau, drept ce ne ei ?

— Dar voi drept cine vă credeți ? răspunse Luther printr-o întrebare.

— Proroci ai lui Dumnezeu, asemeni ție.

— Și despre ce vorbește prorocirea voastră ?

— Despre aceea că Împărăția lui Dumnezeu se apropie și că trebuie așezată prin forță.

— Totul trebuie în cele din urmă schimbat, încuviință Cellarius. Libertatea creștinilor trebuie dobîndită prin sabie.

— Prin sabie ! repetă ca un ecou roșcatul al cărui glas și chip purtau pecetea unei nemăsurate încăpățînări.

— Sfînta Scriptură nu spune asta, îi întoarse vorba Luther. Feriți-vă ca nu cumva prorocirile voastre să nu vină de la diavol.

— Tu să ai grijă ca nu cumva ale tale să nu vină de la diavol ! — țipă Cellarius, izbind cu pumnul în masă.

Dar Stubner, punîndu-i mîna pe umăr, spuse liniștit:

— Predicile tale, frate Martin, sunt pentru cei bogați, ale noastre merg spre cei săraci. Domnul e alături de cei săraci, cu bogații e diavolul.

— Diavolul ! — repetă ecoul cel roșcat.

— Lucrarea ta nu-i decît la începuturi, a noastră se isprăvește de-acum.

— Prin urmare, ce-ați isprăvit ? întrebă Luther.

— Toate vor fi ale tuturor, răspunse Stubner. Și pentru ca tu să fii pe deplin încredințat că noi sîntem proroci, vrei să-ți spun la ce te gîndești ?

— Ei bine, spune-o !

— Te gîndești: cine are oare mai multă dreptate, eu sau el ?

— Piei, Satană ! țipă fratele Martin, lovind la rîndu-i cu pumnul în masă. Și după o clipă de gîndire, adăugă:

— Cuvîntul Domnului e mărturia noastră. Pe a voastră mi-o puteți arăta ?

— Ți-o vom arăta ! răspunse ecoul.

Stubner se ridică și se îndreptă spre ușă, dar înainte de a ieși, se opri, se întoarse spre Luther și spuse rînjind:

— Așteaptă puțin, frate Martin, vom arăta lumii semnul nostru ! [280]

Şi, deodată, Luther îşi aminti de acel cîine negru, care la Wartburg, cînd îl apucase de ceafă, păruse a-i rînji şi, deodată, pricepu că duşmanul nu fusese înfrînt.

Profeţii din Zwickau doreau să-i ia de sub picioare unica piatră sigură pe care se sprijinea: Cuvîntul Domnului.

— Cuvîntul scris e mort, propovăduiau aceştia, viu e doar ceea ce a fost spus de Sfîntul Spirit. Divinul nu s-a întrupat în omenire şi nu poate fi găsit în nici o afirmaţie sau cuvînt ale veacurilor trecute, căci revelaţia încă mai durează; credinţa este lucrarea veşnică a lui Dumnezeu.[281]

„Glasul Sfîntului Spirit în mine este asemenea vuietului de ape. Nu mai ştiu dacă nu am înghiţit cumva o sută de mii de Biblii", se făIea Münzer.[282]

30

Noul Testament în traducerea germană a lui Luther apăru la 25 septembrie 1522. De aci, porniră toate. Oameni de toate felurile şi condiţiile, bogaţi şi săraci, cunoscuţi sau oarecare, învăţaţi sau neştiutori de carte, aşezaţi la mese prin cîrciumi sau adunaţi grupuri în pieţe, vorbeau despre credinţă. „Toţi cei care ştiau a citi în germană, citeau şi reciteau cu lăcomie Noul Testament, gravîndu-şi-l în minte şi în inimă. Fiecare îl purta cu sine şi asta trezea o astfel de mîndrie, încît despre el vorbeau nu numai laicii ci şi oamenii bisericii, pînă şi doctorii în teologie", îşi aminteşte un martor.[283] Plugarii, minerii, ciobanii, tăietorii de lemne, lucrătorii cu ziua, croitorii, cîrpacii, cerşetorii „umblau din oraş în oraş, din tîrg în tîrg, predicînd Evanghelia".[284] „Toţi oamenii sînt egali în faţa lui Dumnezeu, propovăduiau ei. Pe cînd Adam ara, iar Eva torcea unde se aflau învăţătorii ?"[285]

Cel mai mult încingea spiritele acest pasaj din *Fapte* în care se

vorbește despre prima frăție creștină:

„Iar inima și sufletul mulțimii celor ce au crezut era una și nici unul nu zicea că este al său ceva din averea sa, ci toate le erau de obște." (Faptele Sfinților Apostoli, IV, 32)

„Toate erau ale tuturor și toți erau frați în vremea Apostolilor și noi trebuie să le urmăm pilda", propovăduia în Suabia, blănarul Sebastian Lutzer; un bărbat cu desăvîrșire necunoscut, un oarecare Hans Müller fu numit căpetenia „Marii Frății Creștine". Acesta umbla prin burguri și prin sate, înfășurat într-o mantie purpurie, purtînd pe cap o pălărie roșie cu pană de cocoș, încălțat cu ghete din piele stacojie, potcovite precum ale lui Mefisto, și în juru-i se strîngeau cete „Roșii" de țărani. Iată ce ieșise din Cîinele cel Negru al doctorului Luther, din cățelul cel negru al doctorului Faust: un Școlar Roșu, demonul unei mari răzmeriție.

Prin urmare asta era-n cățel:
Un școlar rătăcitor, nostimă treabă!

ar fi putut spune doctor Luther precum doctor Faust.[286]

„Să-i supui din nou pe oamenii izbăviți de Christos, cei pentru care-și vărsă sîngele Lui cel prețios, nu-i oare asta o nedreptate strigătoare la cer? Pentru Christos nu există nici robi, nici oameni liberi. Dar seniorii ridicîndu-se împotriva lui Dumnezeu, nu vor ca săracul să fie mîntuit", spuneau țăranii răsculați adunîndu-se în Cetele Roșii, sub un steag cu Cruce Albă.[287]

În martie 1524, apăru o „Plîngere a țăranilor și douăsprezece cerințe". „Noi nu sîntem nici răsculați, nici răzvrătiți, noi sîntem predicatori ai Evangheliei... Adevărații răzvrătiți sînt cei care se ridică împotriva Evangheliei și ar vrea s-o nimicească: stăpînii și asupritorii noștri", se putea citi în scurta predoslovie a Plîngerilor. Urmau cele douăsprezece cerințe: alegerea preoților de către obștea sătenilor, îngăduința de a pescui, de a vîna și de a tăia lemne pe pămînturile seniorale, micșorarea dărilor și a corvezilor, tribunale

cinstite, neînstrăinarea în folosul seniorilor a moștenirilor rămase văduvelor și orfanilor, desființarea iobăgiei. „Sîntem liberi, după Sfînta Scriptură și dorim a fi liberi căci sîngele lui Christos i-a răscumpărat pe toți oamenii, fără deosebire, pe păstor ca și pe senior." „Dacă una dintre jalbe va fi găsită a fi împotriva Cuvîntului lui Dumnezeu, lucru pe care noi nu-l credem, ne vom lepăda dinainte de ea. Pacea lui Christos fie cu toți, Amin !"[288]

În același timp, țăranii din Suabia, luîndu-se după cartea lui Luther „Despre libertatea creștină", îi cerură să fie conducătorul și mijlocitorul lor pe lîngă seniori.[289] Dacă el s-ar fi învoit, s-ar fi putut ca întreaga mișcare să se termine la fel de pașnic precum începuse sau, cel puțin, numeroasele atrocități ale răscoalei ar fi putut fi ocolite. Dar Luther nu se învoi. Îi părăsi și îi trădă pe țărani și pe sine în același timp.

Cu un an înaintea răscoalei, îi pusese în gardă pe seniori: „Țăranii nu mai vor și nu mai pot să îndure abuzurile voastre. Disprețul față de voi, seniori, a atins culmea în rîndul poporului".[290] Ce fusese spus în 1523 era uitat în 1525 cînd apăru: „Îndemn la pace ca răspuns la cele douăsprezece cerințe ale țăranilor din Suabia". „Principala vină a răscoalei țărănești cade asupra voastră, seniori și încă și mai mult asupra voastră, episcopi, preoți și călugări, căci în oarba voastră înverșunare nu încetați a prigoni Evanghelia. Vi s-a pus cuțitul la gît și nu încetați a crede că puterea e de partea voastră și că nimeni nu vă va înfrînge." Astfel zice Luther către seniori, iar către norod: „Dacă stăpînii sînt răi, asta nu îndreptățește în nici un chip revolta voastră, căci acela care scoate sabia de sabie va pieri. A îndura jugul stăpînilor răi este crucea pe care v-o trimite Domnul. De altminteri, faceți cum vă va fi voia, dar nu vă dezvinovățiți în numele lui Christos. Vă voi smulge sfîntul Său nume chiar de ar fi să-mi vărs și ultima picătură de sînge pentru asta".[292]

În fapt, nimic nu e zis, nici făcut în acest „Îndemn", căci nu a

fost cu putință de a alege. Luther voiește ca lupii să fie sătui și oile despăgubite. În această afacere, pe care oamenii vremurilor noastre o numesc „revoluție socială" și „problemă de inegalitate socială", el se va afla *în afara jocului*; ca și Sfîntul Francisc din Assisi și aproape toți sfinții, de altminteri.

„Ești asemeni unei potăi aflate între două armii care se înfruntă, aceea a robilor și aceea a stăpînilor, a săracilor și a bogaților; te încurci doar printre picioarele lor și alții te vor strivi", i-ar fi putut spune țăranii răsculați.

La Nordhausen se trăgeau din răsputeri toate clopotele pentru a acoperi glasul lui Luther predicînd în biserică; la Orlamund este lovit cu noroi și pietre. Cînd fuge din biserică i se strigă:

— Du-te dracului și să-ți frîngi gîtul înainte de a ieși d-aci ![293]

Pentru el, asta era, poate, ceva mai rău decît bula pontificală ce-l excomunica din Biserică.

„Luther a pîngărit întreg creștinismul luîndu-i pe furiș Evanghelia", afirma Münzer în cartea „Împotriva catedrei de la Wittenberg cea fără de suflet și trăitoare în desfătări".[294] În orașul Mülhausen din Thuringia, chiar sub nasul lui Luther, acesta strîngea cete de răzvrătiți; la Alsted, alcătui o societate secretă ale cărei tentacule nevăzute se întinseră pentru începuturi, în toată Germania și mai apoi, după cum spera chiar Münzer, în întreaga Europă.[295] Era cel dintîi care pricepuse că aceste cuvinte „Toate vor fi ale obștei" erau pîrghia lui Arhimede cu ajutorul căreia se putea răsturna lumea, „revoluția mondială", cum îi vor spune oamenii veacurilor viitoare. Societatea secretă a lui Münzer este acel grăunte, mic cît o boabă de muștar, care într-o bună zi va da naștere unui mare copac: Internaționala a Treia.

„Sus, fraților, dacă voiți ca Dumnezeu să vă înalțe !", suna chemarea lui Münzer către minerii din Mansfeld, chiar acolo unde bătrînul Hans Luther, tatăl lui Martin, avea niște cuptoare. „Începeți

lupta Domnului, căci a sosit vremea... Întreaga Germanie, Franța, Italia sînt de-acum ridicate. La treabă, la treabă, la treabă ! Suflați în foc, nu lăsați sîngele să se usuce pe sabia voastră, nu cruțați pe nimeni... La treabă, la treabă, la treabă !".[296] „Bogații și puternicii acestei lumi trebuie doborîți precum cîinii", zicea o altă chemare a aceluiași Münzer.[297]

„La treabă, la treabă, la treabă ! *Dran, dran, dran !*" În aceste chemări se simte deja cum fierarii de sub pămînt bat nicovala. Acel cîntec înfiorător al călugărului Münzer, aburind de sînge omenesc este primul cîntec revoluționar al vremurilor noi.

31

În noiembrie 1524, izbucni o revoltă țărănească în Suabia. De aci, se întinse în Swarzwald, Alsacia, în Palatinat, arhiepiscopia de Mainz și Franconia. La începutul lui 1525, toată Germania era cuprinsă de pîrjol. Cetele Roșii ale răzvrătiților, atacau, jefuiau, ardeau și dărîmau castele și mănăstiri. Burgurile neavînd puterea de a ține piept răsculaților își deschideau porțile. Mulți cavaleri (între alții, Goetz von Berlichingen, Main de Fer), juriști, învățați și teologi li se alăturau de voie, de nevoie și, făcînd ordine în acele cete de nesupuși, întăreau răzmerița.[298]

Numai în Suabia, armata sau hoarda țăranilor răzvrătiți număra 300.000 de oameni. Două sute nouăzeci și cinci de mănăstiri și castele erau dărîmate și jefuite în Franconia. Toți nobilii, călugării și ecleziaștii erau doborîți ori dați morții prin cazne.

Focul răscoalei înconjura Wittenberg: „Ne aflăm în mare primejdie, scria Melanchton. Dacă Münzer iese învingător și Dumnezeu nu ne vine în ajutor, sîntem pierduți". [300]

„Luther a aruncat Germania într-așa nebunie încît nădejdea de a nu fi uciși ne apare drept liniștitoare și dătătoare de siguranță",

scria în primăvara lui 1525 umanistul Ülrich Zasius. „Atacurile lui Luther împotriva Papei și a împăratului sînt principala cauză a răscoalei", afirma Erasmus, iar lui Luther i-o spunea verde-n față cu o liniște plină de sarcasm: „Tu nu voiești a-i recunoaște pe acești răzvrătiți drept ucenicii tăi, doar că ei, ei te țin drept învățătorul lor".[301] „Luther însuși e mai rău decît toți țăranii răzvrătiți la un loc, repeta ducele Georg de Saxa. Să tai doar ramurile care dau din răscoală, cruțînd trunchiul, asta e lipsit de noimă."[302]

Luther și-ar fi putut aminti atunci cele văzute de la fereastra din Wartburg: ultimele raze ale soarelui în amurg, țîșnind pintre norii întunecați și scăldînd totul într-o lumină atît de roșie și de arzătoare încît trunchiurile arborilor uzi de ploaie deveniseră însîngerate, iar zăpada înmuiată și băltoacele murdare de pe drum păreau a fi de sînge. Atunci se adeveri ce presimțise: „Toată Germania va fi în sînge" și poate Europa întreagă, lumea toată; pentru a folosi limbajul zilelor noastre, Revoluția este revărsarea sîngeroasă a Reformei, dezghețul ei primăvăratic de sînge și noroi. Atunci cînd zisese: „Ne vom spăla mîinile în sîngele lor!", vorbind despre slujitorii Papei, Antihristul cel adevărat sau cel închipuit, Luther în persoană unise schimbarea cu Revolta, Reforma cu Revoluția printr-o legătură la fel de nezdruncinat, la fel cu aceea care-i unește pe doi frați siamezi.

În acele zile cînd toate și toți îi vorbeau lui Luther despre Revolta Țăranilor și îl socoteau răspunzător de ea, lui i se întîmpla ceva asemănător celor petrecute în urmă cu vreo douăzeci de ani cînd, auzind în biserică pilda surdo-mutului îndrăcit, se prăvălise brusc la pămînt cu chipul schimonosit de groază și țipase zbătîndu-se în spasmele posedatului: „Nu sînt eu acela ! Nu sînt eu ! *Ha ! Non sum, non sum !*"[303]

Cartea lui Luther „Împotriva cetelor de țărani ucigași și tîlhari" și cîteva dintre scrisorile din aceeași epocă sînt și ele un astfel de

strigăt al posedatului.

„Orice răzvrătit este un cîine turbat; dacă nu e stîrpit, va mușca. Țăranii răzvrătiți trebuie nimiciți precum cîinii cei turbați... Cine poate să omoare, să gîtuiască, să spintece !" „Ucideți-i pe toți, pe toți ! Dumnezeu va ști să-i recunoască pe nevinovați, dacă în rîndul lor se pot afla vreunii. Oare nu El însuși, prin mîinile noastre, este Acela care spînzură, spintecă, arde răzvrătiți și le taie capul ?" „Înfiorător lucru: toți își acoperă nelegiuirile cu Evanghelia... Dar printre ei sînt mulți cei supuși sau cei care au fost nevoiți să li se alăture. Prin urmare, seniori, fiți îngăduitori față de acești nefericiți... A-ți elibera aproapele din cetele diavolești este o faptă de iubire... Dacă veți pieri în acest război, nu veți găsi un alt sfîrșit mai bun... Oh, ce vremuri extraordinare trăim, în care ne putem afla mîntuirea răspîndind sînge în loc de rugăciuni !"[304]

În această carte și în aceste epistole, Luther este înfiorător și trezește dezgustul, dar blîndul rege David, strămoșul Domnului, este el mai bun, cînd spune: „Fiica Babilonului, ticăloasa !... Fericit este cel ce va apuca pruncii și va lovi pruncii tăi de piatră" (Psalmi, CXXXVI, 8-9) sau cînd îi taie cu fierăstrăul pe prinșii filistini ? Dar poate că nici Luther, nici regele David nu sînt mai respingători decît anticul Adam din întreaga omenire de după decădere.

Se pare că, uneori, negrii și chinezii simt că albii răspîndesc un miros de „cadavru". Poate, Îngerii simt și ei că oamenii miros urît, a moarte, a păcat. Nu e nici o îndoială că Luther atîțîndu-i pe stăpîni împotriva țăranilor, miroase la fel de urît ca regele David cel care-i taie cu fierăstrăul pe prinșii filistini, dar înainte de a-i judeca, să ne aducem aminte că nici noi nu mirosim cîtuși de puțin mai frumos. Asta, bineînțeles, nu-l justifică pe Luther, dar poate că-l explică întrucîtva.

Oricît s-ar fi străduit, nu putea să nu vadă ce făcuse din țăranii răzvrătiți. În această treabă urîtă, cea mai rușinoasă, dacă nu cea mai

penibilă, a fost inutilitatea, căci seniorii nu aveau nevoie de nici o încurajare sau dezvinovățire din partea lui Luther pentru a-i întrece în sălbăticie pe răsculații pe care-i reprimau.

Toată răscoala țăranilor nu ținu decît opt luni, din toamna lui 1524 pînă în primăvara lui 1525. Prima victorie asupra răsculaților o dobîndi contele Albert de Mansfeld, la 5 mai 1525, aproape de Osterhausen. Pe 12 mai, forțele reunite ale landgrafului Filip Hesse, ale contelui de Mansfeld și ale ducelui Georg de Saxa obținură o victorie definitivă sub zidurile de la Bobling; pe 15 mai cetele roșii ale lui Münzer erau înfrînte sub Frankenhausen.

Împotriva cavaleriei nobiliare, toată în armură de fier, înarmată cu archebuze și bombarde, se îndreptau în neorînduială mulțimea de țărani cu furci, coase, topoare, arcuri improvizate și țepușe. Văzînd înaintînd spre ei armiile amenințătoare ale nobilimii, țăranii se bulucira în ultima clipă îndărătul unei biete baricade din căruțe răsturnate și din saci cu nisip, de unde în genunchi intonară: „Vino, Sfinte Duh! *Veni Creator Spiritus!*" așteptînd dumnezeiasca minune promisă de Münzer: „Vor trece pămîntul și cerul, dar Dumnezeu nu vă va părăsi!". Cîteva ghiulele măturară baricada și toți cei care nu scăpară prin fugă pieriră într-un măcel înfiorător.

Lui Münster i se tăie capul.

„Am voit a așeza egalitatea între toate popoarele creștine, spunea el în drum spre eșafod. Crezul nostru era: «Toate să fie ale obștii, *omnia simul communia*»."[305]

Pe 17 mai, sub zidurile Savernei, în Alsacia, au fost omorîți 20.000 de țărani care nu se predaseră. La 25 octombrie, contele Albert de Prusia îi adună pe cîmpia de la Königsberg pe toți țăranii răzvrătiți de pe domeniile lui, le porunci să îngenuncheze și îi doborî cu lovituri de bombarde, „îi stîrpi ca pe niște cîini de cei turbați", după sfatul lui Luther; mai închise vreo sută de căpetenii în pivnițele castelului unde aceștia pieriră sufocați de duhoarea propriilor lor

excremente. În acele zile, tinerii nobili germani jucau popice cu căpățînile țăranilor uciși sau omorîți în chinuri.[306]

Astfel plăti „bietul om", *der arme Mann*, țăranul german, oalele sparte de ceea ce deja purta numele de „Lutheranism".[307]

„Să le ia dracu' pe toate aste noi învățături ! Prin ele n-ați făcut decît să ne ispitiți pe noi, bieți nerozi, și să ne dați pierzării", se plîngeau oamenii după Răscoala Țărănească.[308]

„Războiul s-a sfîrșit, scria la acea vreme Luther. Au pierit o sută de mii de bărbați; sînt atîția orfani și cei rămași într-atît au sărăcit, încît niciodată chipul Germaniei n-a părut atît de vrednic de milă ca acum. Pretutindeni, învingătorii întrec orice măsură cu faptele lor cumplite."[309] Dar cruzii învingători ar fi putut să-i aducă aminte lui Luther de propriile-i cuvinte îngrozitoare: „Prin mîinile noastre, Dumnezeu însuși spînzură, arde, spintecă și taie capete". Și alte cuvinte încă și mai îngrozitoare: „Eu, Martin Luther, i-am nimicit pe țăranii cei răzvrătiți; am poruncit să fie dați morții. Sîngele lor este deasupra creștetului meu, dar mă voi înălța la Dumnezeu, căci El este Acela Care mi-a poruncit să spun și să fac ce am făcut."[310]

„Dacă Luther ar fi știut să tacă", spunea Melanchton gata să plîngă.[311] Poate că într-o bună zi și Luther va plînge cu lacrimi de sînge tocmai din această cauză.

În 1530, la cinci ani după Răscoala Țărănească, în „Îndemn către oamenii Bisericii din Dieta de la Augsburg" el va zice: „Aveți grijă: spiritul lui Luther, acest bici al mîniei divine, este încă viu".[312] Mai tîrziu, după vreo patru sau cinci ani, se va adeveri că mai trăiește într-adevăr. În cenușa răcită a Răscoalei Țărănești, un drăcușor neghiob sau o întreagă legiune de diavoli — pentru a vorbi pe limba lui Luther — începu să sufle, în joacă, asupra scînteilor pe cale de a se stinge, pentru a face din ele nu un pojar, ci un uriaș foc de petrecere, o răsfrîngere apocaliptică a iadului. Sau, poate, bătrînul și înțeleptul diavol, văzîndu-și copiii jucîndu-se cu focul va

fi dorit să le arate oamenilor cum ar putea fi zidită în realitatea istorică, după raţiunea euclidiană şi slăbiciunea umană, Împărăţia lui Dumnezeu cea vestită de Evanghelie. Înfăptuită în 1534, în oraşul Münster din Westphalia, această Apocalipsă a diavolului în care, după obiceiu-i, amestecase comicul şi oribilul, ca într-un coşmar delirant, nu îndreptăţeşte nici ea ce a făcut Luther din răsculaţi, dar poate că explică o parte din groaza şi mînia pe care i-o trezea revolta.

32

În jurul anului 1530, apărură mai întîi în Brabant, printre ţesătorii şi croitorii săraci, apoi prin toată Europa, din Livornia pînă-n Elveţia, noi „profeţi", anabaptişti, rebotezători. La început fideli învăţăcei ai lui Luther, aceştia îşi întrecură curînd dascălul şi îi socotiră Biserica „mai rea decît cea Romană", iar pe el „mai rău decît Papa".[313] Trebuie — ziceau ei — desfiinţat botezul pruncilor „această scăldătoare pentru căţei şi pisoi", pentru ca o dată ajunşi adulţi şi ducînd o viaţă de păgîni să nu se laude deloc c-ar fi creştini. Anabaptiştii refuzau atît cît le sta în putere supunerea civică, serviciul militar, plata dărilor şi a capitaţiunii, judecata, legăturile de familie şi proprietatea.[314] „Crezul nostru de căpătîi e acela că toate sînt ale obştii", ar fi putut ei zice împreună cu Münzer. De la un an la altul, de pe o zi pe alta, aşteptau o a Doua Venire şi „Împărăţia de o mie de ani a Sfinţilor" pe pămînt precum o făceau toţi „oamenii Spiritului Sfînt", *spiritualii*, ucenicii Sfîntului Francisc din Assisi din veacul al XIV-lea. Melchior Hofmann, căldărar din Suabia, vestea la Strasbourg, în 1533, sfîrşitul lumii şi pogorîrea Ierusalimului ceresc chiar în acel oraş şi tocmai în acel an. De două ori fu alungat din urbe şi se reîntoarse pentru a fi în cele din urmă, întemniţat; petrecu zece ani în cucernica aşteptare a Zilei celei Mari,

de la un an la altul, de pe o zi pe alta.

Experiența religioasă capitală a anabaptiștilor era la fel cu a Apostolului Pavel și a lui Origene:

Dumnezeu va fi tot în toți.

Theos panta et passim.

„toate fie una" după cuvîntul Domnului; se va împlini „Restaurarea a tot", după cuvîntul lui Origene.[316]

Una dintre căpeteniile anabaptiste de seamă, Bernard Rottmann, alt învățăcel credincios lui Luther, în cartea sa: „Despre Restaurație", *De restitutiones*, propovăduia în acord cu „eterna Evanghelie" a lui Joachim de Fiore, că întreaga existență a lumii se împarte în trei veacuri sau Domnii: primul, trecut, cel al lui Petru; al doilea, prezent, al Fiului; și al treilea, viitor, cel al Spiritului Sfînt, în care se va împlini „restaurarea Întregului", *Apokatastasis*.[317] Poarta ducînd spre această a treia Domnie era, cu siguranță, al doilea botez al focului anabaptist.

Această experiență religioasă, a lor, era profundă, dar cu totul de neînțeles pentru Luther, fiind în întregime îndreptată către viitor, către Apocalipsă, în timp ce experiența lutherană se întorcea spre trecut, spre primii ani ai creștinismului. Ceea ce e vechi, trecut — pentru a folosi limbajul luteran — nu-i e deloc pe plac bătrînului diavol; el iubește doar noul, viitorul. Iată de ce s-a zorit să se arunce asupra anabaptismului spre a-l corupe, a-l nimici și a-i așeza leșul de-a curmezișul drumului care-i poartă pe oameni spre viitor.

În 1533, un mare număr de anabaptiști, alungați din Olanda, se refugiară în capitala Westphaliei, Münster, unde un cetățean de vază, Kniperdolling, îi primea cu dragă inimă pe învățători în casa lui și unde Bernard Rottmann își ținu predica despre pogorîrea Ierusalimului Ceresc pe pămînt, chiar acolo, la Münster, într-un viitor apropiat.

Precum un bulb transplantat din stratul olandez în pămînt

german, monstruoasa Apocalipsă se făcu la Münster laleaua roşie ca para a unei blestemate primăveri.

La 8 februarie 1533, la Münster izbucni răzmeriţa. Cete de anabaptişti umblau în neorînduială pe străzi ţipînd:

— Moarte păgînilor nebotezaţi !

Nişte oameni văzuseră pe cer cavalerul Apocalipsei urcat în şaua unui cal alb, cu sabia în mînă, cu capul încoronat de aur. Copiii proroceau în piaţa burgului şi erau ascultaţi cu veneraţie.

O mulţime de anabaptişti din Brabant, din Flandra, Frise, din Olanda, urmînd o tainică chemare din partea lui Rottmann şi a lui Knipperdorlling, se porni spre Münster. În faţa puhoiului de străini, oamenii înstăriţi şi cu mintea la cap, atît protestanţi cît şi catolici, luîndu-le frica, fugiră lăsînd oraşul pe mîna prostimii. În nădejdea că o va cuminţi prin înfometare, prinţul episcop Franz von Waldeck, stăpîn peste Westphalia, asedie burgul.

La 21 februarie, a fost ales un nou consiliu şi acesta încăpu pe mîinile anabaptiştilor. Knipperdorlling şi un alt cetăţean cu faimă, Koppenbruch fură numiţi primari. În zilele următoare, poporul avînd încuviinţarea noilor cîrmuitori, sparse mănăstiri şi biserici, le jefui şi le puse foc. La 27 februarie, norodul se adună în piaţă şi-n timp ce se ruga, Johann Mattis, unul dintre profeţii anabaptişti de seamă, brutar din Harlem, căzu sau păru c-ar fi căzut într-un somn adînc din care se trezi strigînd:

— Domnul a poruncit izgonirea din Essau a fiilor peste care domnesc cei din stirpea lui Iacob !

Iar mulţimea în delir se răspîndi pe străzi urlînd:

— Afară de aci, păgîni nebotezaţi !

Şi dînd buzna în case, alungară dincolo de zidurile oraşului, bărbaţi, femei, copii, bătrîni, bolnavi, fără a le îngădui să se îmbrace măcar cum se cuvine. Unii pieriră de cruntul frig al iernii, în viscol, alţii căzură în mîinile episcopului care, fără milă, îi dădu morţii.

Începînd cu acea zi, Johann „Profetul Domnului" ajunse stăpînul în Münster. Emitea legi, însă pentru el însuși nu exista nici una. Împărți orașul în comunități și poruncind ca toți banii celor alungați să fie strînși în sala tezaurului, numi șapte diaconi care să-i împartă în mod egal „după nevoile fiecăruia", ca în prima comunitate a Apostolilor.

Începînd cu luna lui martie, asediul Münsterului, prin forțele unite ale protestanților și ale catolicilor, deveni mai strîns și hrana nu mai putu fi adusă, căci toate drumurile spre oraș erau tăiate.

În ziua de Rusalii, Johann „primind poruncă din Înalt" ceru să fie nimicite toate „monumentele idolatriei": vase sfinte, icoane sau statui și toate cărțile, în afară de Sfintele Scripturi, să fie arse, ceea ce se și făcu pe un rug uriaș înălțat în piața mare unde au fost pierit cărți în valoare de 20.000 de florini.

Orice proprietate fu declarată comună. Sub amenințarea pedepsei cu moartea, fiecare trebui să aducă la trezorerie tot ce avea, argint, aur, pietre prețioase. Doi „profeți inspirați de Dumnezeu" sau de diavol, îi denunțau pe cei care-și ascundea avutul; aceștia erau de îndată omorîți. Nu doar bunurile fură declarate comune, ci și femeile și copiii. Toate meseriile și profesiile deveniră „sacerdoții". Se făcură refectorii comune unde frații, pe de o parte și surorile, pe de alta, mîncau în tăcere, ascultînd o rugăciune sau pasaje din Evanghelie.

Într-o zi, Profetul făcu o incursiune dincolo de zidurile orașului. Ieșirea fiind încununată de izbîndă, dușmanul respins, iar el întorcîndu-se cu ceva pradă, într-atît se îmbătă cu victoria dobîndită încît păru a-și fi pierdut cu totul mințile și zise că Dumnezeu i-a poruncit ca a doua zi, să treacă toată armata nelegiuiților prin sabia lui Gideon. Și făcu precum zisese: ieși pe porțile orașului împreună cu treizeci de oameni aleși de el, se aruncă asupra armatei vrăjmașe și pieriră cu toții.

33

Îndată după Johann din Harlem, învățăcelul său, Hans Bockold, Johann de Leyda, luă puterea. Cîrciumar, negustor, croitor, actor ambulant și cosmopolit, umblase de colo-colo, din Anglia pînă în Portugalia, în căutare de aventuri, era un băiat destul de drăguț, orator înnăscut și nu era cîtuși de puțin neghiob.

În săptămîna Paștilor lui 1534, străbătu orașul călare pe un cal alb, strigînd din răsputeri:

— Egalitate, egalitate, egalitate ! Tot ce s-a ridicat deasupra pămîntului să coboare, tot ce e jos să se ridice !

Porunci dărîmarea tuturor caselor înalte din oraș, a turnurilor și a clopotnițelor. Dar cum treaba se dovedi anevoioasă și obositoare, fu curînd oprită, nestricîndu-se decît ce nu fusese zidit de ei.

Johann îl coborî pe Knipperdorlling din rangul de burgmeister la acela de călău, căci „cei dintîi vor fi cei din urmă, iar cei din urmă, cei dintîi". Dar celălalt își primi însărcinarea cu mare bucurie.

Adormind în cea dintîi duminică de după Rusalii, Profetul dormi trei zile în șir, iar cînd se trezi, ceru hîrtie și scrise numele celor doisprezece „Strămoși din Israel" aleși de Dumnezeu pentru a-i fi ajutoare și sfetnici în treburile cîrmuirii.

După trei zile de certuri teologale asupra căsătoriei, fu publicată o lege hotărînd poligamia după pilda Patriarhilor biblici, căci Regele o socotea neîndestulătoare doar pe femeia lui, frumoasa olandeză Divara și mai dorea încă șaisprezece soții-regine.

O încercare deznădăjduită de a-l răsturna pe Profet, pusă la cale de cîțiva dintre ultimii oameni cu judecată, fu înăbușită. Jumătate dintre cei o sută douăzeci de conjurați fură doborîți cu o cruzime de-a dreptul diavolească de către bătrînele și fetele anabaptiste cu loviturile unor tunuri pe care, înhămate la afet, chiar ele le tîrîseră în fața primăriei unde se ascunseseră uneltitorii. Celorlalți șaizeci li se

tăie capul.

Din acea zi începu domnia ororii. Cea mai mică încălcare a credinței și a dorinței Profetului era îndată pedepsită cu moartea. Călăul Knipperdorlling și cele două ajutoare ale sale umblau pe străzi și îi omorau pe toți care le păreau suspecți.

„Bate fierul cît e cald, bing-bang, bing-bang, bing-bang !", cîntase Thomas Münzer în 1524. Pe vremea răscoalei țărănești fierul fusese înroșit pe nicovala iadului, acum, după zece ani, în diabolica apocalipsă de la Münster, fu încălzit pînă la înălbire.

În ziua Sfîntului Ioan Botezătorul, la 24 iunie 1534, unul dintre profeții cei tineri, Hans Tauzenchuer, strînse poporul în piață și anunță:

— Tatăl nostru Care este în ceruri mi-a vestit că sfîntul nostru profet Johann de Leyda trebuie numit Regele regilor și Domn al domnilor, trebuie așezat pe tronul tatălui său David și să domnească asupra tuturor popoarelor pînă-n ziua Judecății de Apoi și nimeni să nu i se ridice împotrivă.

Hans Bockold care se afla în rîndul mulțimii căzu și el în genunchi strigînd la rîndu-i:

— Frați preaiubiți, știam asta încă de-acum zece zile, dar n-o spusei nimănui, căci Domnul a socotit de cuviință a v-o dezvălui prin gura altui profet astfel ca nici unul dintre voi să nu se îndoiască.

Toți profeții strigară:

— Vino, Doamne !

Și tot norodul, după o scurtă rugăciune fără cuvinte, îl proclamă în unanimitate pe Johann „Christos Rege".

Din acea zi, Hans însuși, fostul ucenic croitor și comediant ambulant, soț a șaptesprezece femei crezu sau avu aerul de a crede că era într-adevăr Christos și că era ales să zidească Împărăția Domnului vestită de Iisus în Evanghelie. De altfel, își zicea chiar „Johann cel drept, Regele Noului Sion, coborît din ceruri pe pămînt".

Judeca norodul de trei ori pe săptămînă, așezat pe un tron ridicat în mijlocul pieței celei mari, purtînd o coroană de aur încrustată cu pietre scumpe, cu un glob străpuns de două cruci, în mîna stîngă și sceptrul regal în mîna dreaptă. Numeroși curteni și cele șaptesprezece soții-regine îl înconjurau și pe treptele tronului, la picioarele Regelui sta Knipperdorlling „călăul lui Christos", cu sabia într-o mînă.

În grajduri erau ținuți treizeci de cai acoperiți cu velințe de aur și argint tăiate din hainele preoților și stiharele altarelor. Și cînd străbătea călare străzile orașului, toți cei care-l întîlneau se prosternau înainte-i ca în fața lui Christos.

Pentru a întări moralul norodului se orînduiau serbări mărețe cu cîntece și dansuri. Dar uneori părea că fiecare e apucat de cîte o nebunie. Într-o zi, în timpul unui dans, Knipperdorlling începu să facă roata țiganului, cu capul în jos, apoi tot arucîndu-se asupra oamenilor le sufla în obraz repetînd:

— Primește Sfîntul Spirit !

Și se așeză rînjind pe tronul regal. S-a crezut că Regele va porunci să fie ucis, dar acesta nu făcu decît să-l întemnițeze pentru cîteva zile, apoi îl iertă și îi înapoie slujba.

În octombrie 1534, se celebră o obștească „cină de taină" în Piața Mare unde fuseseră așezate-n șir mese lungi pentru mai mult de patru mii două sute de oameni. Se mîncă și se bău ca de obicei, dar în mijlocul ospățului, Regele porunci ca marile pîini de grîu să fie împărțite într-o mulțime de bucăți care să fie strînse în coșuri. Trecînd printre rîndurile de mese le împărțea zicînd:

— Primiți și mîncați vestind moartea Domnului pînă la venirea Sa !

— El a venit deja ! îi răspundea în șoaptă cel care primea bucata de pîine.

Iar regina principală, Divara, însoțită de celelalte șaisprezece regine, trecea și ea printre rînduri cu o artofor aurit, plin cu vin roșu

și zicea:

— Beți cu toții, vestind moartea Domnului pînă la venirea Sa !

— El a venit deja ! i se răspundea și ei.

Apoi cîntară cu toții.

— Slavă lui Dumnezeu în ceruri și lui Christos-Rege pe pămînt !

După această rugă, profetul Tauzendschuer cocoțat pe o bancă întrebă poporul dacă dorea să împlinească voia lui Dumnezeu și cînd toată lumea răspunse: „Vrem !" grăi:

— Astăzi Tatăl nostru Care e în Ceruri ne poruncește să trimitem douăzeci și opt de profeți în toate ținuturile spre a vesti omenirii venirea lui Christos-Rege.

Și strigă numele acelor profeți. Toți luară loc la masa Regelui și prăznuiră.

La amurg, Regele se ridică deodată zicînd că merge „să împlinească voia Domnului". Printre meseni se afla și un prizonier, lăncier în armata asediatoare care fusese adus acolo spre a fi batjocorit. Regele se duse drept la el și dintr-o lovitură de sabie îi tăie capul; se reîntoarse apoi la masă zicînd:

— Era Iuda trădătorul !

„Și se rîse mult timp", își aduce aminte un martor. După praznic, se împărți cîte un ducat fiecăruia dintre cei douăzeci și opt de profeți care porniră la drum o dată cu lăsarea nopții.

Către sfîrșitul anului 1534, asediul ajunse atît de strîns că nici un strop de făină sau de vin nu mai putea pătrunde în oraș. Dar speranța celor încercuiți se întări căci Profeții le spuneau că orașul va fi eliberat curînd de o armată fără de număr venită din Olanda. Și fiecare se pregătea să cucerească lumea. Regele își și înzestra apropiații cu împărății de la răsărit și de la apus.

În acele zile, auzind vorbindu-se despre minunile petrecute la Münster, anabaptiștii din alte țări fură cuprinși de emoție și se

pregăteau de răzmeriță nădăjduind că „Christos-Rege" le va veni în ajutor. Un vînt surd vestea cutremurul care urma să zguduie apusul Europei.

Dar la Münster începuse foametea. Mulți erau cei nemulțumiți și zvonuri despre conspirații umblau prin oraș. Cu toate astea se mai țineau serbări somptuoase, banchete ale unor înfometați, transformate adeseori în orgii sîngeroase.

Odată, una dintre regine șopti la urechea alteia:

— Bine drăguța mea, e oare voia Domnului ca bietul norod să piară de foame ?

Cealaltă o pîrî de îndată regelui care o tîrî în piața orașului, îi porunci să îngenuncheze, o apucă de păr îi tăie capul și zise călcîndu-i trupul în picioare:

— Era o fiică venală, nu mă asculta.

Și începu să dănțuiască, trăgînd tot norodul după el.

Foametea crescu în așa măsură încît oamenii mîncau șobolani morți, pisici, cîini și carne de om. Unii înnebuniră, alții își luară zilele. Cîțiva căutau alinare într-un dezmăț fără de margini căruia îi cădeau pradă bătrînele neputincioase și fetițele de zece ani.

Unii dintre profeții-căpetenii își împărțeau ultima bucată cu cei înfometați; alții, avînd provizii în pivnițe jurau că-și vor aștepta mîntuirea sau vor muri sub ruinele orașului.

34

„Dumnezeu veni în cele din urmă și nimici acel iad", își aduce aminte un martor.

Era noaptea caldă și plină de liniște a Sfîntului Ioan, 24 iunie 1535, aniversarea acelei zile cînd Johann de Leyda fusese numit „Christos Rege". Pămîntul era liniștit, lipsit de suflare, nori grăbiți treceau pe cer și luna, pe care o dezveleau din cînd în cînd, lumina

atît strîmtul intrînd dintre două ziduri, unde un soi de schelet devora un șobolan mort, cît și cadavrul pe jumătate gol al unei fetițe violate care fixa cerul cu ochii larg deschiși, atît de mirați că păreau c-ar vrea să întrebe: „Ce vrea să însemne asta: nici un fir de păr nu se va clinti de pe creștetul vostru fără îngăduința Tatălui Ceresc ? !"

Razele lunii fulgerară peste vîrfurile de oțel ale sulițelor și se stinseră de îndată ce luna se ascunse după un nor întunecat. Două sute de lăncieri episcopali alunecară fără zgomot în fundul șanțurilor ce împrejmuiaú orașul, acum lipsite de apă din pricina secetei. Îi călăuzea un fugar din oraș, poate tatăl fetiței violate sau, pur și simplu, un om care se săturase de mîncat carne de om și de trăit în demență. Alegînd un loc unde zidul împrejmuitor era mai puțin înalt și mai slab păzit, proptiră o scară. În liniște, ca niște umbre trecură peste zid, păcăliră primele santinele cu parola știută de la fugar, luară unul dintre turnurile gărzii și fără a mai aștepta detașamentul care trebuia să-i urmeze, năvăliră în piața mare cu bătăi de tobă și strigăte de luptă.

Oamenii săreau din așternut fără a pricepe ce se petrece, își apucau armele și ieșeau în stradă unde se luptau cu sălbăticie pentru fiecare palmă de pămînt.

Vestitorul celei de a Treia Împărății, Bernard Rottmann care se aruncase în iureșul luptei, fu destul de norocos să moară pentru a nu mai vedea de ce se simțea, poate, atît de vinovat: domnia diavolului în locul Împărăției Cerești.

Regele împresurat din toate părțile, împreună cu ultimii slujitori credincioși, se lupta cu un curaj al disperării, ca un leu, apărînd una dintre porțile orașului. Dar nevoit să dea înapoi sub asaltul furios, hotărî să cadă la învoială și în cele din urmă, se predă. În același timp, agresorii reușiră să forțeze și alte porți și datorită lor, întreaga armată de asediu pătrunse în oraș.

Se iveau zorile. Lăncierii scoși din minți măturau totul în calea

lor și pătrunzînd în case, îi gîtuiau pe toți care le cădeau în mînă. Orașul era trecut prin foc și sabie. În zilele care urmară, execuțiile încheiară opera lăncierilor.

Regele și doi dregători ai coroanei, cancelarul Bernard Krechting și călăul Knipperdolling fură duși în orașul Thegel, unde episcopul îi luă la întrebări.

— Cine ți-a dat puterea ? întrebă el.

— Dar ție ? răspunse celălalt.

— Întreg norodul și consiliul canonicilor.

— Iar mie, Dumnezeu însuși.

Și după ce se mai gîndi adaugă:

— Nu știți nimic, iar dacă ați fi știut, nu m-ați fi judecat. Domnia noastră la Münster era o dinainte arătare a Împărăției Domnului precum în ceruri așa și pe pămînt. Noi știm ce am făcut și Dumnezeu să fie judecătorul nostru !

Johann petrecu vreo șase luni într-o colivie de fier, de unde era arătat norodului din orașe și tîrguri și în temniță, unde fu torturat îngrozitor.

Pe 19 ianuarie, fu dus înapoi la Münster împreună cu călăul și cu cancelarul. Cu trei zile înainte de execuție, episcopul îi trimise un duhovnic spre a-l pregăti de moarte. Foarte slăbit de caznele îndurate, se pare că-și mărturisi toate păcatele, se spovedi, se împărtăși și plîngînd amar, spuse:

— Nu sînt decît un biet croitor. Knipperdolling mi-a luat mințile cu toate nebuniile lui...

Dacă nu a adăugat: „Și Martin Luther", n-a făcut-o pentru că îl disprețuia prea mult.

Krechting și Knipperdolling, în ciuda tuturor caznelor la care fuseseră supuși, rămaseră neclintiți și nu se recunoscură vinovați de nimic.

Pe 22 ianuarie, la orele opt ale dimineții, Regele și cei doi

dregători ai săi au fost duși în piața primăriei unde se înălța eșafodul. Goi pînă la brîu, fură legați la stîlpul infamiei. Doi călăi, unul de-a dreapta, altul de-a stînga, îi smulgeau bucăți din trup cu niște clește înroșite în foc. Îndură primele cazne fără a se plînge; apoi, începu să geamă ridicînd ochii spre cer:

— Părinte, mîntuiește-mă !

Vreme de un ceas i s-au tot smuls bucăți din trup pînă cînd unul dintre călăi, fără îndoială obosit, îi înfipse un pumnal în piept.

— Îmi dau sufletul în mîinile tale, Părinte, zise dîndu-și duhul.

După el, fură urcați și ceilalți doi pe eșafod, pentru a fi supuși acelorași cazne. Amîndoi îșI îndurară supliciul fără a se văita „poate pentru că — bagă de seamă același martor — în urma îndelungatelor chinuri pe care le-au îndurat în temniță, ei erau mai mult morți decît vii".

Trupurile le-au fost azvîrlite pe un fel de targă din nuiele împletite ce a fost tîrîtă pînă în fața bisericii Sfîntului Lambert, unde fuseseră pregătite trei mari colivii de fier. Trupurile prinse cu lanțuri în colivii, au fost înălțate și atîrnate în niște cîrlige tocmai în vîrful clopotniței, în așa fel ca regele să se afle între ceilalți doi și cam la un stat de om deasupra lor. Trebuiau să rămînă acolo vreme de trei veacuri și jumătate. Păsările le ciuguliră trupurile și soarele le înălbi oasele.[318]

Din ce pricină cele trei colivii, cele trei puncte negre se detașau pe cerul cînd senin și albastru, cînd alb și plin de nori, în zorii cei nevinovați și aurii sau în amurgul însîngerat, poate că ar fi putut înțelege doar cei trei vestitori ai celor Trei: Joachim de Fiore, Dante, Rottmann. Ei ar fi priceput că diavolul se aruncase cu atîta furie asupra acelei foarte nefericite încercări a unor oameni foarte nefericiți de a zidi pe pămînt Împărăția lui Dumnezeu, încît din acea tentativă a făcut sacrilegiul sacrilegiilor, oroarea ororilor, tocmai pentru că era vorba despre a Treia Împărăție, de Numărul Sfînt: Trei.

Prin acele trei puncte negre de pe cer diavolul părea a zice către oameni: „Iată ce e cu acei Trei ai voştri pe pămînt ca şi în ceruri", nepăsîndu-i, precum unui mare artist, dacă oamenii îl vor înţelege sau nu.

În orice caz, asta n-a înţeles ctitorul Bisericii Protestante, Luther; nu mai mult decît episcopul Bisericii Catolice, Franz von Waldeck, acela de ale cărui mîini s-a slujit diavolul pentru a le pîngări pe cele Trei.

35

Dar Luther pricepuse totuşi ceva.

„Ce-aş putea eu spune despre aceşti nefericiţi ?", îşi începe el introducerea la „Noile Scrieri" despre anabaptiştii de la Münster, una dintre cele mai profunde, mai profetice şi mai pioase pagini. „Oare nu este vădit că diavolul intrase acolo ori, mai degrabă, o întreagă ceată de diavoli adunaţi grămadă. Dar să vedem aici şi marea mizericordie divină. După ce Germania meritase din pricina atîtor sacrilegii şi sînge de oameni nevinovaţi, pedeapsa lui Dumnezeu, Tatăl în nesfîrşita lui îndurare totuşi încă nu-i îngăduie diavolului să o lovească după vina-i, ci prin mijlocirea acestui grosolan joc satanic de la Münster, îi dă de ştire că trebuie să se păzească... căci toată această treabă nu-i decît pozna unui drăcuşor învăţăcel care abia de ştie alfabetul. Chiar dacă aci ar fi lucrarea lui Satan însuşi, preamăritul şi preaînţeleptul, Dumnezeu l-a legat totuşi atît de bine în lanţuri încît nu mai are îndemînare. Aşa ne vesteşte Dumnezeu, înainte de a da mînă liberă unui diavol care nu ne va mai lovi cu alfabetul, ci cu toată ştiinţa sa. Dacă un drăcuşor a putut face o astfel de nenorocire, ce-ar fi putut zămisli însuşi marele Satan, învăţatul şi preaînţeleptul teolog ?...

Să dea Dumnezeu ca el să nu se ivească nicăieri în lume, mai

chibzuit decît la Münster, căci nu se află scînteie — oricît de mică ar fi ea — care să nu poată să se întindă, cu voia Domnului, într-un pîrjol universal."

Văzînd deasupra noastră, din ce în ce mai apropiați și mai amenințători, zorii unui astfel de incendiu, acum știm că Luther nu s-a înșelat: a înțeles profetic ceea ce vestea semnul apocaliptic de la Münster. A înțeles că flacăra Răscoalei Țărănești nu se stinsese, că dacă ea se reaprinde ar putea deveni începutul acelui „pîrjol universal" pe care noi îl numim „revoluție socială".

„Dar cine e principalul incendiator, cine e marele Satan, învățat și înțelept teolog, dacă nu doctor Luther în persoană ?", ar fi putut spune catolicii romani. Luther pare că întrevede posibilitatea unei atari învinuiri și se grăbește să se dezvinovățească: „Răzmerița, spun ei, se trage de la doctrina mea: prin urmare, aceasta vine de la diavol". „«Au ieșit dintre noi, dar nu sînt ai noștri», spune Apostolul Ioan. Nici un eretic nu a ieșit din mijlocul păgînilor. Ei proveneau din sînul Bisericii, asta înseamnă oare că Biserica vine de la diavol ?... Păianjenul scoate din trandafir otravă, iar albina — miere. E vinovat trandafirul că în păianjen, mierea se face otravă ?".[320] Dacă ar fi așa, totul ar fi părut rînduit cum nu se poate mai bine; păianjenul cel veninos este strivit în Răscoala Țărănească, în vreme ce albina cea de miere strîngătoare e salvată prin Biserica Protestantă. Prin urmare, ce înseamnă această mărturisire a lui Luther, din 1533, chiar în ajunul Münsterului: „De cîte ori nu s-a aruncat diavolul asupra mea spre a mă înăbuși gata să mă ucidă, aducându-mi aminte că urmarea predicii mele fusese răzmerița țăranilor" „și domnia diavolului în locul Împărăției Domnului", ar fi putut adăuga el, căci în ochii lui, acele două răzmerițe erau strîns legate între ele precum două flăcări ale aceluiași foc.

Luther nu spune cu ce anume îl gîtuiește diavolul, poate pentru că de obicei, oamenii nu vorbesc deloc despre astfel de grozăvii sau

astfel de cazne; pentru ele nu există cuvinte. Dar dacă vom compara cele două voințe religioase, aceea pe care o avea Luther înaintea răzmeriței țărănești și aceea de după, putem — ca să zicem așa — vedea cu ochii săi și să atingem cu mîinile sale capetele funiei cu care diavolul strînge lațul fatal în jurul gîtului lui Luther pentru a-l sugruma.

„Nu vreau să aduc pe nimeni la credință prin forță... Trebuie să luptăm și să învingem numai prin Cuvîntul Domnului." „Faceți în așa fel încît suveranul vostru să nu-și mînjească mîinile cu sîngele acestor oameni" — capii Răscoalei Țărănești.[321] Iată unul dintre capetele frînghiei. Și iată-l și pe celălalt: „cine poate, să lovească, să străpungă, să taie, să gîtuiască !". „Eu, Martin Luther, i-am nimicit pe țăranii răsculați; am poruncit uciderea lor. Sîngele lor să se abată asupra-mi, dar mă voi înălța la Dumnezeu, căci El mi-a poruncit să zic și să fac ceea ce am zis și am făcut."

„Erezia este o problemă spirituală: nu poate fi tăiată cu ajutorul nici unui fier, arsă de vreun foc, nici înecată în vreo apă; asta nu se face decît prin Cuvîntul lui Dumnezeu."[322] Iată un nou capăt al funiei și iată un altul: erezia trebuie combătută precum o răzmeriță oarecare împotriva puterii Bisericii sau a Statului, nu numai prin Cuvîntul Domnului, dar și prin foc și sabie; în acest punct Luther cade de acord cu Loyola, Torquemada și Calvin. „Pînă aici (Răscoala Țărănească) crezusem că oamenii pot fi cîrmuiți după Evanghelie... Dar azi (după răscoală) am priceput că oamenii disprețuiesc Evanghelia; pentru a-i cîrmui e nevoie de legea Statului, de sabie și de forță."[323] „Trebuie ca legea să fie ascultată și treaba e făcută." „Cea mai mare parte a Suveranilor sînt cei mai mari nesăbuiți și cei mai nenorociți ticăloși din lume; cu toate acestea, trebuie ascultați căci sînt călăi și temniceri aflați în slujba lui Dumnezeu", „Suveranii trebuie să fie niște autocrați", „Suveranii sînt zei, poporul e Satan."[324]

Dumnezeu se află în libertate, Dumnezeu se află în constrîngere: sufletul omenesc nu poate îndura o astfel de contradicție și sufletul lui Luther nu suportă. Face eforturi deznădăjduite pentru a îndepărta de la gîtul său lațul diavolesc, dar cu fiecare strădanie nu face decît să-l strîngă și mai tare.

„Dumnezeu a instituit două puteri", arată Luther, „una spirituală, lucrînd asupra creștinilor prin Sfîntul Spirit... cealaltă, vremelnică, pentru nelegiuiți, acționînd prin constrîngere."[325] Și asta, pentru totdeauna, fără nici o altă posibilă cale, exterioară, comună, ducînd de la constrîngere spre libertate, excepție face doar calea interioară, personală, căci Împărăția Domnului este în ceruri, iar pe pămînt domnește diavolul.

„Nu poți sluji la doi stăpîni", spune Dumnezeu; „Ba da, poți", răspunde Luther sau diavolul o face în locul lui, strîngîndu-i în jurul gîtului lațul ucigaș. „În calitate de creștin eu trebuie să îndur toate, în calitate de cetățean trebuie să mă împotrivesc răului."[326] Aici, „eu" înseamnă orice om, din toate vremurile, de cînd a fost să fie pînă la sfîrșitul veacurilor, fără umbră de speranță că ar putea fi altfel. Dar dacă din sufletul omenesc, ca dintr-o cutie fermecată se ivește cînd un drăcușor alb, cînd unul roșu, cînd „creștinul", cînd „cetățeanul" și albul îl slujește pe Christos, iar cel roșu pe Prințul acestei lumi și dacă aceasta e, de asemenea, bine și dacă mereu e astfel, Evanghelia e deșartă. Abia apărută pe lume, mulțumită aceluiași Luther, dispare din nou: în locul Evangheliei e „Micul Catehism" al lui Luther. În Biserica Romană, Evanghelia a fost îngropată sub bule pontificale și canoane ecleziastice, în Biserica Protestantă va fi îngropată sub legile Statului. Dacă toată lucrarea lui Luther se reduce la atît, el nu e „mai rău decît Papa", cum o credea Münzer, dar nici mai bun: „Papa de la Wittenberg", Luther, este un „Vicar al lui Christos" sau un „Antichrist" întru totul asemănător Papei de la Roma.

„În timpul unui război drept (pentru apărarea patriei), — arăta Luther —, datoria iubirii creștine este de a-i nimici fără îndurare pe vrăjmași, de a jefui și de a arde după regulile războiului... căci însuși Dumnezeu îl ajută pe cel puternic."[327] Aici, cel mai înspăimîntător e faptul că toate astea sînt rostite cu un calm sau cu ceva asemănător, fără nici un efort, iar Luther nici măcar nu se gîndește la întrebarea dacă mai există sau nu o cale de trecere de la eternul război — neîndoielnică domnie a diavolului — spre pacea veșnică — început la fel de neîndoielnic a Împărăției Domnului.

„Războinicul împlinește o chemare divină", propovăduiește Luther.[328] Dar Thomas Münzer ar fi putut spune același lucru, vorbind despre acel război „sfînt" pentru el, în care săracii și împilații se ridicaseră împotriva bogaților asupritori. „Stăpînii trebuie stîrpiți precum cîinii cei turbați", arăta Münzer; „robii trebuie nimiciți precum cîinii turbați", arată Luther. Amîndoi sînt la fel.

Oh, dacă cel puțin în aceste contradicții s-ar fi împotrivit doar Luther lui Luther! Dar se pare că aici Christos îl contrazice pe Christos, Dumnezeu pe Dumnezeu. Oricare ar fi fost strădania lui Luther de a trece cu vederea peste acest fapt, nu putea să nu-l vadă și chiar dacă nu l-a văzut, l-a simțit. În anume clipe, fără îndoială, în caznele acestor contradicții, doi diavoli dintre care unul îl învinuiește pe Tată de Lege , iar celălalt, pe Fiu de libertate, îi sfîșiau inima precum cei doi călăi care, cu cleștele înroșite în foc smulgeau, cînd unul, cînd celălalt, cînd la stînga, cînd la dreapta, bucăți din trupul lui Johann de Leyda.

„Oh, de-aș fi murit, de-aș fi fost mort!", își spunea, poate, la Wittenberg precum odinioară la Wartburg și își aducea aminte de odaia cea întunecată cu cîrligul ei din tavan și frînghia zăcînd într-un cotlon. E nevoie de douăzeci de secunde pentru ca vertebrele cervicale să trosnească în lațul atîrnat de cîrlig. În lațul diabolic al contradicțiilor va fi nevoie de douăzeci de ani.

36

Îi vor trebui douăzeci de ani ca să moară. La un an după răscoala țărănească, chiar la începutul lui 1537, căzu la pat lovit de o boală pe care nici el, nici doctorii nu și-o putură explica. Părea rănit drept în inimă, spiritual, metafizic și rana devenise fizică: „Un soi de cheag de sînge se oprise lîngă inima mea și era cît pe ce să mor".[329] „Această boală nu-i firească, aduce cu aceea despre care grăiește Sfîntul Pavel: «Un înger al lui Satan îmi fu trimis pentru a mă chinui»", a-l gîtui.[330]

Te frămîntai și fierbeai în van,
În graba-ți de a crește,
Ți-ai împlinit drumul înaintea trupului,
Suflet neghiob.[331]

Dacă nu și-a pierdut sufletul precum paraliticul o mînă sau un picior, și-a pierdut totuși partea sa de căpătîi: voința. De-a lungul celor douăzeci de ani asupra lui acționă înspăimîntătoarea lege *a atrofiei*, a *inerției* fizice și spirituale. Nu mai este un făptuitor, ci un contemplator de evenimente. Lucrarea sa continuă, dar fără el și, uneori, chiar în ciuda lui. De-acum nu mai face nimic, e „împins să facă".

„Crezi că te miști, în vreme ce tu ești urnit din loc", ar fi putut zice diavolul atît către doctor Luther cît și către doctor Faust.[332]

Se mișcă încetișor, se rostogolește pe un plan înclinat. „Alunecă, alunecă !", o simte el însuși împreună cu aceia care vor trăi alături de el în acei douăzeci de ani.

„Oh, de-aș putea găsi un păcat atît de mare încît diavolul să priceapă în sfîrșit, că nu mă mai tem de nici un păcat !" Luther a dat peste acel păcat, dar înfăptuindu-l prinse a se teme. Diavolul îl va chinui cu el vreme de douăzeci de ani aducîndu-i aminte că urmarea predicii sale a fost răscoala țăranilor și amăgitoarea Împărăție a lui

Dumnezeu de la Münster.

Douăzeci de ani va muri dormind, va voi să se trezească și nu va putea. Moartea îi va fi trezirea din somn.

Pentru a vedea și a înțelege ce s-a întîmplat cu Luther între anii 1525 și 1535, între răzmerița țăranilor și căderea Münsterului, ajunge să comparăm două aspecte, cel dinaintea „decenatului" și acela de după. Primul îl arată lung și slab, ca mlădița viței-de-vie, atît de slab încît „s-ar fi crezut că-i pot fi numărate coastele", călugăr ascet cu chipul supt, pîrlit de soare ca ars, cu privirea „flacără" demonică, atît de pătrunzătoare încît era „greu de înfruntat".[333] Și iată-l pe cel de-al doilea: buhăit ca umflat de hidropizie, bolnăvicios de galben, înecat în grăsime așezată straturi-straturi, cu obrajii căzuți și bărbia dublă, ochi stinși, adormiți, arareori luminați de focul de odinioară, o cumătră grasă din Eisleben sau, și mai și, o bătrînă și vîscoasă ciupercă putrezind în pădurea Thuringiei, pe o grămadă de frunze mucede.

Între aceste două înfățișări se va afla ucigătorul laț al diavolului în jurul gîtului lui Luther — contradicția lui Dumnezeu, insolubilă în ochii lui: Fiul împotriva Tatălui și Tatăl împotriva Fiului, chiar tentația despre care vorbește cu o înspăimîntătoare precizie: „Dumnezeu ne pregătește mari ispite... în care nu mai știm dacă diavolul e Dumnezeu sau Dumnezeu e diavolul".[335]

37

Se pare că primul punct temporal și geometric de-nceput al mișcării descendente, „alunecătoare" se află la orele unu sau două ale după-amiezii de 9 octombrie 1524, în ajunul răscoalei țărănești. Dimineața, în veșmîntu-i de călugăr, mai oficiază încă mesa și ține predica în biserică, leapădă apoi sutana-i cu glugă și mîneci largi și îmbracă niște haine de mirean: o robă de doctor, neagră, cu blană de

vulpe, croită dintr-un postav minunat ce-i fusese dăruit de prințul elector de Saxa și-și pune pe cap o tocă din catifea neagră. „Mi-am făcut acest veșmînt pentru slava lui Dumnezeu și în disprețul lui Satan", se laudă el.[336]

Un martor întîmplător al acestei schimbări de înfățișare petrecută în tovărășia numeroaselor călugărițe adăpostite în casa lui Luther, era Catharina von Boro, dintr-o mănăstire pustiită din Wittenberg; o tînără de douăzeci și șase de ani, cu trăsături regulate, dar chip plat, rece, oarecare și ochi mari, străvezii ca de prunc. Asemenea multor alte fecioare nebune și înțelepte, vrăjmașe ale stării monahale, convinse de predica lui Luther, cu șase luni mai înainte fugise împreună cu alte douăsprezece surori din mănăstirea Numbschen. Într-o noapte, sări pe o fereastră joasă, în grădina mănăstirii, se cățără peste zid și părăsi pe furiș orașul, ascunsă într-un butoi de bere gol dintr-o căruță aflată în trecere prin urbe.[337]

La 1 iunie 1525, în plină răzmeriță, Luther se căsători cu Catharina. Știa că ea trăia o nefericită iubire pentru un student din Wittenberg, care o părăsise fără remușcări. Dar asta nu-l împiedica cu nimic pe Luther care o iubea tot atît pe cît o plîngea, după cum el însuși o mărturisește: „Dumnezeu crezu de cuviință să o iau din milă și, din fericire, toate astea luară sfîrșit".[338] Poate că nu chiar atît de fericit pe cît o crezuse la început. „M-am însurat și pe deasupra, cu o călugăriță. Nu era neapărat nevoie; aș fi putut să mă abțin. Dar am făcut-o pentru a-l sîcîi pe diavol și pe toate năpîrcile-i care nu-i lasă pe oameni să trăiască..."[339]

Pentru ospățul de nuntă, logodnicul îi comandă un poloboc de bere de Torhaus, berarului a cărui căruță slujise drept adăpost fugarei Catharina.[340] „Anadyomene amîndouă,— ar fi putut cînta unul dintre poeții umaniști, convivi la banchet — , zeița antică s-a născut din spuma mării, iar aceasta din spuma berii."[341]

„Dacă acel călugăr se însoară, diavolul și lumea vor rîde de el",

ziceau catolicii și așteptau ca „infamul concubinaj" al unui călugăr caterisit și al unei călugărițe să dea naștere Antichristului.[341]

„Oamenii mă disprețuiesc din pricina acestei căsnicii, dar eu știu că îngerii se bucură și demonii plîng"; „Dumnezeu mi-a dat-o pe Kathe", se laudă Luther.[342]

Catharina este o bună gospodină, econoamă, zgîrcită chiar, mamă bună și infirmieră statornică a unui bărbat mereu bolnav. Gătește, spală, conduce casa, sădește, zidește, cumpără, vinde, îngrașă cîmpul și porcii.

„Katharina mea, partea mea, lanțul meu, *catena mea*, stăpînul meu Kaethe, *dominus meus Kaethe*, stăpînul meu și Moise cel legiuitor", continuă a se lăuda Luther „în disprețul lui Satan", dar păstrează tăcere asupra esențialului: pentru el căsătoria nu este o mare Taină creștină ca pentru Apostolul Pavel — „această taină e mare" — ci doar împlinirea unei legi civice și naturale.[343]

Însemnele sexului sînt „foarte respectabile și foarte frumoase membre ale trupului nostru", arată Luther; dar urmare a păcatului ele devin „josnice".[344] „Dragostea conjugală ne este la fel de trebuincioasă ca a mînca, a bea, a scuipa și a ne ușura intestinele", dar nu e mai puțin un păcat și ca urmare a milosteniei Sale, Dumnezeu nu o osîndește la oameni. Cîteodată Luther nu deosebește căsătoria de desfrîu: „Dacă femeia ta nu vrea să doarmă cu tine, ia o slujnică". „Legea naște revolta... iată de ce preferăm a le prostitua în locul nevestelor noastre", spune el cu o grosolănie cinică aproape incredibilă pentru un astfel de om. [345]

„Dumnezeu însuși mi-a dat-o pe Kaethe" — așa a fost la început, dar la sfîrșit: „prin urmare, încercați să vă căsătoriți, gîndurile voastre cele mai profunde, plate vor deveni... toate vor duce la unul și același lucru — să gîndești și să faci ce vrea *ea*... Cel care se însoară își va vedea sfîrșitul zilelor lui fericite."[346] Prin urmare, nici îngerii nu se mai bucură, nici demonii nu plîng din

pricina căsniciei lui Luther.

„Adeseori, diavolul s-a culcat în patul meu mult mai aproape de mine decît nevastă-mea, Katharina."[347] Poate că nici în clipele unei atît de înfiorătoare vecinătăţi tot n-a ştiut să-şi deosebească femeia de diavol.

În întuneric, asculta cum cineva respiră alături de el: *ea* sau *el* şi groaza îi zbîrlea părul pe creştet, precum odinioară, la Wartburg, într-o noapte cînd găsise în patu-i trupul gol al unei moarte furate de diavol din ţintirim.

Cum se întîmplă adeseori în timpul căsniciilor prea rezonabile şi comode, căsnicii „fericite", Luther se îngrăşa, aţipea, „aluneca, aluneca". „Carne fără suflet, carne de Wittenberg trăind în moliciune", gîndeau despre el duşmanii la fel de orbi ca Münzer, dar se înşelau: Luther nu trăia în moliciune; aţipea, poate, dar nu pe un pat din petale de trandafir, ci de spini ai căror vîrfuri îl răneau din toate părţile şi-şi pierdea încetul cu încetul tot sîngele; voia să se trezească şi nu putea. Murea în somn.

38

Precum toţi oamenii într-adevăr mari, care dăruiesc lumii ceva nou, la sfîrşitul vieţii Luther se afla înconjurat de o zonă din ce în ce mai mare de singurătate, de gol. Ştia că, dacă se va stinge, nimeni nu-i va veni în ajutor, că nu va găsi pe nimeni căruia să-i spună: „Pier". Poate că uneori un gînd buimac îl străbătea înspăimîntîndu-i spiritul sau încălzindu-i inima: oare nu-i greşeala lui ? Oricît s-ar fi străduit să scape de vina a ceea ce le făcuse ţăranilor răzvrătiţi, nu mai putea să-i privească în ochi. Fiind el însuşi om din popor zisese: „norodul e Satan". „Sîngele lor să se abată asupra creştetului meu", aşa spusese despre acei al căror sînge curgea şi prin venele lui. Poate că se temea să nu-şi citească osînda în ochii fiecăruia dintre ei:

„Nemernicule, Iuda vînzătorul !".

El însuși îi respinsese pe cei simpli, din popor, pe cei fără de număr care se aflau acolo, jos, care îi erau inferiori, iar cei aflați sus, alături de el, micul număr de așa-ziși „aleși", oamenii noii cunoașteri, umaniștii, se îndepărtaseră de el. Aleșii, cei puțini la număr, răzbunau mulțimea, fără să știe și fără s-o vrea: „și cu măsura cu care vei măsura, ți se va măsura".

Trădătorii cei mai haini i-au fost învățăceii cei mai apropiați, după cum li se întîmplă marilor dascăli. „Cei care au mîncat pîinea mea m-au călcat în picioare."

Astfel, sub el și deasupra lui, în această zonă de singurătate care îl înconjura pe Luther, aerul într-atît se rarefiase încît nu mai avea ce respira.

Înfiorătoarea măsură a acestei însingurări pare a fi cel mai bine reprezentată prin ceea ce se petrece între el și prietenul său de o zi, dușmanul său din totdeauna, cel mai mare umanist, Erasmus. „În adîncul inimii sale, e vrăjmașul nostru", Luther l-a înțeles drept și profund, încă de la Wartburg.[348] Totuși, cu atîția prieteni aparenți, fusese nevoit să-i ceară ajutor acestui dușman. „Dintre vrăjmașii mei tu ești singurul care a înțeles esențialul doctrinei mele", îi scrie el în lucrarea „Despre supunerea voinței", *De servo arbitrio*, ca răspuns la „Despre libera voință", *De libero arbitrio*. „Nu mă stînjenești cîtuși de puțin cu discuțiile deșarte despre Papă, Purgatoriu, Indulgențe și alte lucruri de nimic pentru care eu încă mai sînt prigonit. Tu ești singurul care a înțeles sensul luptei și l-ai apucat pe vrăjmaș de gît. Îți mulțumesc, din toată inima, Erasmus !"[349]

Taina Predestinării — Taina păcatului originar – predeterminare a voinței omenești, liberă cîndva, apoi constrînsă, e inima vie și înflăcărată a întregii Reforme. Nu o înțeleseră, cum o credea la acea vreme Luther, decît două persoane: el și Erasmus. Sărmanul Luther ! Încă nu aflase sau nu dorea să afle că nu Erasmus era acela care

„sărise la gîtul vrăjmașului", al diavolului, ci acela îl strînsese cu mîinile lui Erasmus pentru a-l gîtui vreme de douăzeci de ani. La acea vreme încă n-o știa, dar avea s-o afle curînd. „Vă rog fierbinte pe voi toți cei care sînteți credincioși cauzei lui Christos și a Evangheliei, urîți-l pe Erasmus ! Este un mic grec, *graeculus*, rege al ambiguității care-și bate joc de orice... Iuda, vînzîndu-l pe Christos prin sărut... șarpe veninos... cel mai desăvîrșit ticălos al creațiunii."[350]

În această judecată pe care o face asupra lui Erasmus, Luther, după obiceiu-i, țipă-n gura mare, exagerează și întrece măsura. E la fel de nedrept față de Erasmus precum e Faust cînd îl ocărăște pe credinciosu-i slujitor chemat și îndrituit chiar de el — „Cîine, șarpe !" — și cînd speră că-l va strivi pe Mefisto cu ajutorul lui Dumnezeu pe care el însuși îl alungase.[351] Dar cu toate astea, în linii mari, în judecata asupra lui Erasmus, „rege al ambiguității", Luther are dreptate și atinge o anume profunzime a personalității religioase a lui Erasmus.

Urmîndu-l pe Luther ca o umbră — precum Mefisto pe Faust — Erasmus îi răstălmăcește opera, îi micșorează orice subînțeles, nivelîndu-i profunzimile și luînd totul în derîdere, din Evanghelie vrea a face o „filozofie a lui Christos", un creștinism fără revelație, „o religie a omului cinstit", un comentariu rațional și omenesc a întregului divin irațional al creștinismului. „Pentru a deveni creștin ajunge să fii bun, curat și simplu. Aceste calități îl fac pe om egalul lui Christos."[352]

După Erasmus, creștinismul nu e nimic altceva decît al nostru „creștinism din trecut", confortabil și lipsit de primejdii, unde „nebunia Crucii" este îndulcită și raționalizată.

„Lumea va fi mîntuită prin îndoiala rațională", ne învață Erasmus. Lumea va fi mîntuită printr-o credință irațională, ne învață Luther. „Cel mai rău vrăjmaș al lui Dumnezeu este rațiunea omului,

ea este cel mai de seamă izvor al tuturor relelor." „Raţiunea este marea desfrînată a diavolului." „Raţiunea este lucrul cel mai potrivnic credinţei; credinciosul trebuie s-o ucidă şi s-o îngroape." „Nimiceşte-ţi raţiunea altminteri nu te vei putea mîntui."[354] Şi aici Luther tună, fulgeră şi exagerează. El ştie bine, de altminteri, că pe pămînt, pentru om raţiunea este „la fel de neînvins precum concupiscenţa".[355] Dar poate că nu-n zadar ţipă-n gura mare. Pare a fi presimţit că în spatele lui Erasmus, promotorul raţiunii, va înainta un duşman puternic şi foarte periculos, al cărui nume azi îl cunoaştem: Kant. „Înainte de orice, întreaga învăţătură a lui Christos este o învăţătură morală" şi, prin urmare, raţională şi umană, ar fi putut zice Erasmus împreună cu Kant.

Luther vrea „să-l strivească" pe Erasmus, ca pe un „şarpe veninos", dar, poate, presimte că el va fi cel strivit şi că, dacă oamenii vor fi nevoiţi să aleagă între el şi Erasmus, între credinţa iraţională şi îndoiala raţională, alegerea nu va fi favorabilă credinţei. Presimte de pe acum că partea sa din împărţeala ce se face şi se va face nu-i decît golul singurătăţii.

Cel mai bun prieten şi învăţăcelul cel mai iubit de Luther era umanistul Melanchton. „Chiar dacă aş fi pierit, Cuvîntul Domnului n-ar fi avut nimic de pierdut: tu, Melanchton, de-acum m-ai întrecut. Melanchton va face mult mai mult decît o mulţime de Lutheri la un loc."[356] Puţini dascăli vorbesc astfel despre elevii lor.

Poate că una dintre cele mai amare clipe ale vieţii lui Luther fu aceea cînd, în 1536, după căderea Münsterului, simţi pentru prima dată că Melanchton, învăţăcelul său cel mai credincios, ba chiar mai mult, prea iubitul său fiu, întîiul său născut, ba încă şi mai mult, fratele său geamăn, un altul şi mai bun decît el, devine încetul cu încetul, becisnic, josnic, şovăitor. Plîngînd şi chinuindu-se, îl trăda, sărutîndu-i buzele precum Iuda, pentru a trece de partea celui mai crunt vrăjmaş al său şi al lui Dumnezeu, „ticălosul cel mai desăvîrşit

al creațiunii", „șarpele cel veninos", Erasmus.

„Dumnezeu nu-i va mîntui decît pe aceia pe care va dori să-I mîntuiască, pe cei predestinați, pe cei aleși; pe toți ceilalți îi va da piezării", zice Luther. „Nu, Dumnezeu îi mîntuiește pe toți cei care voiesc a se mîntui; nu vor pieri decît cei care vor să piară", zice Melanchton împreună cu Erasmus și aceste cuvinte sînt încuviințate de toți „oamenii rezonabili, buni, cinstiți și mai ales, morali", după cum spun Kant și Erasmus. Și ele vor ucide, vor înăbuși inima arzîndă a întregii lucrări a lui Luther, a lui Pavel, a lui Christos, taina divină și irațională a Predestinării, *Predestinatio*.

Alți învățăcei îi spun dascălului să se păzească: „Melanchton e o năpîrcă încălzită la sîn", „nu așteaptă decît să mori pentru a te vinde". „Nu, ar fi prea josnic", le răspunde Luther fără a le da crezare.[357] Și cînd, în cele din urmă îi va crede, nu va spune nimănui nimic; dar, fără îndoială, va simți ceva asemănător singurătății care-l strivește pe cel îngropat de viu, cînd venindu-și în simțiri, la ceas de noapte, pipăie pereții coșciugului și, dintr-o dată, pricepe ce i s-a întîmplat.

39

Poate că mai rău decît Erasmus, mai rău decît Melanchton lui Luther îi părea a fi un alt învățăcel iubit, o altă „năpîrcă încălzită la sîn": un alt mare umanist, Agricola, „contrazicătorul de legi", „antinomistul". Trăgînd o concluzie aparent logică, în fapt, monstruoasă, din doctrina lutherană asupra noii libertăți întru Christos, abrogînd antica Lege a lui Moise, Agricola transformă libertatea divină în revoltă umană și definește, ca pe o exactă formulă chimică, exploziile uriașe și devastatoare care vor face atîtea rele în vremea Răscoalei țărănești de la Münster și vor mai face încă după cum prevede Luther, prin ceea ce el numește a fi „pîrjol universal" și pe care noi o definim ca „revoluție socială

universală".

„Cel care se leapădă de Lege să desființeze mai întîi păcatul", îl denunță el pe Agricola strigînd cu o voce ce se stinge deja în gol sau sub pămînt, în coșciug, sugrumată, aproape fără nădejdea de a se face auzită. „Legea e săpată în inimile și cugetele noastre și numai diavolul ar fi voit să o smulgă din ele. Spiritele nesocotite cred că-i destul să asculți cîteva pasaje din Evanghelie pentru a ajunge creștin. Nu, recunoașteți și teama de Lege. Mîntuirea și nădejdea sînt necesare pentru a naște căința, dar și amenințarea este de asemenea, de trebuință."

„Astea ți le-am spus și noi, dar nu le-ai auzit", ar fi putut să-i aducă aminte catolicii.

„Veșnică e Legea și divină", continuă el a preveni. „Legea proclamă sfințenia lui Dumnezeu, ea doboară și blestemă, pregătind lucrarea mîntuirii... Legea nu va fi în veci abolită; ea se împlinește la cei osîndiți, numai sfinții o împlinesc, *implenda lex in damnatis, impleta in beatis*". „Dacă păcătoșii se leapădă de Legea fără de care nu se află nici Biserică, nici Stat, nici familie, nimic din ceea ce face din oameni, oameni, butoiul se răstoarnă cu josu-n sus și e lucru de neîndurat."[358]

„Și asta ți-am spus-o, dar tu nu ne-ai ascultat", ar fi putut din nou să-i aducă aminte catolicii. Asta înseamnă: „cu măsura cu care măsurați, vi se va măsura".

În 1527, în timpul unei boli de care atît el cît și lumea întreagă crezură că va muri, Luther zise și „începu a plînge, de-i șiroiau lacrimile de-a lungul obrajilor", își amintește un martor. „Oh, cîte grozăvii nu vor face după ce voi muri mincinoșii proroci și gînditorii, anabaptiștii și alți nenumărați aținători de răscoale !"[359]

Iată cînd a priceput el, poate, ce însemna: „Sîngele lor să se abată asupra creștetului meu", că asupra capului său se scurge nu numai sîngele țăranilor răzvrătiți și a „nefericiților" din Münster, dar

și acela al tuturor victimelor fără de număr ale marii Revolte ce va să vie, ale „pîrjolului universal", ale revoluției sociale universale. Oh, desigur, creștetul său nu era singurul, mai erau destule altele, dar era și al său !

Melanchton trădase, Agricola trădase, toți ceilalți învățăcei ai săi, prietenii săi l-au trădat sau îl vor trăda, l-au vîndut sau îl vor vinde, cei mai mulți fără voie, fără s-o știe. „Oh, de ce, de ce mă chinuiesc atît ? De parcă aș avea prea puțini vrăjmași !" „Ar fi fost mai bine de nu m-aș fi născut ! se plînge Job, iar eu mă plîng: ar fi fost mai bine dacă n-aș fi învățat pe nimeni nimic, dacă n-aș fi propovăduit. Am lucrat în van, toată lucrarea mea e zadarnică." „Dacă aș fi știut de la începutul predicii mele cît de vrăjmași Cuvîntului lui Dumnezeu sînt oamenii, aș fi tăcut și aș fi stat liniștit."[360] „Cîți trădători depărtați de Biserică ! Orice mic grămătic, orice filozof lipsit de însemnătate nu face decît să viseze la noi doctrine... Cîtă învălmășeală ! Nimeni nu învață nimic de la nimeni; fiecare voiește a fi el însuși... oh, ce decădere mizerabilă a Bisericii lăsată pradă ispitei și neputinței !"[361]

„Cine a fost cel dintîi care a ispitit ? Cine a fost primul care a zis: « Cuvîntul Domnului e în mine, numai în mine; am primit semn din înalt fără a trece prin Biserică !»", i-ar fi putut aminti din nou, catolicii[362] sau poate că nici nu aveau nevoie să o facă: își amintea și singur, știa toate astea. „Biserica-i goală și pustie... Chiar aceia dintre seniori care-și spun «evangheliști» atrag asupra oamenilor mînia lui Dumnezeu prin nelegiuiri și lăcomie fără margini."

„Satan este mereu același (atît în noua Biserică Protestantă cît și în cea veche, Catolică); singura deosebire se află în faptul că sub puterea Papilor el lua Biserica drept Stat, iar acum ia Statul drept Biserică."[363] Dacă-i așa, totul e zadarnic. „Nu s-ar putea ca tu să numești chemare a lui Dumnezeu ceea ce nu-i decît o manifestare diavolească ?" în acele zile de groază, cuvintele înspăimîntătoare ale părintelui său ar fi putut reveni în amintirea lui Luther.

40

„Dumnezeu are un joc de cărți fermecat, numai cu regi, El ia o carte cu o alta: astfel l-a luat pe Papă cu Luther; apoi a aruncat întreg jocul sub masă așa cum fac copiii sătui de joacă", glumește el și presimte că în curînd, jocul va fi azvîrlit sub masă, căci se apropie sfîrșitul lumii.[365] „Am fost eu însumi trîmbița Arhanghelului, vestind a Doua Venire", va spune în ajunul morții sale, iar cu șase zile înaintea ei, în 1546, scrie nu pentru public (oricum nimeni nu va înțelege, nu va auzi nimic), ci numai pentru sine niște „ipoteze asupra vîrstei lumii", după manuscrisul lui Carion Matematicianul, „Lumea asta va ține vreme de șase mii de ani; ne aflăm de-acum în mijlocul ultimului mileniu și el nu se va sfîrși cîtuși de puțin, după cum nici Christos nu va rămîne în mormînt întreagă a treia zi. De-acum apusul se lasă peste lume. Așteptăm." „Lumea s-a învechit precum o haină răpănoasă și va fi curînd schimbată."[366]

Cînd turcii atacară Germania, Luther salută în ei pe „Gog și Magog" bătînd la porțile universului creștin. „La Paștele anului 1545, Marea Taină a celei de a Doua Veniri se va împlini, cerul și pămîntul vor pieri cu mare vuiet și cei drepți se vor trezi la viața veșnică."[367] Această prezicere a lui Luther nu se va împlini pentru lume, dar pentru el însuși lumea se va sfîrși într-adevăr; muri aproape de anul cînd vestise sfîrșitul lumii.

„Nu vom vedea prea multe dacă lumea va mai trăi vreo cincizeci de ani!", îi zise într-o zi cineva la niște taclale în jurul mesei.

„Să nu dea Dumnezeu cincizeci de ani! — țipă Luther — Vor veni cît de curînd niște zile cînd va fi atît de cumplit de trăit încît din toate colțurile pămîntului oamenii vor striga: «Dă, Doamne, să vină mai grabnic sfîrșitul!»."

Și după ce mai chibzui puțin, adăugă:

„Nu, totul să se sfîrșească dintr-o dată prin Judecata de Apoi, ar fi mai bine... Oh, cît aș fi voit ca mîine să vie sfîrșitul lumii !"[368]

În vara lui 1545, cu vreo șase luni înainte de a muri, descurajat sau părînd a fi descurajat de lucrarea sa, vrea să fugă din Germania: „Mai bine cerșesc pe drumuri și întind mîna pentru un codru de pîine decît să mă chinuiesc așa cum o fac în aceste zile nenorocite ale vieții mele, văzînd cele ce se petrec aci, la Wittenberg (ar fi putut zice: în toată Germania, în toată omenirea creștină), unde toată truda și sudoarea mea în van au fost."[369]

„Oh, cît sînt de ostenit, cît sînt de ostenit !... Fie ce o fi, să piară toate ! Germania e sfîrșită, nu va mai fi niciodată ce-a fost", spusese în 1542, cu patru ani înaintea morții.[370] Nu-i doar sfîrșitul întregii Germanii, ci și al întregii creștinătăți: „Sînt bătrîn și foarte scîrbit... cu toate astea nu am tihnă căci diavolul se zbate în așa chip, iar omenirea a ajuns atît de animalică încît lumea piere".[371] „Lumea e precum un țăran beat călare pe cal: poți să-l așezi în șa dintr-o parte, că el mereu alunecă într-alta; voiește să fie al diavolului."[372] Și cu doi ani înainte de moarte : „Pare că înaintea sfîrșitului, lumea a înnebunit, așa cum li se întîmplă uneori oamenilor înaintea morții."[373] Lumea întreagă este ca orașul Münster cel asediat, unde niște „nefericiți" caută Împărăția lui Dumnezeu și nu o găsesc decît pe aceea a diavolului.

„Am ajuns un leneș, scîrbit, nepăsător față de orice", *alt, kalt, ungeslalt*... Nu mai sînt bun de nimic; sînt un om sfîrșit... Dumnezeu să mă întindă lîngă strămoșii mei și să-mi lase trupul pradă viermilor, e timp destul. Mi-e lehamite de viață, dacă asta mai poate fi numită viață." „De-a lungul acestui an (1542) am fost ca un mort ce nu-i decît povară pentru pămînt." „Sînt un leș rece și fără de folos, ce-și așteaptă mormîntul."[374]

Iar la sfîrșitul lui ianuarie 1546, cu vreo trei săptămîni înainte de moarte, scrie din Eisleben, orășelul unde se născuse și unde a și

murit: „Fraţii mei, în ale voastre rugăciuni să cereţi doar un singur lucru pentru mine: ca Dumnezeu să-mi îngăduie a muri liniştit. Cînd mă voi întoarce la Wittenberg, mă voi lungi în coşciug şi-l voi da pe grasul doctor Luther drept hrană viermilor din mormînt... Sînt ostenit de lume şi o voi părăsi cum călătorul părăseşte hanul cel prost!" „Dacă aflaţi că sînt bolnav, pentru mine nu-i cereţi lui Dumnezeu nici viaţă, nici sănătate, nu-i cereţi decît să-mi dea o moarte liniştită."[375]

Pentru un creştin cea mai mare problemă a vieţii e moartea. „Ajungi teolog (în sens elevat: cel care stăpîneşte Cuvîntul Domnului şi este stăpînit de el) nu prin înţelegere... prin meditaţie, ci numai prin moarte. *Moriendo fit theologus, non intelligendo et speculando*", arată Luther.[376] Numai prin felul în care moare un om se poate afla dacă acela a trăit într-adevăr religios şi nu în zadar, ca o nălucă, abstract, prin inteligenţă. În moarte, creştinul nu mai este doar „urnit", se urneşte singur; nu este tîrît în moarte precum o victimă spre a fi jertfită, ci se îndreaptă singur spre ea, ca un războinic plin de bărbăţie spre vrăjmaş. Astfel se îndrepta Luther spre moarte.

Pentru a şti cum a trăit şi poate că trăieşte încă nu doar într-una dintre cele două Biserici despărţite, cea protestantă şi cea catolică, ci şi în aceea viitoare Unica Biserică Ecumenică, trebuie să aflăm cum a murit.

41

Iar de zideşte cineva pe această temelie: aur, argint sau pietre scumpe, lemne, fîn, trestie,

Lucrul fiecăruia se va face cunoscut...

Pentru că în foc se descoperă, şi focul însuşi va lămuri ce fel este lucrul fiecăruia.

Dacă lucrul cuiva se va arde, el va fi păgubit; el însă se va

mîntui, dar așa ca prin foc. (I Corinteni, III, 12 – 15)

Fără îndoială că în ultimii ani ai vieții, Luther a fost nevoit să-și amintească aceste cuvinte ale lui Pavel. Știa că dacă lucrarea sa va fi nimicită prin foc, el însuși se va mîntui prin foc, căci tocmai aici se află taina Predestinării, în acea „mare Lumină venită din ceruri" care îl lovise la începutul vieții ca pe Pavel pe drumul Damascului și care niciodată nu se va stinge; cît despre lucrarea mîntuirii personale știa că nu zidește doar pentru sine, ci și pentru Biserică, „cu pietre scumpe" și că această lucrare a sa nu putea să piară prin nici un foc. Dar într-unele clipe, fără îndoială, i se arăta că în lucrarea mîntuirii tuturor, el nu zidise decît „cu lemne, fîn, trestie" și că această lucrare începuse să ardă în Răscoala Țărănească și la Münster și că va pieri cu totul în acel „pîrjol universal" al revoluției sociale pe care o întrezărea de pe atunci. În acele clipe punea stăpînire pe el ceea ce atît vrăjmașii lui, catolicii romani, cît și el însuși socoteau a fi păcatul mortal al deznădejdii și care, în fapt, reprezenta cu totul altceva.

Fiecare creștin se urcă împreună cu Christos pe cruce și după moarte, coboară în infern pentru a ieși împreună cu Christos și a învia. „Negarea sinelui", *annihilatio*, „resemnarea pînă la Infern", *resignatio ad infernum* sînt, în experiența religioasă a lui Luther, „noaptea adîncă a sufletului", *nocche oscura* a Sfîntului Ioan al Crucii: nimic altceva decît acea Coborîre în infern indispensabilă oricărui creștin.

Dacă am înțeles cum se cuvine primul cuvînt pe care Dumnezeu l-a rostit către creștini: „Convertiți-vă !" — *straphête* în greacă, ceea ce înseamnă: răsturnați-vă, întoarceți-vă — și un cuvînt necuprins în Evanghelie, *agraphon*:

„dacă nu veți face din sus, jos și din jos, sus, nu veți pătrunde în Împărăția mea !"

vom fi înțeles și ceea ce se întîmplă cu Luther în timpul

deznădejdii sale aparent vinovate, fatale, în fapt, sfîntă şi mîntuitoare: o Coborîre în infern.[378]

Cel care se aruncă în mare de sus de tot rămîne sub valuri un timp atît de îndelungat încît privitorii necunoscători în arta de a înota se tem ca acela să nu se fi înecat. Dar el adîncindu-se pînă la un punct extrem unde se „întoarce", se „converteşte" astfel încît sus devine pentru el, jos şi jos devine sus, scufundătorul se ridică treptat pînă ce ţîşneşte din apă. Ceva asemănător se întîmplă şi cu Luther în deznădejdea lui, în Coborîrea lui în infern.

„O săptămînă întreagă am rămas într-un astfel de iad că tremur doar gîndindu-mă la el. L-am pierdut pe al meu Christos; El m-a părăsit în furtuna deznădejdii şi a blasfemiei."[379] Iată punctul extrem al coborîrii scufundătorului. Dar după ce se va fi „întors", „se va fi convertit" în adîncuri, acest ultim punct va deveni primul al urcuşului său. „Cred că această luptă pe viaţă şi pe moarte o duc pentru binele oamenilor." „Domnul azvîrle în iad şi smulge din iad, mortifică şi însufleţeşte. Slavă Lui, în vecii vecilor!"[380] Luther spune asta în vara lui 1527, cînd fusese cît pe-aci să moară din pricina unei boli. Zece ani mai tîrziu, în iarna lui 1537, cînd va cădea din nou atît de bolnav că-şi va vedea moartea cu ochii, va spune :

„Mor, Doamne, eu, vrăjmaşul vrăjmaşilor Tăi, excomunicat din Biserică şi blestemat de Papa Antichrist. Amîndoi ne vom înfăţişa judecăţii Tale, el, spre veşnica sa ruşine şi eu, nefericita-Ţi creatură, mărturisind numele Tău spre slava Ta cea veşnică".[381] În faţa morţii, Luther n-ar fi vorbit astfel dacă nu ar fi nădăjduit că el însuşi împreună cu anumite părţi ale lucrării sale va fi mîntuit.

În 1545, în urma unui zvon mincinos despre moartea lui, la Neapole fu tipărită o carte anunţînd vestea cea bună tuturor credincioşilor fii ai Bisericii Catolice. Cartea era cu totul şi cu totul neghioabă, dar persoane de o mare inteligenţă precum Sfîntul Ignaţiu de Loyola sau de o luminoasă sfinţenie precum Sfînta Tereza

d'Avila nu l-ar fi judecat într-altfel decît aceia care scriseseră acele nerozii.

„Domnul tocmai a înfăptuit o minune înspăimîntătoare spre slava lui Christos şi mîngîierea tuturor credincioşilor copii ai Bisericii. Marele eretic Luther a murit. Înaintea morţii s-a împărtăşit şi a dat poruncă să-i fie aşezat trupul în altar spre a fi venerat precum al unui sfînt. Dar cînd, în ciuda acelei porunci, a fost îngropat în pămînt, se făcu atîta vuiet că s-ar fi zis că se iau la trîntă puterile iadului. În văzduh se arătă semnul Sfîntului Sacrament, pe care el nu era vrednic a-l primi şi de îndată ce acesta a fost pus la loc în artofor, vuietul cel de sub pămînt încetă. Dar în noaptea care urmă, se porni din nou cu o putere şi mai mare. Cînd, în sfîrşit, a fost dezgropat coşciugul de unde leşul pierise fără de urmă, ieşi din el un nor de pucioasă atît de urît mirositor încît tuturor celor care erau de faţă li se făcu rău şi un mare număr de martori ai acestei minuni s-au reîntors la sînul sfintei noastre maici, Biserica Catolică."

Nu se putea răspunde mai bine şi mai înţelept şi nici mai pios decît o făcu Luther.

„Eu, Martin Luther, mărturisesc că am primit şi am citit cu mare plăcere această minciună nesăbuită privitoare la moartea mea, fără a mai pune la socoteală sacrilegiile pe care o astfel de minciună le pune pe seama Măreţiei lui Dumnezeu. Mă înveseleşte ura necruţătoare cu care diavolul şi alături de el, Papa şi toţi credincioşii lui slujitori o simt faţă de mine. Dumnezeu să-i convertească ! Dacă rugăciunea pe care o înalţ nu pare a se împlini, să dea Dumnezeu ca vrăjmaşii Lui să nu urzească vreodată împotriva-mi nimic altceva în afara acestor neghiobii."[382]

Persoanele înţelepte şi pioase care au fost şi vor fi mereu în număr mare în Biserica romană, ar fi putut gîndi despre răspunsul lui Luther: dacă pentru un muribund a vorbi astfel despre moarte înseamnă „a merge spre pierzanie", atunci ce înseamnă „a se

mîntui“ ?

Judecînd după chipul vesel al lui Luther care se întrezărește în acest răspuns, se poate constata iuțeala cu care acesta revine din apele întunecate ale deznădejdii către soarele speranței.

Luther cel trecut, cel limitat în timp, va forța destinul; cel viitor și veșnic va ieși din nou la suprafață.

42

Din 1538, alte boli veniră să se adauge vechilor și permanentelor pietre la rinichi: diaree hemoragică, surditate, cecitate la un ochi, emfizem, umflături ale picioarelor, amețeli, leșinuri.

„Toate astea sînt lucrătura lui Satan“, spunea el, dar după ce se mai gîndea puțin adăuga: „Nu, e doar bătrînețea...“[383] „Într-un cuvînt, moartea“, ar fi putut el spune, căci cineva tocmai băgase de seamă că nu se moare din pricina bolii, ci din pricina morții. Dorința de a muri se naște într-o anume clipă sau fără a simți cînd. Luther voia să moară și se pregătea cu curaj. Refuza orice tratament și nu le îngăduia medicilor să se apropie de el.

„Zdrahonii ăștia — spunea el — nu fac nimic altceva decît să umple cimitirele !“[384]

În acel timp, doi conți de Mansfeld, Albert și Edgar, doi frați, aveau de mai mulți ani un litigiu legat de niște pămînturi nedepartajate de niște bunuri bisericești și de niște mine. Juriști și judecători, lipiți de afacere ca niște lipitori lacome, lungeau dinadins procesul pentru a nu scăpa din mîini un venit atît de gras. În 1545, văzînd că nu au nici un folos, cei doi frați potrivnici îl chemară pe Luther în ajutor. Geamătul bieților oameni, țărani și mineri care erau principalele victime ale acestui proces fără sfîrșit, ajunsese pînă la el și nu voia să-l refuze. Toți prietenii lui se arătară peste poate de

supărați pentru că „s-a dorit amestecarea în această treabă îndoielnică a unui atît de mare slujitor al lui Dumnezeu". Principele elector de Saxa îi scria contelui Albert: „Doctor Luther este un bătrîn bolnav, ar fi trebuit să-l cruțați", dar Luther însuși nu se cruța. Oricît de greu i-ar fi fost să se tîrască pe drumuri și să-și chinuiască bietele oase bolnave, se hotărî să se ducă la Eisleben. Se bucura, poate, că ultima sa faptă pămîntească va fi cea mai sfîntă dintre toate faptele omenești: pacea. „Dacă izbutesc să vă împac iubiții mei seniori, mă voi întinde cu dragă inimă în mormînt", îi scria el contelui Albert.[385] „Fericiți făcătorii de pace, căci aceia fiii Domnului se vor numi", poate, înaintea morții își amintise de această beatitudine și nădăjduia în taină, fără a fi însă conștient, să-și răscumpere, prin ajutorul dat săracilor din ținutul de baștină (burgul Eisleben unde se născuse se afla în comitatul Mansfeld), cel puțin o parte cît de mică din marea greșeală față de întreg poporul german, greșeală atît de apăsătoare de cînd cu răscoala țărănească.

Pe 23 ianuarie 1546, pe un ger cumplit, părăsea Wittenberg pentru a merge la Eisleben. Fu cît pe-aci să se înece în timpul traversării rîului Zaal, ale cărui ape umflate și zgomotoase și curenții iuți împiedicaseră înghețul. Pînă să ajungă la Eisleben mai că nu degeră: „Vîntul mi-a înghețat atît de tare capul încît mi l-a prefăcut într-un sloi de gheață", notează într-o scrisoare glumeață către soția lui.[386]

Ajunse la Eisleben bolnav de-a binelea. Fu așezat imediat în pat, frecat cu șervete calde și învelit în pleduri. Adormi adînc, transpiră din belșug și a doua zi se simți atît de bine, încît putu să ia parte la negocierile cu împuterniciții în afacerea conților de Mansfeld; după două sau trei zile, predică în biserică și, urmînd ritul apostolic, hirotoni doi preoți.[387]

Nevastă-sa era atît de îngrijorată din pricina lui, că nu dormi toată noaptea.

„Dragă Katarina, — îi scria Luther —, citește, prin urmare, Evanghelia după Ioan și Micul Catehism despre care ai spus într-o zi: «Totul se află în această carte». Tu te așezi în locul lui Dumnezeu, de parcă Dumnezeu n-ar fi atotputernic și n-ar putea crea o duzină de noi Lutheri, dacă ar muri cel bătrîn... Am un Mijlocitor mult mai puternic decît tine și decît toți îngerii din ceruri, Cel Care stă pe paiele din iesle și în același timp șade de-a dreapta Tatălui Său. Fii, prin urmare, liniștită. Amin!" Astfel scria la 7 februarie, iar trei zile mai tîrziu: „Mă simt atît de bine încît mai bine nici nu se poate dori... Să-mi termin repede treburile și, dacă Dumnezeu va voi, mă întorc la mine acasă".[388]

Nu-și amăgea nevasta; într-adevăr, de mult timp nu se mai simțise atît de bine ca în acele zile. Toate durerile dăduseră înapoi înaintea morții sale, poate, ca niște slujnice care pregătesc casa înaintea sosirii stăpînei.

În cel mai bun han, unde trăgeau toți călătorii de vază, i se pregătiseră două odăi: o cameră mare, jos, servind drept sufragerie și salon unde aveau loc tratativele cu împuterniciții și o odaie de dormit, sus.

Dimineața lua parte la întrevederile de împăciuire, la prînz dejuna, la orele șase cina. Adeseori avea invitați la masă, era sau părea a fi vesel. Repeta ades:

„Cît sînt de bucuros, cît sînt de bucuros că m-am întors la mine acasă înaintea sfîrșitului!".

Poate că-și aducea aminte de micuțul cel sărac care, în urmă cu o jumătate de veac, cerșea sub ferestrele tîrgurilor vecine, Mansfeld și Eisenach, psalmodiind plîngăreț: „Dați-mi niște pîine, pentru numele Domnului! *Date panem propter Deum!*". „Toți nu sîntem decît niște bieți cerșetori în fața lui Dumnezeu, iată esențialul de care trebuie să ne amintim", acestea au fost ultimele cuvinte scrise de mîna sa.[389]

La orele opt ale serii se ridica de la masă și urca la culcare. Nu părea a suferi de vreo boală, dar uneori era atît de slăbit încît trebuia dus pe brațe în camera sa, de mai mulți, căci era foarte greu.

Înainte de culcare, deschidea fereastra și, cu ochii la cer, se ruga, uneori cu glas atît de tare încît prietenii îi puteau auzi cuvintele. Unul dintre ei a notat una dintre rugăciuni:

„Tatăl nostru, ascultă-mă, în numele Fiului Tău, precum Tu ne-ai făgăduit! Acum Evanghelia s-a arătat oamenilor și, curînd, va ilumina întreaga lume. Binecuvîntează, Stăpîne, Biserica pămîntului meu natal și păstreaz-o în adevărul Tău, ca toată lumea să afle că am fost trimis de Tine. Amin, Amin!"[390]

„Cînd după rugăciune se întorcea de la fereastră, chipul său era atît de luminos c-ai fi zis că și-a scuturat o mare povară de pe umeri"[391], își amintește unul dintre martori.

Pe 14 februarie, într-o duminică, rostește din nou, în biserică, o predică despre cuvintele Evangheliei după Matei (XI, 25): „Te slăvesc pe Tine, Părinte, Doamne al cerului și al pămîntului, căci ai ascuns acestea de cei înțelepți și pricepuți și le-ai descoperit pruncilor" și o încheie în acest fel:

„Prin urmare, să închidem ochii asupra oricărei înțelepciuni omenești, să urmăm cuvintele lui Christos și să mergem spre El, căci ne cheamă la Sine... Mai sînt încă multe de zis despre asta, dar sînt ostenit și trebuie să închei. Așa să fie."

Acestea au fost ultimele sale cuvinte rostite *ex cathedra*.[392]

În aceeași zi, îi scria soției sale: „Nădăjduiesc să mă întorc acasă în această săptămînă... Dumnezeu ne-a trimis un semn al marii Sale milostiviri: sfetnicii celor doi seniori au căzut la pace asupra tuturor punctelor, în afară de două-trei amănunte care vor fi tranșate azi. Conții Albert și Edgar vor fi din nou frați. Îi voi invita azi. Și voi face în așa fel încît să-și vorbească unul altuia, căci, pînă acum, luau parte la adunări, muți precum peștii, dar se ocărau crunt

prin scrisori. Aici, totul e bine. Mîncăm şi bem regeşte şi sîntem atît de bine îngrijiţi încît putem, de fapt, a vă uita pe voi cei din Wittenberg. Dumnezeu să te aibă în paza Sa!"[393]

Scrisoarea o dată încheiată, îşi aruncă pe umeri mantia de doctor, cea călduros căptuşită cu blană de vulpe, se apropie de fereastră, o deschise şi privi îndelung cerul de februarie unde se arătau de-acum cele dintîi semne de primăvară. Se uita la picăturile transparente căzînd ca nişte duioase lacrimi de bucurie din turturii străvezii ce, atîrnînd de streaşina de la marginea acoperişului, se topeau în soare. Deodată, ridicînd o pulbere de nea, pe stradă trecu în goană o sanie mare, colorată şi aurită, în clinchet vesel-argintiu de clopoţei amestecat cu hohote de râs, ţipete vesele de fete şi băieţi. Erau feciorii şi fetele, nepoţii şi nepoatele celor doi fraţi împăcaţi în sfîrşit, după o îndelungată vrajbă.

Şi cînd îşi ridică din nou ochii spre cer, i se păru că întrezăreşte semnele unei primăveri ce nu mai era vremelnică, ci veşnică, semnele unei păci eterne, ale Împărăţiei Domnului, precum în ceruri aşa şi pe pămînt. Trase cu nesaţ aer în piept umplându-şi plămânii cu aer îngheţat şi însorit şi, deodată, simţi cum slăbeşte laţul cel ucigaş al diavolului, care-l sugrumase vreme de douăzeci de ani, dar încă nu fusese desfăcut de la gîtu-i. Curînd, fără umbră de îndoială, se va desface.

„După toate astea, poate că lumea nu va voi să fie a diavolului", gîndi el cu bucurie, fără a simţi lacrimile ce-i curgeau încetişor de-a lungul obrajilor, la fel de străvezii precum picăturile căzute din turturii ce se topeau în soare.

43

În aceeași zi, starea lui se înrăutăți; în dimineața de 17 februarie, era atît de slăbit, încît, la stăruințele prietenilor și ale celor doi conți, nu mai coborî pentru a lua parte la ultima întrevedere; înțelegerea îi fu adusă sus, în cameră, unde o semnă cu bucurie. Astfel se încheie una dintre acele mari mici acțiuni de care puțini oameni însemnați sînt în stare.

Își petrecu toată dimineața în cameră, alături de învățăcelul său preferat, doctorul în teologie Justus Jonas, și de abatele curții celor doi conți de Mansfeld, Michael Celius. Cînd străbătea camera în lung și-n lat, cînd se odihnea pe canapeaua din piele. Îi făcea plăcere să vorbească despre apropiata-i plecare spre Wittenberg; nu se gîndea decît la ea, de parcă micul lui orășel Eisleben, atît de iubitor pînă de curînd, îi devenise străin, plictisitor și dușmănos, aproape înspăimîntător. Repeta melancolic și încăpățînat, de parcă nici el n-ar fi crezut ce spune:

„Acasă ! Acasă ! Mîine vom pleca acasă !"

A doua zi, îi era sortit să se întoarcă într-adevăr *acasă*, dar nu acolo unde credea și nici în felul în care gîndea.

La prînz, coborî la masă. Mîncă și bău puțin, dar pălăvrăgi îndelung cu prietenii săi, ca întotdeauna, în felul său vioi și antrenant, amintindu-și pasaje favorite din Evanghelie.

După masă, se plînse de mai multe ori de o durere în piept și de lipsă de aer. Fu fricționat ca de obicei, cu șervete calde și asta îi mai aduse ceva alinare. Mai coborî în sufragerie pentru supeu, căci, spunea el, „se simțea mai bine alături de ceilalți". Cineva aduse vorba despre viața de dincolo.

— Și ce credeți, dragă „herr doctor", ne vom întîlni acolo ? — îl întrebă cineva.

— Cum ar putea fi altfel ? — răspunse el și ochii i se luminară

de acel foc mereu tînăr, „angelic" pentru unii, „demonic" pentru alții, foc ce era greu de susținut și cu neputință de uitat. „Amintiți-vă de cuvintele lui Adam din paradis. N-o mai văzuse pe Eva, era întins la pămînt și dormea somnul morții; dar cînd se trezi, cînd se întoarse la viață nu întrebă: «Cine ești ? De unde vii ?», ci strigă: «Ești carne din carnea mea și os din osul meu». De unde știa el că acea femeie nu ieșise din pămînt sau din piatră ? Știa pentru că Sfîntul Spirit îl vestise. La fel și noi, o dată morți și renăscuți întru Christos, vom fi precum primii oameni din paradis și ne vom cunoaște mai bine unii pe alții..."

Ceva îi tremură în glas, ceva ce făcu să tresalte inima celor care îl ascultau, mare parte dintre ei înțelegînd prea puțin sau chiar nimic din cele spuse.

— Ne cunoaștem mai bine decît Adam a cunoscut-o pe Eva !

După o clipă de tăcere, adăugă blînd, ca pentru sine, așa cum o făcea întotdeauna cînd simțea că nu va fi înțeles:

— Iată de ce trebuie ca aici, jos, pe pămînt, să ne iubim unii pe alții, la fel de tandru cum o iubește bărbatul pe femeia sa.[394]

La puțin timp după aceste cuvinte, se ridică de la masă și urcă în camera lui, unde, după obicei, își sprijini coatele de pervazul ferestrei deschise, se rugă îndelung, iar cînd tînărul umanist și teolog, maestrul Johann Aurifaber, intră în odaie, îi zise întorcîndu-se spre el:

— Iar acea durere în piept și acea sufocare. Dar, mulțumesc lui Dumnezeu că încă n-a cuprins și inima.

Celălalt văzîndu-i expresia feței, coborî repede sărind cîte patru trepte deodată și îi chemă pe toți cei rămași în sufragerie. Din nou, ca mai înainte, fu frecat pe tot trupul cu șervete calde și se simți ceva mai bine.

Contele Albert veni în fugă cu un leac rar și de preț: dinte de inorog.

— Cum vă simțiți, dragă herr doctor ?

— Merge, Alteța voastră, puțin mai bine.

Însuși contele rase din dinte, îl diluă în apă și îi dădu o linguriță.

Către orele nouă, bolnavul se întinse pe divan și zise:

— Dacă aș putea dormi măcar o jumătate de oră, m-aș simți mult mai bine.

Și într-adevăr dormi vreme de o oră și jumătate, un somn liniștit și firesc. În odaie, rămăseseră doctorul Jonas, maestrul Celius, cei doi tineri fii ai lui Luther, Martin și Paul și slujitorul său, Ambrozie.

La orele zece fix, se trezi și văzîndu-i le zise:

— Mai sînteți aci ? De ce nu vă duceți la culcare ?

— Nu, herr doctor, mai bine vă ținem de urît, răspunse Jonas în numele tuturor.

— Ei bine, eu mă voi culca cum se cuvine. Fie ca Dumnezeu...

Nu-și duse la capăt vorba și, aruncînd o privire spre pat, șopti, s-ar fi zis cu tainică teamă:

— *In manum Tuas commendo spiritum meum !* Îmi las sufletul în mîinile Tale ! M-ai răscumpărat, Dumnezeule Adevărat !

Poate că nici el nu știa sau nu voia să știe de ce rostise acele cuvinte, cele mai potrivite pentru acele clipe nu în germană, limba maicii sale, ci în latină, limba străină a Bisericii Romane pe care o socotise sau dorea a o socoti drept „domnia Antichristului".

Se întinse în patul pregătit cu grijă, cu cuverturi din puful cel mai fin și perne încălzite, le dori tuturor noapte bună, strîngîndu-le mîna prietenește. Închisese de acum ochii, cînd, părînd a-și aminti de ceva, îi deschise iarăși:

— Doctor Jonas, maestre Celius și voi toți rugați-vă pentru Iisus Christos și pentru Evanghelia Sa, căci Conciliul de la Trente și nefericitul Papă s-au mîniat rău pe ei în această clipă !

Stinseră lumînarea ca lumina ei să nu-i tulbure ochii și aprinseră o lampă de veghe în odaia alăturată, un mic cabinet de toaletă.

Luther căzu într-un somn la fel de adînc și de liniștit ca mainainte. Dar abia trecu un ceas că se și trezi și îl chemă cu glas stins și gîfîit pe valetul Ambrozie.

— Ce e dragă herr doctor ? Tot nu vă simțiți bine ? — întrebă Jonas.

— Oh, Doamne-Dumnezeule ! Dumnezeul meu ! Cît de rău mă simt, gemu bolnavul. Iubite doctor Jonas, m-am născut și am fost botezat aici, la Eisleben. Fără îndoială, aici voi și muri...

Înțelese sau începu să înțeleagă unde și cum se va întoarce *acasă*.

Se ridică pentru a se întinde pe divan. Dar nu a putut sta mult timp întins, se sufoca. Începu să umble în lung și-n lat, speriat, nestînd o clipă locului. Cînd i se propuse din nou miraculosul leac de adineaori, dintele de inorog, nu schiță decît un gest de dispreț.

În cele din urmă, fu atît de slăbit, încît trebui dus în pat.

Doi medici chemați în pripă veniră într-un suflet împreună cu un spițer și cu contesa Albert aducînd cu ea un întreg paner de leacuri, întăritoare, balsamuri și unsori. Dar bolnavul refuza orice medicament și ceru, mai întîi prin cuvinte, apoi prin semne, să fie lăsat în pace. Din cînd în cînd, gemea încetișor.

— Oh, cît de rău mă simt, cît de rău ! Nu, nu voi mai pleca, voi rămîne la Eisleben.

Doctorul Jonas care suferea aproape la fel de mult ca Luther se aplecă asupra lui, îi mîngîie fruntea și zise încercînd ca lacrimile să nu-i facă glasul tremurător:

— Ați transpirat din belșug, venerabile părinte, mulțumită Domnului, vă veți simți mai bine.

— Nu, nu-mi va fi bine. E sudoarea rece a agoniei... Doamne-Dumnezeule, Dumnezeul meu iubit... Ei, bine, nu-i nimic, trebuie să îndur, totul va fi bine... Ah, iubite doctor Jonas, iubite prieten...

Vru să-i zîmbească, dar nu fu în stare și acel efort zadarnic îi

strîmbă în așa hal buzele, că Jonas întoarse capul pentru a nu izbucni în plîns.

Pe neașteptate, bolnavul se agită îngrijorat.

— Ce voiam, ce voiam ?... Ah, da...

Își încrucișă mîinile pe piept, ridică ochii spre cer și începu să se roage cu glas stins, abia șoptit, dar la fel de solemn ca în biserică, la mesă:

— Doamne-Dumnezeule, Tatăl nostru Iisus Christos, îți mulțumesc Ție pentru că Tu mi l-ai dezvăluit pe Fiul Tău Unic, în Care cred, pe Care L-am mărturisit în fața oamenilor, L-am iubit și slăvit... Doamne, primește bietul meu suflet ! Părinte, părăsesc această lume, dar știu că voi rămîne în veci cu Tine și nimeni nu mă va smulge din mîinile Tale !

Rosti această rugăciune în germană, dar o sfîrși în latină încă și mai duios și mai solemn:

— *Sic dilexit Deus mundum*, într-atît îi fu de dragă lui Dumnezeu lumea încît îi dădu pe Fiul său Unic pentru ca acela care crede în El să nu cunoască pierzania, ci să dobîndească viața cea veșnică !

Iar chipul i se lumină, cum i se lumina de fiecare dată după ce se ruga. S-ar fi zis că-și scuturase o grea povară de pe umeri.

44

O mulțime de oameni năvălise în odaiazert, cu contesa, mezinul Edgar și el însoțit de contesă, toți ceilalți conți de Mansfeld, Filip, Wohland, Johann, prințul de Anhalt și prințesa, contele suveran de Schwarzenberg și contesa, consilierii curții și niște persoane pe care nimeni nu le cunoștea, cu fețe roase de curiozitate, poate, gropari. Aerul din încăpere deja supraîncălzit, ajunse atît de înăbușitor încît și cei sănătoși respirau cu greutate, fără a mai vorbi de muribund.

Cum se întîmplă aproape întotdeauna într-o casă unde moartea e prezentă, oamenii se purtau prosteşte, stîngaci, nedemn. Simţeau că trebuie să facă ceva, dar nu ştiau ce anume şi nu făceau decît să se agite fără rost. Umblau de colo-colo, îşi şopteau la ureche şi într-atît se ruşinau de ceva încît socoteau jenant să se privească în faţă, ca şi cum ar fi avut o anume vină faţă de cel care trăgea să moară.

Cea care se agita mai mult era contesa Albert, o femeie în vîrstă care făcea pe tinerica, cu chipul trufaş şi neghiob. Cerea ca bolnavul să fie frecat cu un anume ulei volatil, să i se dea unul dintre numeroasele elixire pe care le adusese şi, plină de venin, bombănea că dacă asta nu se va face de îndată, ea nu mai răspunde de nimic, iar Dumnezeu îi va pedepsi pe toţi din pricina asta.

În cele din urmă, din cauza atîtor stăruinţe, unul dintre medici turnă aproape cu sila, pe gîtul muribundului, o lingură din leacul cel atît de miraculos şi de preţios încît nu era dat decît în cazuri extreme. Dar Luther se simţi şi mai rău. Începu să se frămînte şi gemu:

— Nu trebuie, lăsaţi... Voi nu vedeţi că acuşi, acuşi eu...

Dorea să spună ceva şi nu putea. Îşi căuta cuvintele şi nu izbutea să le găsească. Deodată, le găsi şi murmură bucuros, în grabă:

— *Pater, in manus Tuas*, Părinte, în mîinile Tale, îmi dau sufletul !

Repeta ca şi cum ar fi sorbit cu lăcomie, cu sete, un leac în stare a-i domoli toate durerile vieţii şi ale morţii:

— Părinte, în mîinile Tale, în mîinile Tale... M-ai răscumpărat, Tu m-ai răscumpărat !

Şi tăcu. I se vorbi, fu întrebat, dar părea a nu auzi nimic.

Şi toată lumea tăcu, înlemni de parcă abia atunci ar fi înţeles ceva. Dar nici acum nu ştiau ce să facă. Doar Jonas ştiu. Se apropie de căpătîiul muribundului, aplecîndu-se asupra lui cum o făcuse şi mai-nainte, îi strigă în ureche cu un glas plin de autoritate:

— Venerabile părinte, acum cînd mori, crezi în Iisus Christos, Unicul Fiu al lui Dumnezeu și în tot ceea ce ai propovăduit ?

— Da, răspunse Luther cu un glas atît de limpede încît îl auziră toți, iar tuturor li se păru că, deși glasul răsunase aici, jos, pe pămînt, cel care răspunsese nu mai era acolo, ci *dincolo*, iar glasul de *dincolo* venise. Și era atît de minunat și de înspăimîntător, încît cei din jur nu mai putură îndura. Începură să se agite, să șușotească pentru a ascunde față de ei înșiși prea formidabila măreție a ceea ce se petrecuse înaintea lor. Dar nu-l puteau împiedica pe muribund să-și împlinească ultima și cea mai mare faptă a vieții.

Încet se ridica scufundătorul din adîncurile întunecate, din ce în ce mai sus. În sfîrșit, țîșni la suprafață și zări soarele. Se lărgea încet, de la gîtul său, lațul cel ucigător se desfăcea și, în sfîrșit, se deznodă. Respira cu tot pieptul ca atunci, în fața ferestrei deschise, cînd ascultase clinchetul clopoțeilor de la grumazul cailor și hohotele de rîs încă și mai vesele ale copiilor care treceau cu sania pe stradă, iar el contempla cerul albastru, paradiziac, de februarie, în care vibra promisiunea unei veșnice primăveri.

Erau ceasurile trei ale dimineții. După ce răspunsese da, se întoarse pe partea dreaptă și adormi atît de liniștit încît lumea începu să spere. Dar medicii spuneau că nu mai e nici o nădejde și apropiau adeseori flacăra lumînării de buzele lui pentru a afla dacă mai respiră.

Deodată, chipul îi păli, nasul i se subție, extremitățile îi înghețară. Suspină adînc și liniștit: a fost ultima sa suflare. Flacăra lumînării din fața buzelor rămase nemișcată.

„Noi depunem cu toții mărturie, — se spune în relatarea exactă asupra sfîrșitului binecuvîntat a lui Luther, alcătuită de trei martori: Justus Jonas, Johann Aurifaber și Michael Celius —, depunem cu toții mărturie pe cugetul nostru că și-a dat sufletul în pacea Domnului ca și cum n-ar fi simțit moartea, astfel încît asupra lui se

împlini cuvîntul Evangheliei: «În adevăr, în adevăr, vă spun vouă: cel care va lua în seamă cuvîntul Meu nu va vedea moartea niciodată».“

Această relatare ar putea să dea încă o dată subiect de gîndire catolicilor romani, buni și înțelepți. Dacă Luther ar fi fost într-adevăr cel pe care-l socoteau drept „vrăjmaș al lui Dumnezeu“, „fiu al diavolului“, ar fi putut el muri în felul în care a murit ?

Trupul îi fu așezat într-un sicriu de plumb, pentru a fi dus la Wittenberg, *acasă*. Fața lui mare, grasă, cu bărbia dublă, odihnindu-se pe gulerul de dantelă albă, plisată, al cămășii de noapte, amintea de chipul unei bătrîne țărănci din Thuringia, al unei femei chinuite peste poate de truda zilnică, în sfîrșit, căzută în brațele unui somn dulce.[396]

În toate tîrgurile și orașele, de la Eisleben pînă la Wittenberg, mulțimi fără de număr întîmpinau cortegiul funebru. În ceruri plîngeau clopotele, pe pămînt — oamenii: „Marele profet al Domnului-Dumnezeu, Martin Luther a murit !“.[397]

Ce era el ? Un „ereziarh“ — cum credeau catolicii romani — sau un „apostol“ — cum credeau protestanții ? Un mare păcătos sau un mare sfînt ? Nu judecata oamenilor va hotărî asta, ci aceea a lui Dumnezeu, precum a zis însuși Luther: „Tu ești de temut, Stăpîne, pentru sfinții Tăi, căci ei nu sînt sfinți sau păcătoși decît pentru Tine singur“.[398] Dar în ochii oamenilor nu asta e esențialul, ci ceea ce oamenii simpli, poporul, înțeleseseră, tocmai pentru că-i jignise cu sîngeroasă cruzime în vremea Răscoalei Țărănești. Plîngînd deasupra sicriului, ei i-au iertat, poate, jignirea și au priceput că acela care le era mai necesar, mai apropiat, de același sînge, la fel de nefericit și de vinovat ca ei toți, dar care îl iubea pe Christos și Îi mărturisea o credință pe care nimeni altul nu o avea, era Martin Luther.

45

Lucrarea sa nu poate fi înțeleasă decît prin personalitatea lui limitată în timp, exterioară celei lăuntrice și veșnice, căci orice om are două personalități și, cu cît sentimentul religios al unui om este mai profund, cu atît cele două personalități sînt mai opuse.

Alcibiade spunea despre Socrate că aducea cu unul dintre acei hidoși sileni, sculptați în lemn sau modelați în lut care, uneori, slujesc drept casetă pentru statuetele lucrate în aur și fildeș ale zeilor olimpieni. Același lucru s-ar fi putut spune și despre Luther.

„Ochii lui teribili sînt pătrunzători și plini de o lumină atît de neliniștitoare încît, uneori, aduceau cu ochii unui posedat", își amintește un martor după o îndelungată, calmă și aproape prietenească întrevedere cu Luther.[399] E destul să studiem portretul lui Luther pe care Lucas Cranach îl gravase în lemn în 1520, pentru a simți că acel chip, în clipe de mînie, putea fără nici o greutate să fie luat drept cel al unui posedat, cînd se înroșea devenind stacojiu, precum fonta topită.[400]

În fiecare personalitate umană, raza cea întunecată a păcatului originar se răsfrînge ca într-o prismă și capătă o culoare anume. Păcatul originar al lui Luther este lipsa simțului măsurii, dorința de nemăsurat care naște demonul mîniei ce-l ia în stăpînire.

Acest viciu îi este cu atît mai primejdios cu cît Luther îl socotește drept un bine. „Vorbesc și scriu mai bine atunci cînd sînt cuprins de mînie. Pentru a scrie bine, a mă ruga, a predica, trebuie să mă supăr."[401] „Sînt mojic, nestăvilit, furios și bătăios, sînt născut pentru a lupta să smulg copaci din rădăcină, să răstorn bolovani... croind drumuri noi prin hățișul sălbatic al codrilor."[402] „Eu, Martin Luther, mă voi lupta rugîndu-mă și, dacă va fi nevoie, chiar și cu pumnii mei."[403] Regula e primejdioasă: de la Luther pînă la noi, de la rugăciune, la pumni.

Pare că-şi dă seama singur, în clipele de luciditate, de faptul că lipsa lui de măsură, de stăpînire de sine nu este un bine, ci un rău; nu o forţă, ci o neputinţă. „De cîte ori nu mi-am zis că pentru a educa lumea ar fi trebuit să fiu mai cumpănit la vorbă, mai liniştit, mai cumsecade. Dar, după cît se pare, Dumnezeu nu m-a făcut pentru asta."[404] „Am sîngele prea iute, o ştiu prea bine. Dar şi aşa, de ce stîrnesc (catolicii) cîinele din lanţ? Nelegiuitele lor sacrilegii ar fi mîniat şi o inimă de piatră!"[405]

Însă aceste clipe de luciditate sînt foarte rare şi trecătoare. Prea des uită cuvintele Evangheliei:

„Foc este şi limba... aruncă foc în drumul vieţii, după ce aprinsă a fost ea de flăcările gheenei.

Pentru că orice fel de fiară... se domoleşte şi s-a domolit de firea omenească,

Dar limba, nimeni dintre oameni nu poate s-o domolească! Ea este un rău fără astîmpăr..." (Iacov, III, 6 – 8)

Abia i se trezea conştiinţa, că se stingea din nou şi, lăsîndu-se în voia dorinţei de nemăsurat, învăluie în focul limbii atît drumul vieţii sale cît şi al celorlalţi.

Nici cei mai aprigi vrăjmaşi ai săi nu puteau să-i facă mai mult rău decît şi-a făcut singur cu vorbe precum acestea: „Satan însuşi a lăsat să cadă asupra Romei scăldată în sîngele atîtor martiri uriaşa lui scîrnăvie: Papa"[406] sau şi mai şi: „Bunii creştini ar trebui să-şi spele mîinile în sîngele complicilor Papei... şi să le smulgă din grumaz limba blasfemiatoare". Nu mai sînt vorbe omeneşti, ci ţipete de animal sau urlete de posedat.

Dar înainte de a-l judeca, trebuie să ne amintim că el se mulţumeşte doar să vorbească, în timp ce duşmanii săi vorbesc şi făptuiesc; că el nu a risipit nici o picătură de sînge, pe cînd acelea vărsate de ei nu pot fi numărate. Trebuie să ne amintim că şi-a răscumpărat greşeala prin frămîntarea celor douăzeci de ani de

moarte înceată despre care spusese: „Nimănui, nici chiar celor mai aprigi vrăjmaşi ai mei nu le-aş dori să sufere precum sufăr eu !".

„Oh, dacă Luther ar şti să tacă ! *Utiam Lutherus etiam taceat !*" aproape că plînge-n hohote Melanchton, iar Calvin se roagă: „Oh, dacă Luther ar şti cel puţin să se stăpînească. Să dea Dumnezeu să-şi poată domoli furtunile dezlănţuite ale inimii sale !"[408]

Dar nimeni nu rostise atunci şi nici acum nu rosteşte rugăciunea cea mai de trebuinţă: ca Biserica Romană să-l vadă în sfîrşit, pe Luther cel lăuntric, cel veşnic şi nu învelişul cel exterior, vremelnic. Dacă l-ar fi văzut, cîte rele n-ar fi ocolit ea şi cum s-ar mai fi apropiat de Împărăţia lui Dumnezeu !

Fără îndoială, în anumite momente, Luther îşi întorcea spre Biserica Romană acel chip etern. În 1530, în „Exortaţie către oamenii Bisericii care iau parte la adunarea demnitarilor de Stat la Ausburg", spune: „Noi (protestanţii) vă propunem (catolicilor) de a face tot ceea ce trebuie pentru a restabili pacea în Biserică... Noi, pioşii «eretici», sîntem cei mai buni apărători ai voştri în faţa oamenilor şi a lui Dumnezeu... Nu vă veţi putea lipsi de rugăciunile noastre."[409] În 1537, în timpul unei grele boli de care nu credea că va mai scăpa: „Oh, cum se vor bucura... toţi partizanii Papei, cînd voi muri ! Dar bucuria lor momeală va fi, căci, prin mine, vor pierde un staret plin de rîvnă şi un mijlocitor pe lîngă oameni şi Dumnezeu".[410] „De cîte ori nu l-am găsit rugîndu-se pentru Biserică, cu lacrimi, hohote de plîns şi gemete !", îşi aminteşte un martor crezînd că Luther nu se ruga decît pentru Biserica Protestantă [411]; poate că şi el credea astfel, dar că au fost clipe cînd se ruga în egală măsură şi pentru Biserica romană, se constată după propriile-i cuvinte: „Păgînii nu văd în Biserică decît păcat şi neputinţă; înţelepţii acestei lumi sînt duşi în ispită căci ereziile o sfîşie. Biserica cea curată, sfîntă, neprihănită — porumbiţa Domnului — le pare un vis. Ea este într-adevăr astfel în ochii Domnului, dar în ochii

oamenilor ea este asemenea lui Christos, Logodnicul ei, disprețuit de oameni, batjocorit, bătut, acoperit de hulă și crucificat."[412] Trebuie să fii orb sau orbit de ură precum erau pe-atunci catolicii romani și cum continuă a fi și astăzi pentru a nu vedea în aceste cuvinte ale lui Luther chipul său etern, lăuntric, dincolo de acela exterior, limitat în timp.

„Cei apropiați știau prea bine că era bun. — își aduce aminte Melanchton — Dacă uneori era grosolan și părea cîteodată chiar crud față de dușmanii doctrinei sale, nu o făcea din ură, ci din iubire arzătoare de adevăr."[413]

Acest aspect etern de bunătate a putut fi văzut și de un student oarecare căruia Luther îi dăruise fără știrea nevesti-si, ultimul lucru de preț din casă: o vază din argint, căci nedorind să primească bani de la editori pentru cărțile sale, nici să-i fie plătită slujba de preot, adeseori se afla la mare strîmtoare.[414] „Ar fi trebuit să-i fi închis gura cu vreo sută de ducați", propusese un oarecare mituitor al Curiei Romane. „Nu, nu i-o veți putea închide, răspunse un altul. Acest animal neamț într-atît disprețuiește banul că nu va primi nimic oricare v-ar fi oferta!"[415] Glasul Sfîntului Francisc din Assisi răzbate prin acela a lui Luther cînd spune: „Banul trezește în oameni disprețul față de Dumnezeu."[416]

Și ciumații au putut să bage de seamă chipul lui cel veșnic, la Wittenberg, de unde toată lumea fugise și unde el își făcuse din casă, lazaret. Cînd prietenii îl sfătuiau să plece, le răspundea:

— „Bănuiesc că lumea nu se va prăbuși, dacă piere fratele Martin. Locul meu e aci."[417]

La fel, doi dintre cei mai aprigi vrăjmași ai săi au putut să-i vadă chipul cel veșnic: infamul negustor de Indulgențe Johann Tetzel, cel care, pe moarte fiind și ocolit de toți, din gura lui Luther auzi ultimul cuvînt de mîngîiere și cel dintîi răzvrătit al Răscoalei Țărănești, Carlstadt, cel care ajuns cerșetor și alungat de peste tot, fu primit de

Luther în casa lui.[418]

Dacă învățăceii Sfîntului Francisc din Assisi l-ar fi văzut într-o zi pe Luther la vînătoare, la Wartburg, ascunzînd în mîneca largă a hainei sale, un iepure pe jumătate sfîșiat de cîini, ar fi recunoscut, poate, pe chipul fratelui Martin aceeași lumină care strălucise și pe chipul Preafericitului: o nesfîrșită milă față de orice viețuitoare.[419]

Dar copiii erau singurii în stare să-l simtă pe Luther cel veșnic. Ținîndu-l pe Martin, fiul său de trei ani pe genunchi, îi vorbește și se joacă cu el precum un copil cu alt copil. „Aș fi vrut, spune el, să mor la anii ăia; pentru o moarte atît de timpurie aș fi dat toată gloria prezentă și viitoare... Copiii sînt precum bețivii: nu știu că trăiesc și sînt mereu liniștiți și jucăuși; pentru ei, totul este joc și veselie." „Dragi copii, știu bine ce ar trebui să învăț în preajma voastră."[420] „Sînt un prunc ce are nevoie de lapte și nu de hrană solidă... Părintele nostru rămîne pentru noi ca laptele mamei pentru prunc: sug și nu pot să mă satur."[422]

Fetița lui, Lenchen, îi murise în brațe. Cînd a fost așezată în sicriu, a spus:

— „Vei învia din morți, draga mea copilă și vei străluci precum stelele, precum soarele... Sufletul meu e bucuros, dar carnea mea suferă căci ea nu poate accepta moartea. Sufăr înfiorător, deși știu că am o sfîntă în ceruri."[423]

Eternul Feminin
Ne cheamă acolo,

către ceruri, va spune Goethe. Luther ar fi putut spune: „Către ceruri ne poartă Eternul Infantil" și ar fi înțeles ce înseamnă:

„Dacă nu vă veți întoarce și nu veți fi precum pruncii, nu veți intra în împărăția cerurilor !" (Matei, XVIII, 3)

Ar fi înțeles, de asemenea, și acest cuvînt al Domnului, nescris în Evanghelie, acest *agraphon*:

„Eram printre voi cu pruncii și nu m-ați cunoscut. Cel care mă

caută mă va găsi printre pruncii de șapte ani, căci, Eu care Mă ascund în al patrusprezecelea Eon, eu mă arăt doar pruncilor."[424]

Nu numai că Luther a înțeles asta, dar a și împlinit-o. Iată primul răspuns la întrebarea lucrării sale: a întors creștinismul de la complicația umană către simplitatea divină, de la Summum Theologicum, la Evanghelie; a adus sînge tînăr în trupul creștinismului îmbătrînit și acesta întineri dintr-o dată și întreaga creștinătate împreună cu el. Uneori, se pare că papa Leon X are o mie de ani și Luther, zece sau chiar cinci.

Știind că lucrurile cele mai simple și mai copilărești sînt cele mai profunde din lume, el țese prin urzeala grosolană și cenușie a vieții de zi cu zi, firul de aur al semnelor celor mai naive și mai profunde, al simbolurilor, al acelora pe care Evanghelia le numește tocmai „parabole".

— „O, dacă aș fi știut să mă rog cu nădejdea cu care mă privește acest cîine!" spune el la masă, ținînd o bucată de carne deasupra botului unui cîine de-al casei.[425]

Vorbește într-un fel simplu și copilăresc despre cea mai adîncă taină a lumii și a lui Dumnezeu: originea răului. „Păcatul originar ne-a tulburat mintea și ne-a strîmbat sentimentele: după căderea lui Adam, oamenii văd lumea printr-un pahar întunecat".[426]

— „Păcatul originar e pentru suflet ceea ce barba este pentru obraji — spune el într-o zi pe cînd se lăsa bărbierit în prezența doctorului Jonas — Poți să-o razi cît vrei, crește și va crește chiar și la morți, dar cu toate astea, trebuie s-o razi."[427]

— „Ah, ce noroi și ce otravă îndură Domnul din partea oamenilor, cînd ei cîrtesc împotriva-I și ocărăsc", strigă într-o zi, udat fiind de fiul lui, un prunc de vîrstă fragedă pe care-l ținea pe genunchi.[428] Aceste amănunte arată, poate, mai bine decît oricare altă întîmplare însemnată a vieții, ceea ce-l face pe un om să trăiască și să respire.

Înțelepte precum experiența unui bătrîn și cu totul pe înțelesul copiilor sînt parabolele precum aceasta:

„Oameni ai veacurilor viitoare, păziți candela cea săracă a Domnului, căci diavolul nici nu doarme, nici nu se potolește. Văd de aci cum își umflă obrajii pînă cînd i se fac roșii și suflă asupra-i și turbează. Să păzim de atingerea lui flacăra Domnului ce pîlpîie în lume!"

46

Umilința este aceea care luminează figura lăuntrică a lui Luther, cea care-l face mai uman, mai frumos în chip angelic.

„Dacă voiți a fi prietenul meu, vă rog, nu mă slăviți, nici nu mă acoperiți de laude în prezența mea, nici a altuia."[430] „Eu, Martin Luther, nu am făcut nimic; Cuvîntul lui Dumnezeu pe care l-am propovăduit a făcut singur totul." „Ce e Luther? Toată învățătura mea nu de la mine vine, ci de la Christos. Eu, pulberea și păcatul, să dau nume copiilor Domnului?"[431] Asta le-o spune prietenilor săi; dușmanilor, preasfinților părinți inchizitori le va zice: „Ardeți-mi cărțile, mare bine vă va face... prea puțin îmi pasă și nu mă bucur cîtuși de puțin că sînt foarte mult citite, aș fi voit ca ele să piară cu totul, căci sînt obscure și prost scrise, deși aș fi vrut ca toți să afle ce e spus în ele."[432] Era la începutul propovăduirilor sale; la sfîrșit — „Aș fi vrut, spunea el, ca ale mele cărți să fie uitate pentru totdeauna și altele mai bune să le ia locul".[433] După cît se pare nici unul dintre marii scriitori nu a vorbit astfel despre sine.

„În ochii oamenilor par un teolog învățat, dar eu simt că nu știu nici măcar să zic *Tatăl nostru* cum se cuvine." „Vai mie! Nu pot avea o credință atît de puternică pe cît o propovăduiesc și pe cît mi se pune în seamă. Aș da totul de pe lume pentru a înțelege eu-însumi ceea ce îi învăț pe alții... Sufăr că am credință atît de puțină... dar

iată că în cele din urmă, cred și aud: «Ai primit de la Mine destulă grație; puterea Mea se împlinește prin neputință...».“[434] „În loc de credință, în sufletul meu nu-i decît gol“, afirmă în clipa cea mai hotărîtoare a existenței sale, aproape în ajunul înfățișării la Worms. [435] Iată-i puterea cea mai de seamă: sinceritatea fără margini în fața lui Dumnezeu și a oamenilor.

— „Știi ce înseamnă: Dumnezeu e atotputernic ?“, îl întreabă pe un țăran din Saxa pe care-l învăța catehismul.

— „Nu, nu știu“, răspunse celălalt.

— „Asta, prietene, nici eu n-o știu, recunoaște Luther și nici toți pămîntenii n-o știu. Prin urmare, crede simplu că Dumnezeu îți vrea binele precum un părinte fiului său.“[436]

Un preot i se plînse lui Luther că, uneori, nici el nu credea în ceea ce le propovăduia enoriașilor.

— „Mulțumesc lui Dumnezeu ! Și eu care credeam că sînt singurul care suferă din pricina asta !“, strigă bucuros Luther. Preotul păstră pînă la sfîrșitul zilelor sale amintirea acelor cuvinte mîngîietoare.[437]

„Cred, Doamne ! Ajută necredinței mele“, asta nimeni nu a simțit-o mai bine decît Luther.

„Oh, cît mi-ar fi plăcut să înțeleg ce înseamnă aceste prime cuvinte ale Crezului nostru: «Cred într-unul Dumnezeu, Tatăl atotțiitorul, făcătorul cerului și al pămîntului». Dar în fața lor sînt ca un copil care buchisește alfabetul. De altminteri, nici cei mai înțelepți de pe pămînt nu le înțeleg. Adam, Noe, Abraham și toți profeții le-au învățat ca niște școlari slabi la minte.“

„Începutul oricărei cunoașteri este *mirarea*“, ne învață Platon și dacă nu Iisus, cel puțin unul dintre învățăceii Lui cei mai apropiați, ne învață fără umbră de îndoială același lucru, într-un Cuvînt al Domnului necuprins în Sfînta Evanghelie, într-un *agraphon*:

„Prima treaptă spre cea mai înaltă Cunoaștere (Gnosis) este

mirarea; cel care caută să nu aibă odihnă cîtă vreme nu va găsi; și găsind se va *minuna* și mirîndu-se, va domni și domnind își va găsi pacea."[439]

Copiii, precum cei dintîi oameni din Paradis, se minunează de tot ce se află pe lume, în ei înșiși și în Dumnezeu; iată de ce adulții trebuie să se „convertească" redevenind copii pentru a se întoarce în paradisul pierdut al „mirării": Împărăția lui Dumnezeu.

„Pînă către douăzeci de ani, nu mai văzusem niciodată Scriptura, își aduce Luther aminte. Cînd în cele din urmă am găsit-o în biblioteca din Erfurt, am citit-o cu nespusă *uimire*."[440] De aici a început totul în viața și în lucrarea lui: de la mirare. În el, Eternul Infantil e veșnica mirare în fața lumii, a omului și a lui Dumnezeu. După o mirare de mii de ani, va fi primul care-și va aminti și va reaminti și oamenilor că „nu se află o religie la fel de nemărginită, extremă, trecînd peste orice limite, *extravagans* precum creștinismul".[441] *Creștinismul este straniu*, Pascal a putut s-o simtă pentru că Luther o simțise înaintea lui: „Minunat este Dumnezeu, în sfinții săi, *uluitor* și numai ei o știu în această nebunie a Crucii cu care-i ispitită lumea".[442]

În Biserica Romană, creștinismul, încetînd a mai fi uluitor, a încetat să mai fie el însuși. Papa Leon X este cel care se minunează cel mai puțin de creștinism și Luther, cel care se minunează cel mai mult. Iată, cel de-al doilea răspuns la întrebarea: ce a făcut Luther ? Prin Cuvîntul lui Dumnezeu, ca și cu suflarea Divinei Guri, a risipit praful unei obișnuințe milenare de pe ochii omenirii: *absența uimirii*, cea mai însemnată piedică în calea oamenilor de a zări Evanghelia. Prin mila lui Luther, lumea se minunează din nou de Christos. Luther, prin Dumnezeu, a atins omenirea în punctul ei sensibil.

47

Din creştinism, pentru Luther cel mai uluitor e faptul că Dumnezeu s-a întrupat în om, s-a născut, a trăit, a murit ca om. „Nimeni nu-L poate cunoaşte pe Dumnezeu în toată Măreţia Sa; iată de ce S-a coborît El însuşi pînă la aparenţa cea mai umilitoare devenind om, neputinţă, moarte, păcat. Oh, cît e El de mic ! Cine ar crede-o ? Cezar e mai puternic, Erasmus mai învăţat, oricare călugăr mai drept... Iată de ce faptele Omului Iisus sînt atît de inefabile şi de minunate."[443] „Cînd El grăieşte despre creanga cea subţire a pădurii, buzele Lui devin mai întinse decît tot cerul şi pămîntul." „Mai bine să mori o dată cu Christos decît să învingi împreună cu Cezar." „Christos este asemenea acelui mic vierme care roade şi copacul cel mai puternic. E slab la trup, înfăţişarea-I e neînsemnată şi de dispreţuit, dar slăbiciunea Sa este astfel încît datorită ei, El va îi birui pe necredincioşi, va învinge păcatul şi moartea, va triumfa asupra infernului şi a diavolului." „Omenirea voieşte a-L coborî pe Christos, dar ea va fi aceea care va fi coborîtă de Christos."[444]

„Nimeni nu poate ajunge la Dumnezeu încercînd să-I înţeleagă atotputernicia şi înţelepciunea Sa; numai înţelegîndu-I milostenia şi îndurarea arătată de El prin Iisus." „Mereu trebuie a începe *de jos*, cînd gîndim despre Dumnezeu (Tatăl), de la Iisus Christos. Întruparea Lui şi suferinţele Lui; numai în ele îl descoperim pe Dumnezeu-Tatăl. Cel care începe *de sus* îşi frînge gîtul."[445] „Repet şi o voi repeta mereu: cel care vrea să se ridice la o astfel de gîndire despre Dumnezeu încît ea să poată mîntui omul, trebuie *să supună totul umanităţii lui Iisus Christos*." „Pretutindeni unde omul suferă, Iisus suferă împreună cu el."[446]

Aici, în experienţa religioasă a lui Luther, din nou şi pentru prima oară apare Fiul Omului în Fiul lui Dumnezeu, Iisus în Christos. Biserica nu-şi aminteşte de Fiul lui Dumnezeu; aproape că

l-a uitat pe Fiul Omului. Şi dacă-şi aduce aminte, nu într-o experienţă religioasă vie o face, ci numai într-o dogmă lipsită de viaţă. Precum Petru care se leapădă, întreaga Biserică Romană a lui Petru zice: „*Nu-l cunosc pe omul acesta*", nu o zice, face în aşa fel încît s-o fi putut zice.

„Cei care sînt cu Mine, nu M-au înţeles", spune cuvîntul Domnului necuprins în Evanghelie.[447]

Întreaga experienţă religioasă a Bisericii se mişcă de sus în jos, din cer către pămînt, dinspre Dumnezeu către oameni; întreaga experienţă religioasă a lui Luther se îndreaptă în sens contrar: de jos în sus, dinspre pămînt către cer, de la om către Dumnezeu.

Şi iată al treilea răspuns la întrebarea: ce a făcut Luther ? „L-am regăsit pe Christos" sau mai exact, l-am regăsit pe Iisus în Christos, pe Fiul Omului în Fiul lui Dumnezeu. Noi l-am regăsit numai alături de Luther.

Goethe l-a înţeles întocmai şi profund: „Încă nu ştim tot ceea ce-i datorăm lui Luther şi Reformei. Cu ei... am putut, reîntorşi la izvoarele creştinismului, să-i atingem deplina puritate. Ne-am regăsit curajul *de a sta fermi pe pămîntul lui Dumnezeu şi de a ne simţi natura umană ca pe un dar al lui Dumnezeu.*[448]

În sfîrşit, ultimul răspuns la întrebarea asupra lucrării lui Luther, în trecut, dar şi în prezent şi în viitor, este capital pentru oamenii vremii noastre.

La primul pas, cel mai profund, al experienţei sale religioase, restabileşte legătura sfărîmată sau reînvie legătura uscată a individualităţii umane cu Personalitatea Divină a lui Christos; ceea ce era exterior, ecleziastic, comun, el îl face a fi din nou lăuntric, unic, personal. „Ceea ce se petrece între El (Iisus) şi mine", nu între El şi Toţi, numai între El, Unicul şi mine prin El şi în El la fel de unic: iată esenţialul a tot ceea ce face Luther.[449] „Trebuie ca *eu însumi* să aud ceea ce spune Dumnezeu." „Nu am primit Evanghelia

de la oameni (de la Biserică), ci de la Christos." „Ideea că credința în Evanghelie trebuie să se nască din credința în Biserică și că puterea Evangheliei (a lui Christos) este supusă puterii Papei (a Bisericii) este o idee falsă și eretică." „Credinciosul nu trebuie să-l părăsească (pe Christos), chiar dacă adevărata credință ar rămîne numai în el singur."[450]

„Și acolo unde omul e singur, Eu sînt cu el", după un cuvînt al Domnului neaflat în Evanghelie.[451] Asta înseamnă: primul punct al Bisericii este „ceea ce se întîmplă între El și mine", între Christos, Unică Personalitate Divină și personalitatea umană, la fel de unică în Christos.

Biserica ne vine de la Christos și nu Christos de la Biserică, asta, după o uitare de mii de ani, Luther și-a adus aminte primul și a amintit-o oamenilor în așa fel încît aceștia să n-o mai uite vreodată.

Aflat pe culmea vieții sale, la Worms, în fața întregii omeniri creștine, la întrebarea dacă se leapădă de cele propovăduite, Luther a răspuns : „Nu !", iar în ultima clipă a vieții, în fața lui Dumnezeu, la întrebarea dacă va muri crezînd în tot ceea ce a propovăduit, a răspuns: „Da !".

În lumea timpului nostru, stăpînită de dorința de depersonalizare, toți cei care așteaptă împlinirea divină a personalității umane în viitoarea Biserică Ecumenică, în a Treia Împărăție A Sfîntului Duh, a libertății, vor auzi într-o bună zi acel *Da* etern rostit de Luther către Christos Mîntuitorul, în viață și în moarte, cu bucuria celui îngropat de viu care aude zgomotul cazmalei dezgropîndu-i coșciugul; într-o bună zi, se va afla că Biserica Ecumenică va exista pentru că Luther a existat.

NOTE ŞI REFERINŢE

I — Luther şi noi

1. „Höchtes Glück der Erdenkinder.
   Sei nur die Persönlichkeit."
2. Wilhelm MEISTER, Cap.II. A se nota titlul acestei cărţi a II-a: „Renegaţii", *Die Entsagende*. Este într-adevăr: „marea apostazie, repudierea lui Christos", *il gran rifiuto* (Infernul, III, 60), prezis de Dante.
3. „Alles könne mann verlieren, Wen mann bliebe, was mann ist."
4. *De servo arbitro*, apud *Erasm.* Ap. MICHELET: *Mémoires de Luther*, 1837, I, 53.
5. *Opera Luth.* : editura Erlanger, X, 52 ss.
6. DE WETTE : *Luthers Briefwechsel*, 1885 – 1889, I, 243 — *op.*: editura Wittemb. I, 226 — Fel. KUHN: *Luther, sa vie et son oeuvre,* 1883, I, 292.
7. Joh. MATHESIUS : *Das Leben Dr. Mart. Luthers*, 1817, cap. II.
8. DE WETTE: I, 564 — KUHN, I, 495.
9. RANKE, *Deutsche Geschicte im Zeitalter der reformation,* 1842, XI, 50.
10. KUHN, III, 382, 387.
11. KAMFSCHULTE : *Die Universitäte Erfurt*, 1858, II, 27 ss.
12. DE WETTE, III, 471.
13. *Op.* Editura Walch, XXI — KUHN: III, 387 : „Pestis eram vivus, moriens tua mors ero, Papa."
14. KUHN, I, 10.
15. *Luthers Tischreden*: ed. Francf. 1568, s.242.
16. LOESCHER: *Vollständ. Reformat. Acta et documenta,*

1517 – 1520, I, 513. — KUHN: I, 193 – 194.
17. *Op.*: ed. Wittenb., IV, 228 — KUHN, I, 437.
18. *Op.*: ed. Wittenb., IV, 460 ss. — KUHN, II, 94.
19. KUHN, I, 454.
20. DE WETTE, I, 389.
21. *Op.*, ed. Brunswick, VIII, 385, — Henri STROHL : *Luther,* 1933, p.83.
22. *Op.* : ed. Weimar, VII, 546. — STROHL, *op. cit.* 82.
23. L. FEBVRE : *Un destin. Martin Luther,* 1928, p. 174.
24. STROHL : *loc. cit.*,83.
25. *Op.* ed. Erlang, II, 223 : „Resolution Lutheri" — KUHN, I, 370.
26. H. STROHL: *L'Epannouissement de la pensée religieuse de Luther*, 1924, p.301: „... non cebet deficere nec etiam errare, si remanet vera fides in uno solo."
27. GRENFELD and HUNT : *The Oxyrhynchus papiri*, I, 9, lin. 23-30. — *Resch. Agrapha*, 69.
28. *Luth. Colloquia,* ed. Bindseil, III, 264.
29. *Epist. Ad Melanct.* 1529 ap. FUNCK-BRENTANO : *Luther*,1933, p. 290.
30. *Op.*: ed. Walch, XV, p.1430. — KUHN, I, 359.
31. DE WETTE, VI, 18.
32. HOFMANN : *Lebesbeschreibung des Ablasspredigers, Dr. J. Tetzel*, 123, 126.
33. KUHN, I, 344.
34. KUHN, I, 358.
35. DE WETTE, I, 424.
36. *Op.*: ed. Erlang. LXVI, 290 — KUHN, III, 139-140.
37. KUHN, I, 356.
38. Edw. BOOTH : *Luther*, traducere franceză, 1934, p.218.
39. DE WETTE, I, 490.

40. DE WETTE, I, 495.
41. D., II, 520, 516.
42. Wilf. MONOD: *Du Protestantisme*, 1928, p.146.
43. *Op.*: ed. Wittenb. II, 1 ss. — Michelet, II, 196.
44. DE WETTE, III, 96.
45. ECKERMANN : *Gespräche mit Goethe*, 4. Ianuarie, 1824.
46. Th. Tutchef.
47. G.A. HOFF: *Luther d'après Luther,* 1887, p.156.
48. MICHELET, II, 196.
49. *Op.* : ed. Weimar, IV, 353. — H. Strohl: *L'épanouissement de la pensée religieuse de Luther*, p.292
50. Luther, Briefwechsel, VI, 6.
51. FUNK-BRENTANO, 333.
52. KUHN, II, 362.
53. DE WETTE, IV, 62.
54. Id., I, 574.
55. Id., I, 207.
56. *Colloq.* I, 15. — KUHN, III, 267.
57. M. GOGUEL : *Luther*, 26. — KUHN, III, 400-402.
58. BRETSCHNEIDER : *Corpus Reformatorum*, IX, 751.
59. Id., II, 159.
60. ECKERMANN, II, martie, 1832.
61. KUHN, II, 385-386.
62. MATHESIUS, C. VII, S.54 : ...„ich bind vielleicht nicht werth".
63. DE WETTE, III, 186. — KUHN, II, 362.
64. Alb. MASON : *Erasme*, 1933, p.130.
65. *Acta Petri Actus Vercellensus,* 33-36. — HENNEKE : *Neutestam. Apokryphen*, I, 246-247.
66. *Inferno*, XXVII, 122-123. Forse:

„ Tu non pensavi ch'io loico foss ?"

67. *Op.* : ed. Wittenb., II, 52.

68. *Pseudo-Clement.*, I, 2; II, 17, 14617.
69. Conference on Faith and Order. Edinburg, 1937. —
An Act of thanksgiving to be offered to Almighty God in the High Kirk of St. Giles, August 18th, 1937.
70. Conference on Faith and Order.
71. Sermon preached by his Grace the Archbishop of York at the opening service held in St. Giles 3d August 1937, Edinburg.
72. W. MONOD : *Du protestantisme*, 1928, p.239.
73. R. P. LEPICIER : *De stabilitate et progressu dogmatis*, 1910, p.194. — MONOD, 171.
74. D. MEREJKOVSKY : *De Jésus à nous*, II, ; *St. François d'Assise, I; Joachim et François*, cap. XI-XXVII.
75. AUGUST., Sermo 259: „Quamquam diversis diebus paterentur, unum erat. Praecessit Petrus, secutus est Paulus."
76. KUHN, III, 386.
77. DE WETTE, I, 143 ss. — KUHN, I, 294.
78. KUHN, II, 386.
79. Paul SABATIER : *Vie de St. François d'Assisi*, 1931, p.67 — E. GEBHARDT : *L'Italie mystique*, 1928, p.65-66.

II. — Viața lui Luther

1. *Colloquia* : ed. Bindsel, II,153.
2. *Op.* : ed. Erlang. LX, 286.
3. KRISMHAAR : *D. M. Luthers Vaterhaus*, S.52 — KOESTLIN : *Martin Luther, sein und seine Schriften*, 1883, I, 23-24.
4. KUHN, I, 23.
5. *Op.* : ed. Erlang, LXI, 274. — DE WETTE, IV, 33.
6. STROHL: *Luther*, p.20.
7. *Colloquia*, III, 160.
8. *Op.*: ed. Erlang., LXIII, 352:

„Mir und ist Nieman hold, das ist unser beiden Schuld."

9. STROHL, 29.
10. *Colloq.*, II, 9.
11. *Tischreden*, ed. Erlang., XLV, S. 156. — L. FEBVRE : *Un destin, Martin Luther.*
12. *Op.*: ed. Erlang., v, 23. — KUHN, I, 25.
13. *Colloq.*, III, 9.
14. STROHL, 14.
15. KUHN, I, 25.
16. FUNK-BRENTANO: *Luther*, 1933, p.31.
17. *Op.* : ed. Erlang., V, 23. — KUHN, I, 25.
18. RATHMANN : *Geschichte der Stadt Madgeburg*, III, 296. — DE WETTE, II, 212. — Op. : ed. Erlang., XX, 38; XXI, 239. — FUNK-BRENTANO, 23-24. — BOOTH, 21-22.
19. KUHN, I, 30-31.
20. St. August, : *Contra Academ.*, I, 1, 2: „... occulto quodam ordine regitur".
21. MATHESIUS, C., I. — KUHN, I, 31-32.
22. *Tischreden*, 1848, IV, 75.
23. KUNH, I, 32.
24. KUHN, I, 37.
25. FUNCK-BRENTANO, 23.
26. Id., 29
27. MATHESIUS, C. I — Colloq., III, 271.
28. *Colloq.*, I, 80.
29. FUNCK-BRENTANO, 244.
30. *Tischreden*, Nr. 977.
31. *Colloq.*, III, 18 . — KUHN, I, 43.
32. *Id.*, III, 18 — STROHL, 32-33.
33. KUHN, I, 46. — BOOTH, 41.
34. Valent. BAVARUS : *Rapsodiae de dictis et scriptis Lutheri*, II,

752 — Op : ed. Erlang., XXIV, 350. — *Tischereden*, III, 336.
35. *De civit.* Dei, XXI, 12. — *De dono persever*, 16. — *Enchiridion* 99. — *De praedest. Sanct.*, VIII, 4.
36. DE WETTE, IV, 62.
37. *Op.* : ed. Erlang., XXXI, 273 — STROHL, 37.
38. *Op.* : ed. Erlang., I, 197 ss. — STROHL, 44.
39. COCHLEUS : *Comment. de actis et scriptis Lutheri*, 1549, p.16
40. *Op.* : ed. Erlang., XLV, 156.
41. ERICEUS : *Sylvila sententiarum*, p. 174. — STROHL, 40-41.— FUNCK-BRENTANO, 40-41.
42. KUHN, I, 90. — KOESTLIN : *Martin Luther, sein Leben und seine Schriften*, 1875, I, 98.
43. *Colloq.*, I, 65. — BOOTH, 83. — BOEHMER : *Luthers Romfahrt.* — STROHL, 61.
44. *Colloq.*, I, 162, III, 107 — *Op.* : ed. Erlang. XL, 284.
45. STROHL, 63. — BOOTH, 80.
46. FUNCK-BRENTANO, 12-13.
47. MICHELET, I, 16. — *Purg.*, VI, 118-120.
48. A. MAISON : *Erasme*, 141.
49. *Op.*, ed. Erlang., XXXI, 327. — KUHN, I, 98.
50. *Tischreden* : ed. Francf., 1568, S.
51. KUHN, I, 53.
52. *Colloq.*, I, 161.
53. KUHN, I, 53.
54. FUNK-BRENTANO, 16.
55. *Parad.*, XXII, 21-24.
56. *Colloq.*, I, 165. — KUHN, I, 101.
57. FUNCK-BRENTANO, 37, 245.
58. *Op.*: ed. Weim. I, 557. — FUNCK-BRENTANO, 36, 203. — *Tischreden*, Nr. 977.
59. DE WETTE, IV, 187.

60. Croti RUBIANI: Epist. *Ad Luth.* — KUHN, I, 43. — *Luther d'après Luther*,107.
61. *Op.*: ed. Braunschw. III, 208. — STROHL, 83.
62. STROHL, 76.
63. Id., 77.
64. Id., 77-78
65. Id., 78.
66. FUNCK-BRENTANO, 83.
67. *Op.*: ed. Erlang., LVIII, 404.
68. DE WETTE, I. — KUHN, I, 76.
69. KUHN, I, 75.
70. DE WETTE, IV, 187.
71. ENDERS : *Lutherus Briefwechsel*, I, 63.
72. STROHL :*L'épanouissement de la pensée religieuse de Luther*, 82 : „In veritatem promittentis Dei audacter ryat... et salvus erit".
73. *Schol. Ad Rom.*, XII, 1 : „... homo semper peccator, semper penitens, semper justus".
74. ENDERS, III, 208 : „... pecca fortiter, sed fortius fide et gaude in Christo".
75. *Op.*: ed. Weimar., IV, 665, 5-7 : „Justus semper est in peccato pede sinistro... et in gratia pede dextro"; — XXV, 330, 38-40 : „Neque est Christianismus aliud paerere"; — XL, p.1, 285-286 : „ ... vicissim Christus dicat: ego sum ille peccatir... ejus peccator sunt mea, quia conjuncti summus in unam carnem."
76. ENDERS, I, 29 : „Tu es justitia mea, ego autem peccatum tuum. Tu assumpsisti meum et dedisti mihi tuum; tu assumpsisti quod non eras, et dedisti mihi quod non eram."
77. *Op.*: ed. Erlang., XVIII, 58.
78. *Tischreden* : ed. Weimar, II, 65,8 : „Hoc est artis, transilire a meo peccato ad justitiam Christi, das ich so gewis weiss, das Christi «Frumkeitt mein sei, so gewiss ich wiess, dass dieser Leib mein sei»".

79. KUHN, I, 88.
80. BOOTH, 84.
81. KUHN, I, 106.
82. *Op.*: ed. Weimar, I, 142. — L.FEBVRE, Un destin. Martin Luther, 92.
83. ENDERS, I, 63.
84. DE WETTE, I, 17 ss.
85. BOOTH, 89-90.
86. *Tischreden*,: ed. FOESTERMANN, II, 384. — KUHN, I, 122.
87. KUHN, I, 130.
88. BOOTH, 93. — FUNCK-BRENTANO, 51.
89. *Op.*: ed. Walch, XXII, 2726. — DE WTTTE, I, 58, 64.
90. *Tischreden, in Luther d'après Luther*, 201-202.
91. KUHN, I, 121. — BOOTH, 92.
92. KUHN, I, 158-160. — FEBVRE, 93.
93. KUHN, I, 230-231.
94. Id. I. 160.
95. DE WETTE, I, 60, 160.
96. *Inf.*, I, 99.
97. *Summa*, III, *Quaest.*, 25, art. I.
98. FEBVRE, 86.
99. FUNCK-BRENTANO, 59. — KUHN, I, 177. — FEBVRE, 85-88.
100. KUHN, I, 178-179.
101. FUNK-BRENTANO, 61, — KUHN, I, 185-186.
102. KUHN, I, 181.
103. LOESCHER : *Vollst. Reform. Acta et docum.*, 1720, I, 513. SEIDEMANN : *Erläuterung zur Reform.*, 1 ss. — HOFMANN : *Lebensbeschreibung des Ablasspredigers Dr. J. Tetzel*, 123, 126. — KUHN, I, 182-184.
104. LOESCHER, I, 192, 197.
105. KUNH, I, 191.
106. Id., I, 174 — BOOTH, 108- 109. — STROHL, *Luther*, 124.

107. KUHN, I, 192, 197.
108. FUNK-BRENTANO,126.
109. *Op.*,: I, 279 ss.; Thes., 32.
110. *Thes.*, 20.
111. *Thes.*, I, 4.
112. *Thes.*, 62/66.
113. *Thes.*, 92/95.
114. *Thes.*, 77, 79, 81, 82, 86 < 50, 51.
115. *Op.*: ed. Erlang., XXVI, 52. — MYCONIUS, *Hist. Reformat.*, 23.
116. KUNCK-BRENTANO, 66.
117. KUHN, I, 133.
118. *Tischreden*, ed. Weimar, II, 98.
119. *Tischreden*, III, 197.
120. STROHL, 131.
121. DE WETTE, I, 98. — JANSEN, *Gesh. D. deutsch. Volkes,* 1881, II, 77.
122. FEBVRE, 196 : „Errare quidem potero, sed haereticus non ero." — *Op.* : ed. Weimar, 405, 23 : „Justitia est solum humilis oboedientia." — KUHN, I, 235.
123. DE WETTE, I, 199 ss. : „Christum expecto judicem e Romano sede pronunciatem."
124. *Thes.*, 25.
125. KUHN, I, 269.
126. BEMBUS : *Epist. Nom. Leonis X script*, XVI, p.379.
127. *Tischreden.* : ed. Francf. 1568, p. 249.
128. KUHN, I, 271. — STROHL, 135.
129. *Tischreden* : ed. Weimar, II, 98: „Es ist khein verachter Nation den die Deutsch."
130. RANKE, *Deutsche Gesch. Im Zeitalter der Reform.*, 1842, I, 326. — STROHL, 135. — FUNCK-BRENTANO, 72. — BOOTH, 118.
131. KOESTLIN : *Martin Luther* 1883, I, 229

132. KUHN, I, 290.
133. DE WETTE, I, 129. — STROHL, 136.
134. KUHN, I, 292.
135. *Colloq.*, II, 175. — FUNCK-BRENTANO, 73.
136. *Colloq.* II, 174: „Primo prolapsus in genua, secundo in terram decumbens, tertio plane prostretus."
137. *Colloq.* , II, 175.
138. *Op.* : ed. Erlang. II, 413-
139. MYCONIUS : *Hist. Reform.* — KUHN, I, 308. — *Tischreden* : ed. Weimar, II, 421: „Iste frater habet profundos oculos; ideo et mirabiles phantasias habet in capite." — KUHN, I, 312.
140. Id., I, 310.
141. *Op.* : ed. Walch. XXIV, 15, 731.
142. FUNCK-BRENTANO, 79.
143. *Tischreden,* ap. FUNK-BRENTANO, 79. — BOOTH, 119.
144. *Luther d'après Luther*, 42.
145. SLEIDAN: *De statu religionis et republicae Carolo V Caesare, comment.*,1885, vol. I. — KUHN, I, 328.
146. DE WETTE, I, 215. — SECKENDORF: *Hist. Lutheranismi*, 1691, I § 47 — KUHN, I, 334-335.
147. *Op.*: ed. Erlang., I, 21.
148. DE WETTE, I, 233. — KUHN, I, 336-338.
149. DE WETTE, I, 207.
150. DE WETTE, I, 235.
151. KUHN, I, 340.
152. DE WETTE, I, 217, 243.
153. STROHL, 141.
154. LOESCHER, III, 292 ss. — *Op.*: ed. Erlang., III, 18 ss. — KUHN, I. 331, 357. — FUNCK-BRENTANO, 93.
155. BOOTH, 123.
156. COCHLEUS : *Comment. de actis et scriptis M. Lutheri*, ed. Paris, p.5.

157. *Moselanus* apud KUHN, I, 347.
158. LOESCHER, III, 278.
159. LOESCHER, II, 435.
160. HOFMANN : *Lebenschreib. Des Ablassprediger Dr. J. Tetzel*, 123-126.
161. SLEIDAN : *De statu relig. Et republ., Carolo V Caesare*, apud KUHN, I, 366, nota 1.
162. KUHN, III, 140.
163. Id., I, 359.
164. *Op.*: ed. Walch. XV, 1740, 1753; 1430.
165. HUTTEN, *Epist.* Ed. Böcking, I, 108.
166. MICHELET : *Mémoires de Luther*,1837, I, 265. — *Bullarium*, ed. Coquelines, III, 3, p.487.
167. MICHELET: *La Réforme*,112.
168. BOOTH, 124. — STROHL, 145.
169. ENDERS: *Luthers Briefwechsel*, VI, 329. — STROHL, 147.
170. *Op.*: ed. Erlang., XXIV, 35 ss. — DE WETTE, I, 521.
171. STROHL : *L'épanouissement de la pensée religieuse de Luther*, 31. — ENDERS, II, 491, 29 ss.
172. *Propos de table*, II, 48.
173. *Tischreden*, ed. Francf. 1568, S. 216.
174. KUHN, I, 469: „Quia tu conturbatisti Sanctum Domini ideoque te conturbet ignis oeturnus." — BOOTH, 124-125. — STROHL : *L'épanouissment de la pensée religieuse de Luther*, 288.
175. DE WETTE, I, 541.
176. LOESCHER, II, 435. — KUHN, I, 261.
177. FUNCK-BRENTANO, 109 : „An den christlichen Adel Deutscher Nation".
178. DE WETTE, I, 466. — SECKENDORF : *Hist. Lutheranismi*, 1691, I, 114. — *Op.*: ed. Erlang., v, 252 ss.
179. *Op.* : ed. Erlang., IV, 266 ss.

180. „An den Christilichen Adel der Deutscher Nation", apud FUNCK-BREMTANO, III.
181. STROHL: *Épanouissement*, 251. — ENDERS, I, 103. — STROHL, 316. — ENDERS, II, 332.
182. DE WETTE, I, 233. — *Epist. Ad Leonem X*, anno 1519. — STROHL: *Luther*,243.
183. *Op.*: ed. Erlang., IV, 226 ss. — KUHN, I, 437.
184. FUNCK-BRENTANO, 99, *Epist.* 3 octombrie 1519. — DE WETTE, I, 342. — KUHN, I, 488.
185. DE WETTE, I, 555, — KUHN, I, 495.
186. STROHL, 211.
187. KUHN, I, 483.
188. DE WETTE, I, 556, p. 133.
189. FOERSTEMANN : *Neues Urkundsbuch*, 56. — MAURENBRECHER : *Studien und Skissen zur Geschichte der Reformationzeit.* — KUHN, I, 485-486.
190. FOERSTEMANN, 64. — STROHL, 182.
191. ENDERS, III, 113: „Certissimum autem habeo illos non quieturos sanguinarios donec occiderint me".
192. DE WETTE, I, 575. — FOERSTEMANN, 44 ss.
193. *Op.* : ed. Erlang., LXIV, 367. — ENDERS, III, 121. — STROHL, 203. — BOOTH, 136-137. — KUHN, I, 505-507.
194. FUNCK-BRENTANO, 123.
195. STROHL, 205. — FUNCK-BRENTANO, 138.
196. SPANGERBERG : *Adelspiegel*, L., X, II, 54. — KUHN, I, 509-510.
197. FUNCK-BRENTANO, 124. — BOOTH, 141.
198. FEBVRE, 187. — FUNCK-BRENTANO, 122. — KUHN, I, 509-510.
199. FUNCK-BRENTANO, 132.
200. MATHESIUS, C. IV, S. 33. — *Op.*: ed. Erlang. LXIV, 289 ss.
201. WREDE : *Deutsche Reitagsacten unter Kaiser Karl V*, 8, II, 555 :

„Nisi convictus fuero testimoniis Scripturarum... victus sum Scripturis... et capta conscientia in verbis Dei; revocare neque possum neque volo, cum contra conscientiam agere neque tutum neque integrum". — FEBVRE, 187. — KUHN, I, 518 : „Hier stehe ich; ich kann nicht anders; Gott helf mir. Amen". — RANKE : Deutsche Geschichte im Zeitalt. Der Reform., 1842, XI, 50 ss.

202. KUHN, I, 517.
203. STROHL: *Luther*, 209.
204. KUHN, I, 517-518. — STROHL, 203.
205. *Op.* : ed. Erlang., LVIII, 404.
206. *Inf.*, III, 60.
207. COCHLEUS : *Colloquium Cochlei cum Luthero Wormatiaie habitum* 1540. *Op.* : ed. Erlang. XXXI, 302. — JANSSEN : *Geschichte des Deutschen Volkes*, 1881, II, 599.
208. SELNECCER : *Historia narrativa et oratio de Doct. Mart. Luthero*, Lipsik, 1575, p.109 ss.
209. KUHN, I, 528-529.
210. RIEDERER : *Nachriten*, C. IV, S. 96. — KUHN, I, 518.
211. Id., I, 229.
212. SPALATINI : *Annales reformationis*, ed. Cypriani, p.49 ss. — SECKENDORF : *Historia Lutheranismi*, 1691, I, 158.
213. MATHESIUS : *Das Leben Dr. M. Luthers*, 1817, v., S. 38-39. — KUHN, I, 532.
214. HOMER. : *Odyss.*, IX, 366-370.
215. *Op.* : ed. Erlang., LIII, 64. — ENDERS, III, 128.
216. FEBVRE, 258. — MATHESIUS, VII, S. 54 : „Herr, mein Gott, wie gerne ich hätte Blut vergossen, um deines Wortes willen, das weissest du; aber ich bin vielleicht nicht wert; dein Wille geschehe.
217. WETH und MULLER : *Albr. Dürer niederländische Reise*, 1918, I, 80.
218. FEBVRE, 198.

219. FUNCK-BRENTANO, 130.
220. RANKE, XI, 50.
221. KUHN, I, 534.
222. ENDERS, III, 155 : „Ti me difficile nosses, cum ipse me jam dudum noverim." — KUHN, II, 3.
223. ENDERS, III, 151 : „Ego mirabilis captivus qui volens et nolens hic sedeo".
224. ENDERS, III, 148 : „Verebar ego ne anciem desere viderer... Nihil magis opto quam furoribus adversariorum occurere objecto jugulo".
225. DE WETTE, II, 89.
226. Id., II, 50.
227. Id., II, 89.
228. ENDERS, III, 189 : „Nescio... Deus a me adversus sit".
229. DE WETTE, II, 1.
230. ENDERS, III, 154. — FEBVRE, 201.
231. ENDERS, III, 171 : „Otiosissimus et negotiosissimus sum". — DE WETTE, II, 22. — ENDERS, III, 154.
232. DE WETTE, II, 22. — KUHN, II, 22.
233. TUTCHEFF.
234. FEBVRE, 201. — KUHN, II, 5.
235. *Colloquia*, ed. Bindseil, III, 225.
236. MYCONIUS : *Hist. Reform.*,42. — Tishred., III, 37.
237. *Tischreden* : ed. Francfurt, 1568, S. 12.
238. GOETHE : *Faust*, I, Walpurgisnacht; Mephistophel:

„ Verlangst du nicht nach einem Besentiele ?
Ich Wünschte mir den allerbesten Bosk.
Auf diedem Weg sing allerbesten noch weit vom Ziele."

239. *Colloq.*, II, 297.
240. ENDERS, III, 243 : „Assunt multi et mali et astuti daemones qui mihi tempus quod ajunt, eludunt, sed moleste."

241. *Tischred.*, ed. 1568, S. 229. — FUNCK-BRENTANO, 153.
242. FEBVRE, 270.
243. HOMER, *Hymn., ad Demetram.*
244. *Tischreden*, ed. 1568, ss. 215-216.
245. *Op.*: ed. Erlang. XV, 47 ss. : „Lobgesang der heiligen Jungfrau Maria, genannt das Magnificat", anno 1521.
246. DE WETTE, II, 212.
247. KUHN, II, 15-17; III, 394-395.
248. ENDERS, III, 252. — KUHN, II, 41. — FUNCK-BRENTANO, 139.
249. DE WETTE, II, 123. — KUHN, III, 45.
250. STROHL, 219 : „Ich dem ich dem gemeinen Mann auf den Mund schaute und zuhörte wie die Mutter mit ihren Kindern spricht..."
251. FEBVRE, 212 : „ Germanis meis a tus sum, quibus et serviam". FUNCK-BRENTANO, 280.
252. FUNCK-BRENTANO, 275.
253. *Biblia*: „Das ist die ganze Heilige Schrift", *Deutsch. M. Luther*, Wittemberg, 1534, Prefacio.
254. FEBVRE, 213-214. — KUHN, II, 47.
255. FEBVRE, 236-237. — KUHN, II, 43.
256. BOOTH, 225.
257. STROHL, 260.
258. *Op.*: ed. Walch., XVI, 157. — KUHN, II, 221.
259. *STROHL*, 226.
260. Id., 270 : „Dran, dran, dran, weil das Feuer heiss ist. Lasset euer Schwert nicht kavlt werden vom Blut; lasset euch nicht erbarmen."
261. *Epist. Respons. Silv. Prieratis*, anno 1520. — LOESCHER : *Volst. Reform., acta et docum.*, II, 345.
262. FUNCK-BRENTANO, 140.
263. ENDERS, III, 316. — FEBVRE, 243.
264. DE WETTE, II, 124.

265. BRETSCHNEIDER : *Corpus Reform.* 1842, I, 533.
266. SENCKENDORF : *Hist. Lutheran.*, 1691, I, 193.
267. BRETSCHNEIDER, I, 566.
268. DE WETTE, II, 124.
269. FUNCK-BRENTANO, 157.
270. DE WETTE, II, 124.
271. FUNCK-BRENTANO, 158.
272. KUHN, I, 351, — DE WETTE, II, 135.
273. *Op.* : ed. Erlang., XXVI, 201: „Eine treue Vermanhnung zu allen Christen, sich zu verhüten vor Aufruhr und Empörung". — DE WETTE, I, 546.
274. FEBVRE, 229. — KUHN, II, 45.
275. DE WETTE, II, 141-147. Această scrisoare a fost scrisă de către Luther la 6 martie, după sosirea sa la Wittemberg, dar nu există nici o îndoială că încă de la Wartburg se gîndise și simțise ceea ce exprimă în ea.
276. *Op.*, ed. Erlang., LII, 104. — FEBVRE, 227.
277.
278. *Op.*, ed. Erlang., XXVIII, 204 ss. — KUHN, II, 71-72. — FEBVRE, 253.
279. DE WETTE, II, 135.
280. CAMERARIUS : *Vita Melanchtonis.* — DE WETTE, II, 178, 181. — STROHL, 259. —KUHN, II, 74-75.
281. STROHL, 279. — KUHN, II, 48.
282. STROHL, 269: „... das grausame Brausen vieler wasserströme... Als wenn einer hunderttausend Bibel hefressen hälte...".
283. COCHLEUS : *Commentaria de actis et scriptis M. Lutheri*, 1549. — KUHN, II, 18.
284. BOOTH, 190.
285. STROHL, 260.
286. GOETHE, *Faust*, I, Studierzimmer:

„Das also war des Pudels Kern.
Ein fahrender Scholast ? Der Kasus macht mich lachen."

287. KUHN, II, 193. — KUNK-BRENTANO, 192.
288. *Op.*: ed. Walch., 1753, XVI, 25 ss.
289. „De libertate christiana." „Vom der Freicheit enes Christenmenschen", anno 1520. — KUHN, II, 197.
290. STROHL, 263. — „Von welticher Oberkeit, wie weit man ihr gehorsam schuldig sei".
291. *Op.* : ed. Weimar, XVIII, 279 : „Ermahnung zum Frieden auf die zwölf Artikel der Bauerschaft in Schwaven".
292. FUNCK-BRENTANO, 195. — BOOTH, 180.
293. BOOTH, 181. — Martin REINCHARDT : *DR. M. Luthers Handlung mit dem Rath und Gemeinde der Stadt Orlamünde.*— Op.: ed. Walch., XV, 2435 ss.
294. „Schutzrede wider das geistlose sanflentende Fleisch zu Wittemberg. — KUHN, II, 140.
295. SEIDEMANN : Forschungen zur deutschen Geschichte, II, 377 ss. — RANKE: Deutsche Geschichte im Zeitalter der Reform., 1842, II, 145.
296. *Op.*: ed. Erlang. LXV, 14 ss.
297. FUNCK-BRENTANO, 216.
298. MICHELET : *Mémoires de Luther*, I, 164. — KUHN, II, 193-194.
299. FUNCK-BRENTANO, 192.
300. *Corpus Reformat.*, I, 741.
301. FUNCK-BRENTANO, 192; 191.
302. KUHN, II, 259.
303. COCHLEUS : *Comment. de actis et scriptis Lutheri*, 1549, p.16.
304. *Op.*: ed. Weimar, XVIII, 344-361: „Wider die räubirischen und mödemischen Rotten der Bauern." — ENDERS: *Luthers Briefwechsel*, v., 181.
305. *Op.*: ed. Walch. XVI, 215, 157. — KUHN, II, 220-221.

306. STROHL, 271. — FUNCK-BRENTANO, 201-202.
307. KUHN, II, 191.
308. FUNCK-BRENTANO, 203.
309. DE WETTE, III, 22.
310. FUNK-BRENTANO, 202.
311. FEBVRE, 270.
312. *Op.*: ed. Erlang., XXVI, 329 ss. — KUHN, II, 431.
313. MICHELET, II, 29. — KUHN, III, 67-68.
314. STROHL, 275. — FUNCK-BRENTANO, 68. — KUHN, III, 70.
315. STROHL, 283-284.
316. ORIGENE : *Peri archön.*, III,1, 21. — *Contra Celsum*, VII, 3. — HIERONYM : *Epist.* CXXIV, ad Avit. — PRADT : *Origène*, 1907, p. 105-207.
317. KUHN, III, 70, 85. — MICHELET, II, 41.
318. DORPIUS : *Wie das Evangelium zu Münster angefangen*, in, *Op.,Luth.*, ed. Wittemberg, II. — Justus MENIUS: *Von dem Geiste der Wiederleufer aus heiliger Schrift widerlegt*,1530, *Ibid.* — SECKENDORF : *Histor. Lutheranismi*, 1691, III, 71 ss. — KUHN, III, 67-89. — STROHL, 285-288. — MICHELET, II, 28-55.
319. *Op.*: ed. Erlang., LXIII, 336 : „Neuste Zeitung von den Wiedertäfern zu Münster, 1535."
320. MICHELET, II, 196. — *Op.* : ed. Wittemberg, II, 1 ss.
321. DE WETTE, II, 196. — KUHN, II, 54.
322. *Op.*: ed. Walch, XI, 268: „Von weltlichen Obrigkeit". — STROHL : *L'épanouissement de la pensée religieuse de Luther*, 282.
323. STROHL: *Luther, esq. de sa vie*, 277. — ENDERS : *Luthers Briefwechsel*, VI, 6.
324. R. WILL: *La liberté chrétienne sur le principe de la piété chez Luther*, 1922, 296 ss.
325. *Op.*: ed. Walch, XI, : „Von Weltl. Obr." — STROHL, 274. —

Tishcred. : ed. Weimar., I, p.79 : „Principes mundi sunt Dei, vulgus est Satan".

326. *Op.*: ed. Walch., XI : „Von weltl. Ober" — M. GOGUEL : *Luther*, 159.Op.: ed. Erlang, XXV, 1 ss. : „Vermahnund an seine lieben Deutschen".
327. GOGUEL, 162.
328. *Op.*: ed. Walch., XIX, 623: „Ob kriegsleute auch in seligen Stande" etc. — GOGUEL, 170.
329. DE WETTE, III, 155.
330. *Op.*: ed. Walch., XXI, 158 ss. — KUHN, II, 352-363.
331. BARATINSKY, XXX.
332. GOETHE, *Faust*, I, Walpurgis Nacht:
    „Du glaubst zu schieben und wirst geschoben.".
333. FUNCK-BRENTANO, 165. —BOOTH, 167, 139.
334. Portretul lui Luther, şcoala lui Lucas Cranach. — FEBVRE, 278. — KUHN, III, 212.
335. *Tischreden*: ed. 1568, S. 220. — MICHELET, II, 74.
336. DE WETTE, II, 522.
337. BOOTH, 192-193.
338. *Tischreden*: ed. 1568, S. 315. —MICHELET, II, 74.
339. DE WETTE, III, 83, 84. — *Op.*: ed. Erlang., LIII, 364. — FEBVRE, 269.
340. BOOTH, 196.
341. KUHN, II, 249, 254.
342. *Tischreden*, Nr. 49, Nr. 1965.
343. KUHN, III, 216-217. — DE WETTE, v. 452.
344. KUNH, III, 213. — *Op.* : ed. Erlanhg., I, 212, ad. Genes. Cap., V-VII : „Honestissime et prestantissimae partes corporis nostri... per peccatum turpissimae factae sunt."
345. *Op.*: ed. Weimar, X, Pars II, 290. — *Tischreden*, ed. Weimar, III, 25. — FEBVRE, 285.

346. *Tischreden*, Nr. 2733, a. — FUNCK-BRENTANO, 320.
347. *Tischreden*, : ed. 1568, p.224. — MICHELET, II, 182-183.
348. Alb. MASON : *Erasme*, 1933, p. 219.
349. KUHN, II, 176.
350. *Colloq.* I, 216 ss. — KUHN, II, 182-183.
351. *Faust*, I, Trüber Tag:
„Hund ! abscheuliches Untier !"
352. MASON, III, 115.
353. *Ibidem*, 229.
354. *Op.* Ed. Weimar, XI, 363 : „Rationem atrocissimum Dei postem"...; 362: „Fons fontium omnium malorum." — *Op.* Ed. Erlang., XVI, 142-148. — *Tischreden*, ed. III, 62, 28, — *Op.* : ed. Weimar, XLVII, 328.
355. Op. : ed.Weimar, XL, p.1, 364: „Concupiscentia insuperabilis, insuperabilis ratio."
356. ENDERS, III, 163. — KUHN, I, 380.
357. KUHN, III, 170-181.
358. *Op.*: ed. Weimar, IV, 420 ss. — *Op.* : ed. Erlang., XIII, 183, ss; XXXII, 1 ss.; 64, 75, 325 ss. — *Colloq.*, I, 53. — DE WETTE, v, 64, 69.
359. Joh. MATHESIUS : *Das Leben Dr. M. Luthers*, 1817, C. VII, S. 57: „O wie werden die schwärmer, Wiedertäufer und andere Rotten ein gräulich Wessen anrichen nach meinem Tode !"
360. KUHN, III, 184. — *Tischreden*,1568, S.6. — MICHELET, II, 203.
361. *Colloq.*, III, 320.
362. FUNCK-BRENTANO, 119-128.
363. *Ibidem*, 332-333.
364. STROHL, 49.
365. *Tischreden*, 1568, S. 32 verso. — MICHELET, II, 205.
366. KUHN, III, 356-357. — MICHELET, II, 202-203.
367. FEBVRE, 282.

368. *Tischreden*, 292.
369. DE WETTE, v. 752.
370. *Tischreden*, 209.
371. FUNCK-BRENTANO, 333.
372. *Tischreden*, 448, verso.
373. MICHELET, II, 209-210.
374. DE WETTE, v., 708, 555, 355.
375. RATZBERGER :*Handschriftliche Geschichte über Luther und seine Zeit*, 1850, S. 130. — Op. : ed. Erlang., XVI, 139.
376. KUHN :*Le christianisme de Luther*, 1900, p. 19.
377. STROHL: *L'épanouissement de la pensée religiueuse de Luther*, 102. — J. BARUZI : *St. Jean de la Croix*, 1931, p.184-185.
378. *Acta Philippi*, cod. Oxon, C. XIV. — Alf. RESCH, *Agrapha*, 1906, S. 279.
379. DE WETTE, III, 186, 189. — KUHN : *Luther, sa vie et son oeuvre*, III, 362.
380. *Op.* : ed. Walch., XXI, 158 ss. — KUHN, II, 361.
381. SEIDEMANN : Lauterbach Tagebuch, 1872, S. 24. — KUHN, III, 144.
382. *Op.* : ed. Erlang., XXXII, 42 ss. — KUHN, III, 359-360.
383. KUHN, III, 319.
384. *Colloq.*, I, 97.
385. KUHN, III, 363-364.
386. DE WETTE, v, 783. — BOOTH, 237.
387. MATHESIUS, C. XII, S. 86.
388. DE WETTE, v, 785, 789.
389. KUHN, III,375.
390. RATZENBERGER: *Handschriftliche Geschichte über Luther und seine Zeit*, 1850, S. 140.
391. MATHESIUS, C. XII, S. 86.
392. KUNH, III, 369.

393. DE WETTE, v, 790.
394. MATHESIUS, C. XII, S. 87. — FUNCK-BRENTANO, 210.
395. MATHESIUS, C. XII, 85-92. — KUHN, III, 375-380.
396. Portretul lui Luther pe patul de moarte de către Lucas FORTENNAGEL. — KUHN, III, 384.
397. Astfel îl va numi Justus Jonas în discursul său funebru. — KUHN, III, 382.
398. J. FINCKER : *Luthers Vorlesung über den Römerbrief*, 1908, II, 105. — STROHL, 29.
399. KIPLER : *Nick. Copernicus et Luther*, 1868, p.73.
400. François LIPPMANN : *Lucas Cranach*, 1895, Nr. 61.
401. *Tischreden*, Nr. 197; 44. 1210. — FUNCK-BRENTANO, 306.
402. BOOTH, 117.
403. BREITSCHNEIDER : *Corpus Reform.* 1842, III, 139 ss. — KUHN, III, 137.
404. *Epistola ad Bugen hagen*, ap. FUNCK-BRENTANO, 306.
405. DE WETTE, I, 417.
406. *Tischreden*, I, 21 : „Der Teufel hat den Papst, seinen Dreck, darauf geschissen."
407. *Op.*: ed. Weimar, Vi, 347; LVI, 143. — J. MARITAIN : Trois Réformaters, 1925, p.268.
408. Paul HENRY : *Das Leben Johann Calvin's*, 1838, II, 352-353.
409. *Op.*, ed. Erlang., XXIV, 329 ss. :„Vermahnung an die Geistlichen versammelt auf dem Reichstage zu Augsburg."
410. SEIDEMANN, 24.
411. BRETSCHNEIDER : *Corpus Reformat.*, XI, 751.
412. *Colloq.*, I, 75.
413. FUNCK-BRENTANO, 297.
414. *Ibidem*, 308-309.
415. MATHESIUS, C. X, ss.
416. *Tischreden*, Nr. 2347.

417. DE WETTE, I, 30-42. — KUHN, I, 148.
418. FUNCK-BRENTANO, 214.
419. DE WETTE, II, 43. — STROHL, *Luther, sa vie et son oeuvre*, 293.
420. BOOTH, 229. — Colloq., I, 251. — *Tischreden*, Nr. 615.
421. *Op.*, ed. Weimar, II, 226, 6/7. — STROHL : *L'épanouissement de la pensée religieuse de Luther*, 528.
422. *Tischreden*, Nr. 2387.
423. BOOTH, 230.
424. Pseudo-MATTH., XXX, 30: „Fui inter vos cum infantibus et non cognovistis me. " — HIPPOLYTE : *Philosophum*, v, 7.
425. *Tischreden*, Nr. 869.
426. *Ibidem*, 2297.
427. *Ibidem*, 1568, S. 32. — MICHELET, XXII, 426.
428. *Colloq.*, I, 231.
429. FUNCK-BRENTANO, 155.
430. DE WETTE, I, 49.
431. *Luther d'après Luther*, 139-156.
432. DE WETTE, I, 49.
433. *Op. latina*, ed. 1542, I, 15. — KUHN, III, 358.
434. *Tischreden*, Nr. 352; Nr. 2657 a.
435. DE WETTE, I, 342.
436. MATHESIUS, C. VI, S. 51.
437. HENRY, I, 481.
438. *Op.* : ed. Walch., XXI. — *Oraison funèbre de Luther*, Justus Jonas. — KUHN, III, 382.
439. CLEMENT : *Alex, Strom.*, II, 9, 45; v, 14-57. — RESCH: *Agrapha*, 70: „Qui mecum sunt non me intellexerunt".
440. *Colloq.* III, 271.
441. *Tischreden*, Nr. 2139. — FUNCK-BRENTANO, 236.
442. *Colloq.*, I, 246.
443. *Ibidem*, III, 2.

444. *Tischreden*, Nr. 2569. — DE WETTE, IV, 62. — *Tischreden*, 1355, 2403 b.
445. *Op.*, ed. Weimar, IV, 648-649. — STROHL : *L'épanoissement de la pensée religieuse de Luther,64.* — *Colloq.* I, 81.
446. *Tischreden*, Nr. 1234. — *Op.*, ed. Weimar, IV, 84. — KUHN, I, 387.
447. *Acta Petri cum Simone*, C. X. — RESCH : *Agrapha*, 277.
448. ECKERMANN, II, 284. — II, März, 1832.
449. DE WETTE, I, 289. — KUHN, I, 392.
450. FEBVRE, 174. — STROHL: *Luther, sa vie et sa pensée*, 83. — Op., ed. Erlang., III, 223. — KUHN, I, 370. — ENDERS, I, 252.
451. GRENFELD and HUNT : *The Oxyrhuncus papyri*, I, 9. — RESCH, 69.

Cuprins

– Luther şi noi 5
– Viaţa lui Luther 44
– Note şi referinţe 214